

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

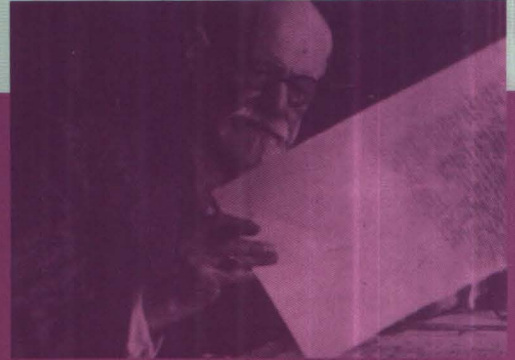
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

NARSİSİZM

narsisizm

narsisizm

Bağlam Yayınları 382
Psikanaliz Buluşmaları - 7
Narsisizm
ISBN 978-605-5809-74-4

Narsisizm
Yayına Hazırlayan: Ferhan Özenen
Yayın Kurulu: Ayça Gürdal Küey, Tevfika İkiz, M. Levent Kayaalp,
Talat Parmar, Elda Abrevaya, Raşit Tükel

Narsisizm dosyası, İstanbul Psikanaliz Derneği tarafından 26-27
Kasım 2010 tarihinde düzenlenen *Narsisizm* başlıklı 12. İstanbul
Psikanaliz Buluşmaları toplantı metinlerinden oluşmuştur.

Birinci Basım: Mayıs 2013
Kitap Tasarımı: Canan Suner
Baskı: Huzur Ofset
Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi B Blok 336/1 Topkapı/İstanbul

Yayınevi Sertifika Numarası: 11081
Matbaa Sertifika Numarası: 25116

BAĞLAM YAYINCILIK Ankara Cad. 13/1 34410 Çağaloğlu/İstanbul
Tel: (0212) 513 59 68 / 244 41 60 Tel-Faks: (0212) 243 17 27
Web: www.baglam.com e-mail: baglam@baglam.com

sunuş

Kendi kendisine tutulmuştu Narkissos. Başkalaşım lar'ın III. kitabında Ovidius'un anlattığına göre “Ne yemek ne dinlenme arayışı oradan çekip alamıyordu onu; gölgeler içinde uzanmış, aldatıcı görüntüyü izliyordu doymaz bakışlarla”. Sevdiğinin kendisi olduğunu bilmediğinden, bu döngüden çıkamamış, kendisine ulaşmaya çalışırken boğulup ölmüştü.

İsmi ni bu m i t t e n alan narsisizm kavramına Freud ilk olarak Cinsellik Üzerine Üç Deneme'ye (1905) 1910'da eklediği bir dipnotta, eşcinsel-likteki nesne seçimi bağlamında değ inir. Aynı tarihli “Leonardo da Vinci ve Bir Çocukluk Hatırası” (1910) ve “Schreber Vakası” çerçevesinde de beliren “narsisizm” bu dönemde, libidonun, otoerotizmden nesne sevgisine doğru ilerlediği gelişim sürecinde bir evre olarak ele alınmıştır. 1914 tarihli Narsisizm Üzerine: Bir Giriş makalesi ise konuyu açığa kavuşturmaktan ziyade sonraki yıllara da uzanacak ve psikanalitik düşüncenin seyrini ciddi anlamda değiştirecek soru ve formülasyonlara yol açar. Narsisizm kavramını bu denli kritik ve ayrıcalıklı kılan, zaman zaman istikrarsız birçok anlam taşıması bir yana, temelde benliğin genesisi ve öz nelliğ in tarihine ilişkin düşüncelerimizi doğrudan etkilemiş olmasıdır.

Narsisizm veya “kendi imgesine duyulan aşk”, tanı mı itibariyle, kendilik ve başkası arasında bir belirsizliğ e ve karmaşaya işaret eder ve 1914 tarihli makalede Freud, benlik ve nesnenin ayrışıp biçimlenişini ve içgüdü ve dürtüler arasındaki ilişkiyi henüz daha kapalı bir şekilde irdelerken, benlik gibi bir birliğin baştan itibaren kişide bulunamayacağı nı ve oluşuyor olması gerektiğini belirtir.

Analiz, dışarıdan görünen söylem birliğı üzerinden anlama girişimini bir kenara bırakarak, yoğun ve genellikle karmaşık bir olgu yığını nı ayrıştırmaya yönelir. Oysa incelenen kendisini gizler ve etkin şekilde

karşı koyar. André Green'in belirttiği üzere, benliğin analizinde kuvvetli direncin başlıca nedenlerinden biri de narsisizmdir.

Narkissos peşinden koşan Ekho'yu yanına yanaştırmamıştı. Juno tarafından cezalandırılarak yalnızca kendisine söyleneni yankılayan bir sese dönüştürülmüş olan bu peri, boş yere Narkissos'un peşinden koşmuştu. Narkissos'un yaşamında Ekho'nun da bulunuyor olduğunun genellikle göz ardı edildiğine dikkat çeken Juliet Mitchell'a göre, konuşabilse Narkissos'a nerede olduğunu söyleyebilecek mutlak başkasıdır Ekho.

Mitchell'in değindiği bağlamın dışına çıkmakla birlikte, Narkissos'un hikâyesinde Ekho'nun yeri analitik duruşu düşünmek için de verimli gözüktüyor. 2011 yılında kaybettiğimiz Yoram Hazan, çok sayıda analitik duruş bulduğuna işaret ettiği bir konuşmada şöyle diyordu: "hastaya bir şey iletme noktasına geldiğimizde, yanıt verme yolları ayrılıyor; zira her şey karşı aktarımın içeriğine bağlı ve bu da her seferinde farklıdır."

26-27 Kasım 2010 tarihinde İstanbul Fransız Kültür Merkezi'nde gerçekleştirdiğimiz 12. Uluslararası İstanbul Buluşmaları'nda "Narsisizm" konusunu tartıştık. "Psikanaliz Buluşmaları 7" başlığı ile yayınlanan bu kitapta söz konusu etkinlikte yapılan konuşmaların metinleri yer almaktadır.

Bu sayıya katkılarından ötürü yazarlara, çevirmenlere ve süreç boyunca desteğini esirgemeyen Gülin Ekinci'ye teşekkür ederim.

İyi okumalar...

FERHAN ÖZENEN

İçindekiler

sunuş | 5
FERHAN ÖZENEN

narsisizmin temelinde...
öteki: erken ilişkisel deneyimlerin doğası | 9
REGINE PRAT / ÇEVİREN: FİONA FARACI

**freud'un ilksel narsisizm düşüncesinden
özneleşme düşüncesine, birbirini tamamlayan
iki psikanalitik yaklaşım** | 29
BERNARD PENOT / ÇEVİREN: PERGE AKGÜN

utanma ve narsisizm | 47
TALAT PARMAN

imgeyi yakalayan çocuk | 57
HATİCE NİHAL ASLAN

**aşk ve narsisizm:
freud ve mevlana'nın kesiştiği noktalar** | 67
ALİ ALGİN KÖŞKDERE

kohut'un narsisizm teorisinin klinik katkısı | 75
YORAM HAZAN / ÇEVİREN: AYŞE KURTUL

narsisizm, düş ve gerçeklik: klinik bir araştırma | 83
M. FAKHRY DAVIDS / ÇEVİREN: ZEYNEP KOÇAK

narsisizm ve nesne kaybı | 99
STAVROULA BERATIS / ÇEVİREN: GÖZDE LUŞ

ayın halleri |111
FERHAN ÖZENEN

anneler ve kadınsı narsisizm |121
ELDA ABREVEYA

**gözler, aynalar ve yeniden doğuş:
plastik cerrahiye psikanalitik bir bakış** |129
AYŞE KURTUL

**nergis facebook'ta:
yeni kendilik temsilleri ve narsisizm** |141
MELTEM AHISKA

narsisizmin temelinde... öteki: erken ilişkisel deneyimlerin doğası

REGINE PRAT*

ÇEVİREN: FİONA FARACI

1.) Freud'un Saptaması

Narsisizm veya “kendi imgesine duyulan aşk”,¹ tanımı itibarıyla, kendi ve öteki arasında bir belirsizliğe ve karmaşaya işaret etmektedir. Bununla birlikte, “kendilik” oluşumunun temelleri ve imgenin doğası ve oluşumu hakkında düşünmemize yol açar.

1.) Freud'un narsisizm ile ilgili araştırmalarında oldukça farklı zihin uğraşları buluruz:

- **Psikopatolojik bir yaklaşım:** “Sapkınlık anlamı taşıyan narsisizm, normal ve patolojik arasındaki ayrışmanın belirlenmesi ve nozografik (hastalıkları değerlendirme dökümü) ve klinik düşünce”, “Narsisizme giriş”, Freud için başlangıç noktalarını oluşturmaktadır. Bu, ayrıca, Freud'un **patolojik durumları** belirleme yönündeki eğilimine de gönderme yapmaktadır.
- Ruhsal oluşumun kaynağını ve niteliğini tanımlamaya çalışan, **ruhsallığın gelişimsel bir yaklaşımı**; narsisizm, bu aşamada, yaşamın ilk iki yılına özgü olan otoerotizmin ikinci sayfasına ayrılan gelişimsel bir evre olarak düzenlenmektedir.
- **Son olarak**, benlik libidosu ve nesne libidosu arasında karşılıklı içeren ve Freud'un libido ve yatırım nesnelerinin dolaşım gelişi-

* Psikanalist, Paris Psikanaliz Kurumu.

¹ J. Laplanche - J.B. Pontalis, *Vocabulaire de la psychanalyse*, PUF, 1981, s.261.

miyle birlikte tekrarlamayı tanımlamaya çalıştığı **metapsikolojik bir yaklaşım**. Cinsel dürtü “derhal oterotik” olarak belirlenmektedir. Dayanma (*etayage*) modeline yapılan gönderme, cinsel bir enerjiyi benlik dürtüsüne bağlı bir enerjiden ayırt etmek için, nesne yatırımına gereksinim duyulduğunun altını çizmektedir.

O halde, birincil narsisizm, “bir aşk nesnesi elde etmek üzere oterotik olarak işlev gören cinsel dürtülerini bir araya getirmek üzere gelişmekte olan bireyin, yabancı bir nesne seçimine geçmeden önce kendisini, kendi bedenini, bir aşk nesnesi olarak belirlemesiyle oluşan, **libidonun tarihsel gelişiminin bir evresidir**”.² Dayanak kuramı iyi bilinir ve bu şekilde ele alındığında, yaşamsal gereksinimleri giderecek olan, yabancı bir kişi olacaktır: “insanoğlunun iki ana cinsel nesnesi vardır: kendisi ve ona bakım sağlayan kadın”³.

Bu birinci nesne seçimleri, sonradan oluşacak tüm aşk ilişkilerinin ilk örneğini oluşturacaktır. İkincil narsisizm ise, nesnel yatırımlardan uzaklaşmış bir libidonun benliğe geri dönüşünü niteleyecektir.

1.) Freud’dan Açık Sorular

Benlik libidosu nesne libidosundan önce mi gelir? Ötekinden ve dış dünyadan ayrılmış “saf” bir narsisistik varoluş anı bulunmakta mıdır? Gerçekliğin olmadığı veya uzak tutulduğu ve yalnızca haz ilkesi önceliği altında işlev gören **nesnesiz veya nesne öncesi bir zaman** bulunmakta mıdır? “Doğum, çocuk için narsisistik bir kayıp oluşturduğundan dolayı”, bu süreç fetüs dönemi yaşamına denk gelecektir. Fetüs dönemi yaşam sırasında ortaya çıkan narsisizm, Bu B. Grunberger tarafından “saf narsisizm” olarak tanımlanacak ve yine kendisi tarafından alt benlik, benlik ve üstbenlikle aynı çatı altında buluşan bir ruhsal süreç olarak değerlendirilecektir. Haz narsisizm tarafında, hoşnutsuzluk ise dış tarafta mı olacaktır? “Dış dünyanın gerçekliğini ihmal eden ve haz ilkesine bu şekilde bağımlı olan bir yapılanma... bebeğin, ancak anne-

² S. Freud, “Remarques psychanalytiques sur un cas de paranoïa” *Œuvres complètes* (1911 Schreber), PUF, Vol X., s.283.

³ S. Freud, *Pour introduire le narcissisme* (1914), *Œuvres complètes* T.XII, s.231.

nin bakımlarını eklediğimizde böylesi bir ruhsal dizge gerçekleştirmeye hazır olduğunu fark ettiğimiz takdirde tüm bunlar anlam kazanır⁴”.

- Kendi / kendi narsisistik olmayan ve iç / dış ayrışması nedir?

Freud, bebeğin narsisistik yatırımdan nesne yatırımına nasıl geçiş yaptığını tanımlar. “Başta, çocuk, kuşkusuz nesneyi kendi bedeninden ayırt etmemektedir. Çocuk, bu nesnenin sıkça eksikliğini fark ettiği için onu kendi bedeninden ayırıştırır, dışarda bir yere yerleştirir ve o an itibariyle bir nesne olarak değerlendirmeye başlar: bu, sonradan annesel kişi olarak belirlenecek ve ilkel narsisistik yatırımla kısmen yüklü olan nesne⁵” haline gelecektir.

- Ruhsal yaşam ve anılar ne zaman başlar?

“Sinir dokusunun başlıca özelliklerinden biri bellek” olduğundan, Freud, 1895 tarihinde yayınladığı “Taslak”da, neredeyse organik sayılabilecek bir belleğe ait çok eski izlerin olma olasılığından söz eder. 1920’de ise, bilinç sisteminin dışında kalan tüm uyarıcı süreçlerin belleği oluşturacak kalıcı izler bıraktığını⁶ kabul ederek, bu öneriyi teyid eder. “Rahim içi yaşamın ve ilk çocukluk döneminin, doğum anının çarpıcı yırtılmasından çok daha fazla devamlılık⁷” gösterdiğini göz önünde bulundurmasına karşın Freud, dokunsal ve bedene yönelik derinden gelen duyuların dışında kalan ve Rank’ın savunduğu rahim içi yaşama ve doğum anına dair anıların kalıcılığını olanaksız olarak değerlendirir.

- Çocuğun ve ruhsal alanın birincil gereksinimleri nelerdir?

Freud, “bir aşk nesnesi elde etmek üzere cinsel nesnelerini bir araya getiren bireyden”⁸ söz ettiği zaman, “bir aşk nesnesi elde etme” durumunu şu şekilde okumak olasıdır; **birincil gereksinim, aşk nesnesidir.**

- Narsisizmle ilgili oluşan sorunsal, kendiliğin oluşumuyla ilgili sorulardan ve Freud’un “kendilik duygusuna” ve narsisistik libidoya bağlı olan “kendine karşı duyulan özgüven duygusuna”⁹ bağladığı, kimliğin temelinden ayrıştırılmaz.

⁴ S. Freud, “Formulations sur les deux principes de l’advenir psychique” (1911) *Œuvres complètes* T.XI note, s.14.

⁵ S. Freud, *Abrégé de Psychanalyse* (1938), PUF, 1985, s.59.

⁶ S. Freud, “au-delà du principe de plaisir”, *Œuvres complètes* T. XV, s.295.

⁷ S. Freud, “Inhibition symptôme angoisse” (1925) *Œuvres complètes* T. XVII.

⁸ “Remarques psychanalytiques sur un cas de paranoïa” (1911 Schreber) Vol X., s.283.

⁹ S. Freud, “Pour introduire le narcissisme” (1914), *Œuvres complètes* T.XII; s.241.

Yanıtlar bulma olasılığı olan veya Freud'un sorduğu soruları saptıracabilecek olan yeni olguları inceleme yolunu seçiyorum.

II. Bir Yüzyıl Sonra

1. Dayanak Kuramı

Yavru maymunlarda bağlanma davranışlarını belirleyen olguları inceleyen etolojik (hayvan davranışlar bilimi) araştırmalar, birincil gereksinimin dokunma olduğunu göstererek, gereksinimlerin doyumu¹⁰ üzerine kurulu olan dayanak kuramını zora sokmuştu bile.

Günümüzde, gebelik sırasında çekilen ekografilerin uygulamaları ve belirledikleri, psikanalitik kuramı yeniden düşünmeyi zorunlu kılan olanaklar tanınmaktadır – bir ceninin parmağını emdiğini (veya daha nadiren de olsa, mastürbasyon içerikli cinsel eylemler içerisinde olduğunu) sıklıkla görürüz: apansız bir haz duygusu ve besin doyumundan veya kendini korumaktan bağımsız bir yineleme arayışı mevcuttur.

Erojen alanın doyum arayışı, yaşamsal bir gereksinimin doyumuna dayanmamaktadır.

2. Dürtünün Temeli

Embriyo gelişiminde, **bir amaca yönelik düzenlenen ilk hareketler** çok erken fark edilir. Ağız-çevresi bölgede oluşan ilk dokunsal algılayıcılar, embriyo gelişiminin yedinci haftası itibariyle işlevsel hale gelmektedir. “Dokunsal duyarlılık yalnızca dudak üzerinde ortaya çıkmaktadır. Bu duyarlılık onbirinci hafta itibariyle tüm yüze ve parmakların ucuna yayılmaktadır. Ondördüncü haftaya yaklaşırken, rahmin yüzeyi ile temas halinde olan sırt ve kafatası hariç, tüm bedene yayılır...”¹¹.

Cenin gelişiminin sekizinci haftasında, ağız bölgesi uyarıldığında, embriyo kaçınma hareketleri gösterir ama on bir ve on dört hafta arasında gerçekleştirilen **aynı uyarılma, başın yaklaşmasına yol açacaktır**; on dört hafta itibariyle, ağız bölgesinin dokunmayla uyarılmasına tüm beden tepki verir (cenin gelişiminin sekizinci haftasında tüm organların yerini bulduğunu hatırlatalım: embriyo cenine dönüşmüş ve üç buçuk

¹⁰ R. Prat, “Le sexuel chez le bébé: prémisses de l’organisation psychosexuelle à travers les premières symbolisations”, *Le Carnet PSY*, n° 143, 2010/3

¹¹ M.J. Wolff-Quenot, *Utero: mythes, croyances et cultures*, Masson, 2001.

cm boyundadır). Görünüşe göre, ilk kaçınma hareketi bir reflektir ama ruhsallığın oluşumunu anlamak üzere, bu ilk dönüşümü temel almanın kaçınılmaz olduğunu düşünüyorum: böylece, **ilk düzenlenmiş itki (poussée), dokunma arayışına yöneliktir.** Dünya hakkında bir bilgiye ulaşmayı olası kılan ilk duyuya yönelik organ olan dokunma yoluyla, rahim içi yaşamdan başlayarak ötekiyle karşılaşma, varoluşun kurucu bir olgusu haline gelmektedir (2007'den beri yayınladığım tüm yazılarımda bu konunun altını çiziyorum çünkü nadiren değinilmesine karşın, ruhsallığın temeliyle ilgilenen tüm araştırmalar için kaçınılmaz bir bilgi oluşturduğu kanısındayım).¹²

Bu durum, kendisinden başka bir ötekini dokunma itkisini, dürtü olarak belirler mi?

Burada, André Barbier'nin,¹³ içgüdü ve dürtü arasındaki ayrışmaya değinen önemli çalışmasına dayanacağım. Barbier, içgüdü'nün hem bedensel uyarıcı hem de "ötekini tanımaya yönelik önoluşumsal yapısının" ikili oluşumundan yola çıkarak, içgüdü kelimesinin bedensel olgu ve bedensel uyarıcı olarak kullanılmasını önermektedir.

Bu, "duyusal uyarandan dürtüsel yapılanmaya"¹⁴ geçişi ele alan ve Paul Israel ile gerçekleştirdiğimiz ortak çalışmalarımızdaki önerilerle örtüşmektedir. Dokunma ve bağlanmanın temelleri çevresinde yapılan dürtünün önoluşumları, dürtünün içgüdüsel yönünü oluşturduğu düşüncesini öneriyoruz; bu, aynı zamanda, bedensel uyarıcıları dönüştürmenin ilk koşuludur.

3. Fötal Narsisizm

Rahimiçi yaşamın "kayıp cennetinin" ne bir sürekliliği olduğunu ne de Grunberger'in fötal narsisizm olarak tanımladığı "duygulanımın dalgalı bir haline" denk gelmediğini artık daha iyi biliyoruz; ekografi

¹² R. Prat, "La préhistoire de la vie psychique: son devenir et ses traces dans l'opéra de la rencontre et le processus thérapeutique", *Revue Française de Psychanalyse*, N°1 2007

¹³ André Barbier, "Réflexions à partir des hypothèses freudiennes sur les temps premiers de la pulsion de vie", *Revue Française de Psychanalyse*, 1/2007.

¹⁴ Paul Israel, Régine Prat, "Interactivité dans la cure, interactivité fondatrice du psychisme Une approche de la psychanalyse des états limites" Conf SPP 4 Nisan 2009 sunulan çalışımı iki yıl süren ve "duyumsal uyarandan dürtüsel düzenlemeye" diye adlandırılan seminer dizisine aittir.

uygulamaları dolayısıyla artık daha yakından izleyebildiğimiz fetal dönemine ait tehlikeler ve anlık gelişim bozuklukları bunun bir kanıtıdır.

Bir yansıtma organı olan dokunmaya özgü nitelikler, ilk bütünlük yanılmasını korumaya yardımcı olur: dokunulmadan dokunamayız, iki duygu da birbirine oldukça yakındır ve dolayısıyla duyumsal olarak, iç/dış, kendi/kendi olmayan arasındaki eşdeğerliği oluşturur.

Narsisizm olarak tanımlanan bu ilk karmaşıklık anında hangi farklılaşmalar hangi zamanlamayla ortaya çıkacaktır?

- **Dünyayla ilgili duyumsal ilk algı, “dokunmak /dokunmayı kaybetmek” şeklinde ifade edilebilecek birincil bir ikililiğe dayanmaktadır.** Bu durumu ruhsallığın ilk düzenleyicisi yerine koymayı önerdim (Prat 2007): duyusal takvimin ruhsal değerlendirilmesi, gelişim takvimine bağlı olarak, rahim içinde bile tutma/bırakma olarak ifade bulabilecek ilkel bir şekilde desteklenecektir.

Bırakmak, kaybedilen duyumu yeniden bulma arzusunun temelini oluşturacaktır. Bu, yeniden dokunmaya yönelik içgüdüsel bir harekete dayanmaktadır ve böylece bağlanmanın temelini oluşturmaktadır.

İlk açılma, kapanma (parmaklarını, ağzını) ve dokunma noktasına doğru yapılan hareketlerde, ileride şekillenecek kimliğin temellerini oluşturacak olan; çevre üzerindeki etkilerin ilk deneyimleri gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle, rahim içinde bile, kendisinden başka bir ötekiyle yaşanan bir deneyim düzeyi bulunmaktadır. Ekografiler, göbek bağıyla veya bir amniyosentez sonucu orada kalmış bir kan damlasıyla oynayan ceninler göstermektedir: bırakmak – dokunmak oyununu oynamak, rahimiçi deneyimlenen bir öncü fort/da’yla (Freud’un sözünü ettiği makara oyunu) bağdaştırılabilir. Bu, kendi bedenine dokunmak ve örneğin yüzeye dokunmak arasında duyumsal ayrışmalar yapmayı olası kılacaktır. O halde, doğum öncesinde bile, kendine ait olan ve ötekini içeren dünya hakkında, belli bir bilgi edinmeyi olası kılan bazı deneyimler bulunmaktadır: bazı yazarlar bunu dile getirmek üzere, doğum öncesi bir Benlik’ten¹⁵ söz ederler.

Gelişimin dördüncü ayı itibarıyla bebeğin etkin olarak, eliyle, annenin karnı yüzeyine ulaşmaya çalıştığını gösteren haptonomie¹⁶ öyküleri, doğum

¹⁵ P.L. Righetti, “La vie psychique et émotionnelle du foetus”, *Le carnet psy*, Déc-Janv 2000.

¹⁶ Bu yöntemin kurucusu Hollandalı Frans Veldman’dır ve bunu dokunmanın veya duyguluğun bilimi olarak belirlemektedir: hamile kadınlara ve kocalarına doğacak olan bebekle

öncesine ait bir itkiyi, bir tutkuyu, bir merakı apaçık hale getirmektedir... ötekiyle buluşabilmek, bebek bu dokunmayı gerçekleştirebilmek için, küçük yaşam alanında bütünüyle kendi üzerinde dönmektedir.

- **Otoerotik dokunuş, ötekiyle karşılaşma yollarının kişisel uygulaması** olarak anlaşılabilir ve bu da, kimlik bilincine ulaşmaya yönelik yolun ilk adımlarını oluşturacaktır. Gelişim süreci sırasında kaydedilen duyumsal izlerin bellekleştirildiğini ve bebeğin, doğduktan sonra, rahim içindeyken karşılaştıklarına geliştirdiği **yeğlemeyi** iyi biliyoruz. Bu, duyumsal olarak yaşantılananın ruhsal olarak işlendiğine işaret eder. Yeni uyanılmalarla dolu olan doğumdan sonra başlayan bu yeni yaşamda çocuk, önceden tanıdığı algılar yoluyla rahatlayacaktır (bebeği, kalp atışlarını fark edebileceği şekilde tutma, annelerin kuşaklararası deneyimlediği evrensel bir olgu sonucu ortaya çıkmıştır; bebeğin rahim içinde önceden karşılaştığı duylara yönelik etkin tercihi ve arayışı - tatlar, kokular, sesler ve müzikler - otuz yıldır yapılan ve doğum öncesi belleğe dayanan araştırmalar tarafından birçok kez deneysel olarak gösterilmiştir).

Önceden karşılaşılan bellekleştirilir ve ayrıca aranır ve yeğlenir.

Narsisizm terimi fetal yaşama uyartılamaz.

4.) Nesne veya Öteki Özneye Kurulan Bağ

Ötekinin yanıtı doğumda başlar (Haptonomi ebeveyn ve bebek arasında, oldukça dikkate değer belirli bir oyuna olanak tanımasına karşın, nitelikleri sonradan oluşacak olanlara nazaran kısıtlıdır).

Yeni doğanların olağüstü ayırcılık ve dikkat yeteneği, onları çok erken yaşta taklit etmeye iter: böylelikle, daha birkaç saat önce doğmuş olan bir bebek, karşısında duran bir eğlence arkadaşının ağız hareketlerini taklit edebilir (yalnızca otomatik olarak dil çıkarmayı değil, aynı zamanda bakışımsız bir gülümsemeyi de yineleyebilir).

Bebeklerin ayrıca, doğumdan başlayarak, bütüncül bir algı sistemi kullanarak algının farklı duyumsal niteliklerini birbirine uyarlama yeteneği de bulunmaktadır (Meltzoff ve Borton'un ilk deneyleri iyi bilinir; farklı şekillerde emzikler emen üç haftalık bebekler, sunulan

doğum öncesinde temasa geçmeyi önermektedir. Bu, onun için, bağlanmanın kurşınlık gelişimi için "uygun koşullar" yaratmanın yoludur. Bunun, doğum sonrası bağlanmanın süreci için bir temel oluşturacağı düşüncesindedir.

diğer emzikleri daha uzun bir süre görmemiş olmalarına karşın, görsel algı üzerinden emzikleri ayırt edebiliyorlardı).

- **Doğumdan hemen sonra, bebeğin sorunsal, kaybedilen zarf (enveloppe) dokusunu yeniden bulabilmektir,** “uzay kıyafetini kaybetmiş bir astronot gibidir” der Esther Bick. Beden (deri) devamlılığının yeniden oluşmasına olanak tanıyacak ve “o ana kadar bedenin uzuvlarından henüz ayrıışmamış olan kişilik özelliklerini¹⁷” bir araya getirecek olan annesel tutmadır (holding). Bunlar, niteliklerini kullanabilmesi ve Freud’un söz ettiği ilk bedensel benliğin oluşması için öncü koşullardır; Didier Anzieu buna sonradan “ben-deri” adını vermiştir.

Bebek doğumdan başlayarak araştırmacıların bilgi stratejileri olarak adlandırdıklarına sahiptir. Örneğin görsel olan: önce çevreye bakacak ve ancak iki ayını doldurduktan sonra iç özelliklerle ilgilenmeye başlayacaktır - bizim için büyük önem taşıyan bir istisna dışında: “insan sesi gibi herhangi bir duyuşsal uyarının eklenmesiyle, bebeğin bakışı, yüzün çevresinden yüzün ortasına yönelme eğilimindedir”.¹⁸

- Görsel olan, tanıma için yeterli değildir ve rahimiçi dünyada tanınan sesle bağdaştırılmalıdır; Kenneth Wright¹⁹ **kendilik bilincinin** (ona, nesneye) **dokunulamadığı zaman eksik olan bir nesneye bakma deneyimi üzerine kurulu** olduğuna dikkatimizi çeker. “Uzaklık her şeyden önce görülen bir şeydir” der Wright. “Başından beri orada olmayanın zamanla deneyim yoluyla oluşması gerekmektedir”. Bu öğrenmenin çok erken oluşu ve rahimiçi yaşam sırasında başlayanla süreklilik göstermesi oldukça dikkat çekicidir : (eğer korunaklı bir şekilde tutuluyorsa) birkaç saatlik bebek kafasını sese doğru çevirir. Bu da, “bebeğin duyduğunu ve alan içerisinde kendi bedeninin aldığı kounmla ilgili önsezisi arasında bir bağlantı olduğunu”²⁰ kanıtlar.

¹⁷ Esther Bick (1968) “The experience of the skin in early object-relations”; *International Journal of Psychoanalysis*; 49; çev. G. & M. Haag, içinde: D. Meltzer, *Explorations dans le monde de l'autisme*; Payot, 1988. çev. J&J. Pourrinet, içinde: *Ecrits de Martha Harris et Esther Bick*; éd. du Hublot, 1998.

¹⁸ Daniel Stern, *Le monde interpersonnel du nourrisson*, PUF, 1989, s.88.

¹⁹ Kenneth Wright, *Vision and separation between mother and baby*, Free association Books, London, 1991.

²⁰ Philippe Rochat, *Le monde des bébés*, Odile Jacob, 2006, s.53.

Bebek, deneyimin sürekliliğini yeniden bulabilmek ve hissedebilmek için, ses/yüz/ve deri dokunması arasında gerçekten karmaşık biçimsel bağlar kurmak durumunda kalacaktır. **Kendiliğin şekillenmesi, simge oluşumunun bir yönüne işaret eder.**

(“İkinci ay devrimi”),²¹ ilk toplumsal gülümsemeyle birlikte, bu başarıya gönderme yapacaktır. Bebek iletişimsel bir evrene girecek, (babilage-çocuk konuşması) uyanık kalma süresi artacak, maksatlı olarak düzenlenmiş eylem sistemleri kullanacak ve kendisi ve nesneler arasındaki uzaklık hakkında farkındalık geliştirdiğini gösteren araştırma stratejileri uygulayacaktır; göz-göze iletişim olarak tanımlanan bir dönemdir bu. “Beyin esnekliği” nedeniyle yeni sinaptik bağlantıların gerçek patlamasına denk gelmektedir:²² Beyin, ötekiyle gerçekleşen deneyimler doğrultusunda da anatomik yapılanma yönünde kendini geliştirir ve bu deneyim, belleğe yönelik bir iz veya farklı öğeler arasında karşılaştırma gerektiren yeğlememelerin ortaya çıktığı, fiziksel veya ruhsal bir iz bırakır).

- **Kendisi ve ötekiden farkı hakkında nasıl bir bilgiye sahiptir?**

Bu soruya bir yanıt veren en çarpıcı deneyim, sanırın Stern’in²³ dördüncü aylarında cerrahi bir müdahaleyle gerçekleştirilen ayrılmalarından önce, izlemiş olduğu karınlarından birbirine bağlı yapışık ikizlerin öyküsüdür. Bebekler birbirlerinin ve kendi parmaklarını emerken, “ne parmakların kime ait olduğuyla ilgili ne de emmeyi tekrardan ve en iyi şekilde başlatabilecek gelişimsel tasarı hakkında bir karmaşa yaşamamaktaydılar”.

Bu durumda, bebeği çevresindeki dünyanın farklı olduğuyla ilgili bilgidен soyutlayan bir küre içerisinde tutan bir narsisizm varsayımını sürdürmek zor hale gelmektedir: **kendi ve öteki arasındaki farka işaret eden taslaklar çok erken oluşmaktadır.**

5.) Zarf ve Şekillenme

Soru sanki daha çok **kendiliğin ve dünyanın şekil almasıyla ve bu şeklin özne için sonuçlarıyla** ilgilidir. Öyle gözüküyor ki, şekillenme

²¹ Rochat, s.230.

²² F. Ansermet, P. Magistretti, *À chacun son cerveau. Plasticité neuronale et inconscient*, Odile Jacob, Paris, 2004.

²³ Stern, a.g.e., s.107.

anlarıyla göreceli geri çekilme anları birarada yaşantılanmaktadır (en azından yaşamın başında çok önemli olan ve sonradan azalan uyku sırasında bu böyledir).

- Bu şekillenmenin koşulları nelerdir? Bir araştırma²⁴, emzirme sonrası kucakta dikkatle oturtulan bir aylık bebeklerin, belirli noktalara odaklanmadan çevrelerini görsel olarak tarayarak dış dünyayla temasa geçtiklerini gösteriyor. Anneyle etkileşimler eşzamanlı ve iyi nitelikte olduğunda, bebeğin dikkati ikinci aydan başlayarak annenin yüzüne ve üçüncü aydan başlayarak çevredeki nesnelere odaklanacaktır. Anne-bebek paylaşımları doyurucu olduğunda, annenin yüzü, bebeğin görsel keşfine bir odak noktası oluşturacaktır. Bu, sonradan, dünyadaki nesnelere uzaktan uyarlanacak ve genelleştirilecektir.

Tersine, etkileşimlerin eşzamanlı olmadığı varsayıldığında, bu odaklanma durumu engellenmektedir; bebekler ikinci aylarında annelerine daha az bakarlar ve üçüncü aylarında ayrışmamış görsel bir keşif biçimini korurlar.

Bu, **eşzamanlılığın ve uyumlamanın temel rolüyle ilgili** olarak Stern (1985) birçok doğrulamalardan birine işaret etmektedir: dünyaya ilgi duyabilmek ve onu keşfetmeyi istemek için, bebeğin annesiyle bir birlik içerisinde olabilmesi gerekir; bu, daha önce de gördüğümüz gibi, ne bireyselliğinin yokolduğu ne de annenin içinde kaybolunduğu anlamına gelir.

Bu **paylaşım bütünlüğünün veya paylaşım içerisindeki bütünlüğün nasıl bir anlamı olabilir?** Bunu tasarımıyabilmek için uzamsal bir örnek kullanabiliriz: bebek, dünya üzerine gözlerini açabilmek, kendi çevresini, ilk bedensel benliğini oluşturmak için bir güvenli zarf oluşturmalıdır; bu nedenle, çevresini belirlemek için mutlaka üzerine yaslanabileceği bir ötekine gereksinim duymaktadır. Bick'in tasarımılamasında, bebek hiç bir çaba göstermemeli, bu ona bütünüyle "edilgen" bir şekilde sağlanmalıdır.

- "Başta, dokunuş, deri teması, tutulma ve anne bedeninin sıkı baskısı vardır. **Bu, gerçekliğin çekirdeğidir**" der K. Wright.²⁵ E.

²⁴ E. Friemel, Thanh-Huong Nguyen, "exploration et interaction mère/bébé: du visage à l'objet" *Psychiatrie de l'enfant*, 2004 XLVII, 2, 589-609

²⁵ A.g.e., s.56.

Bick'in önerilerinin bir uzantısı olan bu tasarımılamayı paylaşıyorum ; "dokunulmak ve tutulmak baştan beri oradadır ve dıştan gelen diri bir şey tarafından kavranmış olma duygusunu verebilir. Bu, kendiliğin sınırlarının oluşumunun başlangıcıdır... öteki, teslim olmayacak olan ve eylemime bir dirençle karşı koyacak olandır²⁶".

Bebek kendi zarfının sınırlarını uzaklığı önce, kapatmaya olanak tanıyan öteki duyularla bağlantılı olan dokunma yoluyla oluşturur (önce koklama duyusu, sonra da görme dokunmadan iletişim halinde kalmayı sağlar. Daha sonrasında da duymak, dokunmadan ve görmeden bağlandı kalmaya olanak tanır. Kendini nesne eksikliğinde bile tasarımılayabilmek ise, onun duyumsal özelliklerini anımsayabilmesine ve onunla içselleştirilmiş nesne olarak dokunma halinde kalabilmesine olanak tanıyacaktır).

Annenin duruma uyarlanması olgusal olmayan ve Stern'in **canlılığın sınırları olarak adlandırdığı** birçok ayrıntıya daima dikkat etmesiyle olur: çocuğun gereksinimlerini öngörmesini ve ona, meşgul edebileceği kadar bir alanı, sahiplenmeden sağlayabilmesine olanak tanıyan budur. Aksi halde bebek depresif bir geri çekilme içerisine girer, geçirimsiz zarfını kendi kendine oluşturur veya ötekine zorla ulaşabilmek için tepkilerini artırır.

Bu işlemler için ilişkisel paylaşımların niteliği ön plandadır ve **eş-zamanlılık** bu dinamiğin ilk adımıdır. **Bunun sonuçları nelerdir?**

- Bu **şekillenmenin aslında olayların duygusal anlamlarının şekillenmesinden** ibaret olduğunu artık söyleyebiliriz: ilkel çaresizliğin şekillenmesi, dokunma gereksiniminin şekillenmesi, anlaşılma gereksiniminin şekillenmesi, yakınlık gereksiniminin şekillenmesi, uyarılma duygularının...

Winnicott, ayna eğretilmesini (metaforunu) kullanarak bu anlayışın yolunu açmıştır : "Bebek, bakışını annesinin yüzüne doğru çevirdiğinde ne görmektedir? Genellikle, gördüğü şey, kendisidir. Başka bir deyişle, anne bebeğe bakar ve kendi yüzünün ifadesi, gördüğü şeyle doğrudan

²⁶A.g.e., s.62.

bağlantılıdır²⁷". O halde, narsisizm artık kendi kendini görmek değil, bakan annede kendini görmektir.

Gelişim psikolojisi alanında yapılan araştırmaların katkısı klinik gözlemlerden oluşan bu kuramsal varsayımı derinleştirmeyi ve doğrulamayı olası kılmaktadır.

- İyi bilinen still-face deneyimi,²⁸ ilişki ortağı hiçbir şey yansıtmadığı ve yüzü kayıtsız kaldığında bebeğin tepkilerini göstermektedir. Bu, "anne cevap verebilecek durumda olmadığında", bebeğin "bakıp ama kendini görememesiyle" ilgili Winnicott'un sunduğu öneriyi doğrulayan bir deneydir. Sağlıklı olan bebeklerle yapılan ve birkaç dakika süren bu deneysel olguda bebeklerin tepkisi hemen ortaya çıkmaktadır: bebek dağılmakta, dikkat çekmek için ısrar etmekte, bazen öfkelenmekte veya ağlamakta, son olarak da geri çekilmektedir.

Bunun tersi olarak ifade edilebilecek başka deneysel bir yöntemde ise, annenin, bebek tarafından oluşturulan duruma duygusal katkısını vermesi istenir. G. Gergely ve J. Watson²⁹, **bebeğin bu şekilde denetlenmeye ve ötekinin üzerinde bıraktığı kendi duygusal durumunun yansımasıyla**, kendi duygusal durumunun bilincine ulaştığını göstermiştir: annenin duygu ifadelerinin algısıdır bebeğin kendini düzenleyebilmesine, duygusal durumlarının farkına varabilmesine ve onları düzenleyebilmesine, başka bir deyişle içselleştirebilmesine olanak tanıyan. Sonradan oluşacak olan simgeselleştirebilme yeteneği bu ilk deneyimlerin doğası tarafından şekillenecektir ve çocuk için "annenin aracı varlığı olmadan, simgesel oyun içerisinde içsel durumlarını dışa vurmak" olası hale gelecektir. Erken simgeselleştirmeyi dönüştürme yeteneği, imgesel bir alan oluşturmayı önceden belirleyen annenin, **"gibi yapma" öncülüğüne** denk gelen birincil dönüştürebilme yeteneğine bağlı olacaktır.

²⁷ D.W. Winnicott, "Le rôle de miroir de la mère et de la famille dans le développement de l'enfant", *Jeu et réalité*, NRF; 1975.

²⁸ Tronick E. Z., ALS H. Adamson L., Wise S. and Brazelton T.B. (1978) "The infant's response to entrapment between contradictory messages in face-to-face interaction", *J. Child Psychiatry*, 17, 1-13.

²⁹ G. Gergely, "Naissance de la capacité de régulation des affects", *Prendre soin du jeune enfant*; Érès, 1998, s.64-74.

Varsayımlarının kuşkusuz itici ve psikanalitik olmayan adlandırılmasına karşın (“duyumun toplumsal biofeedback modeli” veya “affect mirroring”) Gergely ve Watson deneysel bir yol izleyerek psikanalitik önsezileri ve yansıtımlı özdeşim - annenin ayna rolü gibi, kavramları ortaya koymakta ve doğrulamaktadırlar.

O halde, bebeğe kendi içsel yaşantısının heyecansal sınırlarını görselleştirebilmesine izin veren, kendi duygularının annenin yüzündeki yansımalarının algısıdır: bu şekilde onları kendine atfedebilecek ve tanıyabilecektir. “Böyle bir dış tasarımla yinelenen ortaya koyuş, içsel duruma bir duyarlılık geliştirmeye ve bazı durumlarda da denetlenmesine yol açar. Bundan dolayı, önerimiz, duygunun ebeveyndeki yansımalarının bebek için doğal biofeedback bir alıştırma oluşturduğu ve bebeğin duygusal gelişiminde eşsiz bir rol oynadığı yönündedir.

Bebeğe, duygusal durumlarıyla ilgili – tanıma ve iletişim yoluyla – bir şekil vermeye olanak tanıyan, ötekiyle yaşadığı deneyimlerdir.

III) Patoloji

Eğer anne bebeğin içsel durumunu uygun bir şekilde yansıtamıyorsa, bozulacak olan, tüm içselleştirme süreci olacaktır.

Olası olabilecek patolojik bölünmeler hakkında birkaç varsayım sunacağım:

1.) Zarfın özelliklerine göre

“Benlik iki kaygı tipiyle belirlenmektedir der André Green: bir yönden ayrılma endişeleri, bir diğer yönden de içine girilmesi (intrusion – müdahale) endişeleri. Benlik sınırı kavramının çok belirgin bir anlam kazanması, bu sınırlar üzerinde oynama gerekliliğini doğurur³⁰”. Kendiliği şekle sokmanın iki yönünün dış nesnenin özelliklerine bağlı olduğu ve farklı şekillerde kendini gösterdiği ile ilgili bir varsayım önereceğim: (içerisinde, normalden patolojik olana kadar yerleşmiş tüm değişkenlerin derecelendirmelerini görebiliriz):

İki biçimsel tasarımı önerebiliriz: dizginsiz bir sınır arayışına yol açacak olan tutarsız, bulunamayan, hatta var olmayan bir zarf; dıştan

³⁰ André Green, “Genèse et situation des états limites”, *Les états limites*, PUF, 1999, s.39.

gelen içe girmeler sonucunda fazlaca sıkışmış, delinmiş ve korunması gereken bir zarf.

- **Eğer bebek bu sınırı bulamazsa**, tek başına çabalamalı, “dizgin-sizce... bir nesne aramalıdır – dikkati çekebilecek ve anlık olarak olsa, kimliğin parçalarını bir arada tutma durumunun deneyimlenmesine olanak tanıyacak bir ışık, bir ses, bir koku veya şehvetli başka bir nesne aramalıdır³¹”. Bu tutunmaları sayesinde E. Bick’in “ikinci deri” olarak tanımladığı şeyi oluşturacaktır; zorla geliştirilen ve patolojik bir oluşum olan, düşmeye ve yok olmaya bağlı en önemli kaygılara karşı geliştirilen ilk savunma sistemi ortaya çıkacaktır.
- Bir buçuk aylıkken gördüğüm ve durmadan ağlayan sıkıntı içerisindeki küçük Rémi, onu her an düşürecekmiş gibi gevşekçe tutan annesinin kollarında çırpınmaktaydı; büyük zorluklar içerisinde olan anne, bakışını ona çevirememektedir. Anne, çocuğun tepkilerini bir reddedilme olarak ve kötü bir anne olduğu yönünde yorumladığından, emzirmeyi durdurmuş, biberonlar ise çocuğa bakmadan verilmekteydi. Anne, çocuğun tepkilerini -örneğin sürekli onun konumunu değiştirerek - arttırmaktaydı. “Onu tutmak için on kollu bir anne gerektiği” yönünde bir yorum yapıyorum; sonradan, ellerimle bir temel oluşturarak ben de çocuğun şiddetli hareketlerine karşı etkin bir direnç oluşturuyorum (bana da bir aciliyet duygusu bulaşmış olmalıydı çünkü çocuklara dokunmam oldukça istisnadır); bu, annenin de, çocuğun “boğulmuş” olarak ifade edebileceğim bir hareket dağınıklığı içerisinde olan kollarını aynı şekilde tutmasına yol açacaktı. Annenin direnci, çocuğun tutarlı bir kenar, kapsayıcı bir zarf bulmasına olanak tanıyacaktı.

Eğer bu zarf imgesini korursak, Rémi’nin, direnç oluşturabilecek, çevresini çizebilecek bir dokunma noktası olmadan bırakıldığını söyleyebiliriz: zihinsel olarak kullanılabilecek şekiller oluşturma olanağı olmadan, çok erken bırakıldığını ekleyebiliriz - ancak kendi hareketlerine tutunabilir ve ötekiyle karşılaşmayı doğurabilmek için çırpınabilir-di. **Kenar bilinçdışı olduğunda veya var olmadığında** ve bebek, tutarlı annesel bir yanıt alamadığında, ötekinin yanıtını zorlayacak kadar ısrar

³¹ E. Bick, a.g.e.

etmeye itilmektedir; erken patolojilerde görülen ve genç çocuklarda şiddet eğilimleri olarak ortaya çıkan durumlar gibi, içe girme, temasa geçmenin somut bir şekli haline gelebilir.³²

Kendiliğin hassas, ince, hatta tutarsız zarfı, bebeğin ötekine yönelik aktarımları yoluyla, içten geliştirecektir: o zaman ruhsal düzenek, **yoğun aktarımsal bir özdeşim** olacaktır. K. Wright,³³ “aktarımsal özdeşimi kullanma gereksinimi ve annenin uyumlama yeteneği arasında ters bir ilişki olduğunu öne sürerek, normal aktarımsal özdeşim kavramını, kanımca oldukça devrimci ve anlamlı bir şekilde sorgulamaktadır. Aktarımsal özdeşim, annesel uyumlama başarısızlığına gönderme yaparken, aktarım sürecinin şiddeti, çocuğun karşılaştığı geçirmezlik derecesine bağlı olacaktır”.

- Bebek, tersine, özerk eylem yeteneğini engelleyen annesel içe girmelere maruz kaldığında ise, engellenen, tüm bu olayların ruhsal değerlendirilmesi olacaktır. Dünya ve kendi üzerindeki tasarımı genel anlamda bozulacaktır.
- İki buçuk aylık olan Dorin de bu şekilde, içten gelen ani eylemlerinde, özellikle de annenin katlanamadığı ve sürekli engellediği parmak emme durumlarında engellenmektedir; daha sonra, nesnelere yönelik hareketleri de engellenecektir; anne, bir nesnenin yerine bir diğerini koymakta ve bebeğinden tam bir boyun eğme beklentisi içerisinde olduğu düşüncesini uyandırmakta ve sanki uygun bir *kızıl muhafız* (Garde Rouge*) oluşturmanın kullanımı kılavuzunu izlediği izlenimini vermekteydi (anne Çinli ve Çin’de çocukları büyütme yönteminin bu olduğunu söyleyerek, *kızıl muhafız* karşı-aktarımsal imgesini zorla kabul ettirmeye çalışmaktaydı. Buradaki klinik tablo, tedirgin edici geri çekilme işaretleri içeren erken depresyon yönündedir.

Fazla sıkı olan ruhsal zarf, Meltzer’in “claustrum³⁴” olarak adlandırdığını tanımlanmaktadır ve bu uygulamalara dayanmanın yollarından biri de geri çekilmek veya başka bir deyişle, benliğin bir bölümünü yararak, onu içe girmelerden korumaktır: bu, Dorin’de görüldüğü gibi

³² M.B Lacroix; M. Monmayrant “Enfants terribles, enfants féroces”, Érès, 1999.

³³ K. Wright, *Mirroring and Attunement*, Bion bölümü ve sonrası, Routledge, 2009, s.78.

* Mao Zedong’un kültürel devrimi devam ettirmek üzere oluşturduğu ve öğrencilerden oluşan bir hareket (ç.n.).

³⁴ *Le Claustrum, Une Exploration des Phénomènes Claustrophobiques*, Hublot, 2000, 2005.

depresif bir geri çekilmeden ve otistik savunmalar geliştirmeye kadar gidebilir. Tustin³⁵ tarafından alıntılanan David Rosenfeld'in (1986) gösterdiği gibi "otizmin aynı zamanda koruyucu bir işlevi de vardır: zihinsel olarak içselleştirilmemiş, işlenmemiş deneyler, uygun ortam sağlandığı zaman yapılanmak ve çalışılmak üzere saklanmaktadır".

2.) Bebeğin duygusal yaşanmışlığının şekillenme koşulları Gergely ve Watson tarafından kapsamlı bir şekilde betimlenmiştir.

"Annenin yüzünün" (ve tüm bedensel veya ifadeye yönelik duygusal meydana gelişleri) duygusal bir biofeedback rolü oynayabilmesi için, duygusal dışavurumunun belirgin olması gerekmektedir. Başka bir deyişle, anne, kendisine özgü bir duygu değil de, bebeğinkinin bir kopyası olduğunun altını çizmelidir. Anne ve bebek arasındaki bu doğal iletişim şekli sıkça çalışılmıştır: tonlama özellikleri farklıdır, çoğu abartı ve sahneleme işaretleri taşır ve "duygusal aktarımın oyuncu ifadesine özgü "öyleymiş gibi" yapma tarzına benzerdir³⁶".

Bu noktaya bağlı sapmalar, duygusal yaşanmışlığın ötekine atfedilmesi üzerine kurulacaktır ve yaşanan duygu sanki kendinden dışarda ve kendinden çok ötekine aitmiş gibi yaşanacaktır. Şöyle ki, Reminin annesi onunla birlikte her seferinde sıçramakta, ağladığında kaygı işaretleri sergilemekte ve onunla birlikte hareketlenmektedir. "**Bebek yansıyan duyguyu ebeveynlerine atfedecek** ve böylece, **kendi duygusunu sanki kendisinden çok dışardakine aitmiş gibi "dışarıda" deneyimleyecektir...** bu çok yönlülük, sınır durumları niteleyen, patolojik savunma düzeneği olarak görülebilen **aktarım özdeşiminin klinik özelliğine** denk düşmektedir".

- Öteki koşul, **aktarılan duygunun eşleşmiş olmasıdır**. Başka bir deyişle, aktarılan duygunun çocuğun ifade ettiğine uyarlanmış olmasıdır. Kendi kaygılarında ve fobilerine karşı oluşturduğu düzeltme çabalarına kapılmış olan Dorine'in annesi, hoşnutsuzluğunu ifade ederken gülmekte veya ağlamaktadır ve bu nedenle de, çocuğun duygusal ifadesine eşlik ederken onu sürekli tersine çevirmektedir.

³⁵ Frances Tustin, *Autisme et protection*, Seuil, 1992, s.119.

³⁶ Gergely, a.g.e.

Bebek, o zaman, afallamış ve şaşkın gözüüp, geri çekilerek tepki vermekte ve tüm özerk davranışlardan vazgeçmektedir. Terapötik durum, duyguların daha uygun bir şekilde uyarlanmış farklı ayna yansımaları önererek ve çocuğun şaşkınlığını yorumlayarak, tam da bu noktada aracılık edecektir. Gergely'nin çalışmalarına göre, çocuk o zaman **"birincil duygusal durumunun bozuk bir ikincil tasarımı"** düzenlemektedir..." ve ötekine ait duygusal bir yaşanmışlık eklemektedir. Kendiliğin tasarımı altta yatan duyguya sıkı sıkı bağlı değildir. Bu, P. Fonagy ve Mary Target'le ortak düzenledikleri çalışmalarda "yabancılaştırıcı bir kendilik (self-alien)³⁷" olarak adlandırdıklarını oluşturacaktır.

- Çok sayıda deneysel çalışmanın ve uzun vadeli gözlem verilerinin karşılaştırılması sonucunda, "ruhsal gerçekliğin bütünüyle zihinselleştirilmiş tasarımı oluşturabilmek için, çocuğun üç şeyden oluşan yinelenen deneyimlere gereksinim duyduğu sonucuna ulaşılmıştır: kendi zihinsel durumlarına, bu zihinsel durumların nesne tarafından ruhsal olarak yinelenmiş ve düşünülmüş olmasına ve dışsal gerçekliğe uygun bir şekilde yönelmiş bir yetişkinin tasarımıyla karşılaştığına"³⁸.

"Çerçeve" dedikleri, yetişkinin çocukla olan ilişkisinde, çocukla gerçeklikle "gibi yapmaya" oynama yeteneğiyle belirlenmektedir. Burada, duygunun altının çizilmesi, bir haberci işlevi görmektedir: bu da, iç ve dış gerçeklik arasında bir fark oluşturmaya olanak sağlamaktadır.

3.) Narsisistik Patolojiler

Psikanaliz ve gelişim psikolojisi alanında yapılan araştırmalar gibi farklı alanları karşılaştıran bu güncel yönelim açıları, Rosenfeld'in önerdiği ve tanımladığı iki tip narsisistik kişilik modelini anlamak ve değerlendirebilmek açısından oldukça ilgi çekicidir. Onun için, bu oluşumlar, yaşamın ilk yılına özgü erken ilişkisel deneyimlerle sıkı bir bağlantı içerisinde olan kendilik patolojilerine denk gelmektedir.

Bu hastalar, "kendilik ve nesne arasındaki herhangi bir farkı veya ayrılmayı göz ardı ederek, tümgüçlülük yönünde *tam iyi* ilkel kısmi bir

³⁷ Peter Fonagy, György Gergely Elliot L. Jurist Mary Target, *Affect Regulation, Mentalization, and the Development of the Self*, New York, 2004.

³⁸ A.g.e., s.258 (yazarın çevirisi).

nesne içselleştirmiş ve/veya bu nesne “içerisine” kendi kendiliklerini aktarmışlardır. Bu, hastaların, dış nesneye yönelik tüm bağımlılık gereksinimlerini yadsımalarına olanak tanır³⁹”. Bu gibi hastalarda, kendiliğin ölküleştirilmesi kendiliğin yıkıcı tümgüçlü yönlerinin ölküleştirilmesi tarafından kirlenmiştir... bu da onlara “kendi kendine yıkımda” çok yoğun bir şiddet getirmektedir – Green’in olumsuz narsisizmiyle (narsisizm negatif) ve olumsuz terapötik tepkisiyle bağlantılı olarak düşünülebilir.

Rosenfeld, bu patolojik kişiliklerde iki işleme biçimi tanımlamaktadır:

- Benliğin tüm parçalarının yıkıcı yönlerinin bağımlı bir ilişki kurulmasına olasılık tanıyabilecek kalın derili narsisistik hastalar – burada, “kalın deri” bazı nesne bağlarını soyutlamaya olanak tanıyacaktır: bu durum, claustum tipinde bir içerenle hareket eden ilişki ortağının erken içe girme deneyimlerine bağlamayı uygun gördüğüm, eşleşik olmayan “duygu aynalaması” (affect-mirroring) şeklinde betimlenen deneylerle bağlantılandırılabilir. Bana göre bu durum, sınır kişilik içerisinde otistik bir çerçevenin varlığına denk gelecektir.
- Bağdan vazgeçmemiş ve ötekinde kendi duygulanımlarını arayan, çok duyarlı ince derili narsisistik hastaları, belirgin hale gelmemiş ama eşleşik “affect-mirroring” deneyimlerle ve sunulan zarfın duyarlı veya var olmadığı erken deneyimlerle bağlantılandırmak uygun gözüküyor. O zaman, karışıklık, ilk plandadır.

Rosenfeld’de oldukça açık bir şekilde ayrıştırılmış klinik tablolar, Esther Bick’in betimlemesinde de olduğu gibi, geçişler sağlayabilecek durumlar olarak görüldüğü zaman yararlı olacaklardır.

“Kendilik deneyiminin iki farklı geçişkenliği –“elma çuvalı” ve “suaygırı”– aktarım ve ayrılma deneyimi içerisindeki ilişki niteliği yönünde çalışılabilir... “Elma çuvalı” durumunda olan hasta alıngan, gururlu, sürekli dikkat ve övgü bekleyen, kolaylıkla kırılabilen ve divandan kalkarken yıkılma şeklinde örneklenebileceği gibi daima bir felaket beklentisi içerisindeydi. “Suaygırı” durumunda, hasta öfkeli, zorba, iğneleyici ve kendi yolunu izleme yönünde acımasızdı. Her iki durum,

³⁹ Otto F. Kernberg, *Les troubles graves de la personnalité*, Presses Universitaires de France, 1989.

aktarımsal özdeşim tarafından yönetilen “ikinci deri” düzenleme tipiyle bağlantıdaydı”.⁴⁰

Sonuç olarak, bu genel bakış açısından sonra narsisizmden ne kalmaktadır?

Varsayımsal birincil bir narsisizmden pek bir şey kalmamıştır. Burada çabukça tanıtmaya çalıştığım güncel çalışmaların çoğu, öznenin oluşumunda ötekiyle karşılaşmanın belirleyici rolünü göstermeye çalışmaktadır: kendiliğin algılanmasında, ötekinin gerçekliği, kendi içsel durumlarının değerlendirilmesinde olduğu kadar kendi kişilik duygusunun oluşmasında da belirleyici ve kurucudur. Gelişimde nesnizlik yoktur ve bu yaşamın başından itibaren geçerlidir. Kişiliğin kuruluşu baştan itibaren ötekine bağlıdır – dürtü, ruhsallık ve beden arasında arabulucu rolünü oynayabilmek için, baştan itibaren, ötekine ve dolayısıyla bir karşılaşmaya gereksinim duymaktadır.

“Kendilik duygusuna veya kimliğine” denk olarak düşünebileceğimiz narsisizm, o halde, baştan “ikincildir” ve ötekiyle olan deneyime bağlıdır. Bu deneyime bağlı rastlantılar ve niteliksel özellikler, nesnenin yetersizliğine bağlı savunmacı kendi üzerine narsisistik geri çekilme yönelimlerini anlamak üzere esas bir yer almaktadır.

Tüm yaptığım alıntılardan öncesine ait olan ve 1976’da Joyce McDougall tarafından yazılan Narkissos efsanesiyle bitirmek istiyorum. Böylelikle, onun eşsiz klinik duyarlılığına ve sezgisine hürmetle sözü ona bırakıyorum:

“Kendi eşini bekleyen duyarlı çocuk Narkissos, gölcüğünde, kendisi olmayan ama bir bakış olan kayıp bir nesne aramaktadır... Eğer, çocuk tarafından ruhsal yaşamın başından beri ulaşılan ve narsisistik olarak adlandırabileceğimiz bu kendilik imgesi duyarlı ve kaçıcı ise, narsisistik bütünlük ve kişisel özgüven konusunda, onun kadar duyarlı ve kaçıcı bir duyguya yol açacaktır... Kendilik tasarımının yaratılması, bizi – dışta olanın ruhsallığın içinde bir yere gelmesini talep eden - küçük insanoğlunun ötekiliğin gerçek boşluğuyla başatma zorunluluğuna yöneltecektir”.⁴¹

⁴⁰ Bick, a.g.e.

⁴¹ Joyce McDougall, “Narcisse en quête d’une source” *Nouvelle Revue de Psychanalyse* Numéro 13, 1976. Narcisses (tekrar basım, 1978).

freud'un ilksel narsisizm düşüncesinden özneleşme düşüncesine, birbirini tamamlayan iki psikanalitik yaklaşım

BERNARD PENOT

ÇEVİREN: PERGE AKGÜN

“Yardım eden kişi [‘Nebenmensch’= yakın varlık, insan] çaresizlik içindeki kişi [bebek] için dış dünyada özgül bir etkinlik gerçekleştirdiği zaman, bu ikinci kişi, refleks düzenekler kullanmak yoluyla bedeninin içinde endojen uyarımın yok edilmesi için gerekli işlemi doğrudan tamamlayacak durumdadır. Bunların bütünlü, kişinin işlevsel gelişimi için en kalıcı sonuçlara sahip bir doyum deneyimi oluşturur.”

(Freud, *Bir psikoloji taslağı*, 1895, s. 626)

Freud'un düşüncesi sürekli iki referans çerçevesi arasında gelişmiştir. Bir yandan pozitivist bir ruhsal yaşam alanını hiç bir zaman elden bırakmaz, bu çerçevede ruhsal yaşam, içinden Freud'un dediği gibi “ruh yaşamı”na (Seelenleben) canlılık katan dürtüsel güçlerin çıktığı bireysel organizmada kök salmıştır; ama aynı zamanda insanın doğduğu zaman hayatta kalmasını ve ardından ruhsal gelişimini ilk partnerleriyle (ebeveynler) olan ilişkilerine bağımlı kılan “erken doğmuş”luk koşulunu göze alması gerekir. XX. Yüzyıl boyunca psikanalitik hareket, birbirinden farklı, her biri Freud'un düşüncesinin bu karmaşıklığına dayanak oluşturan temel referanslardan birine ayrıcalık tanımaya çalışan akımların sahnede olduğu bir tiyatro olmuştur. Bugün (*one body psychology* olarak adlandırılan) bireysel narsisizm ile ilişkisel (*karşılıklı etki ile*) özneleşme arasındaki böyle bir kuramsal-pratik gerilimin güç çizgilerini daha iyi bütünleştirmemiz gerekmektedir.

Freud'un bir yıl arayla yazmış olduğu iki metni –“Narsisizm üzerine bir giriş” (1914) ve “Dürtüler ve dürtülerin akıbeti”ni (1915)– eleştirel bir bakışla karşılaştırmalı olarak okumak, Freudcu bu gerilimi görünürdeki çelişmelerin ötesinde daha iyi eklemlenmemizi sağlayabilir.

“Narsisizm üzerine bir giriş” metni ile 1914'te Freud, insanın kendisiyle olan ilişkisinin *Narsisizm* adını verdiği bu temel boyutunu Metapsikolojisine bütünleştirmeye girişmiştir. Bu terimi ilk kez 1909'da Viyana Psikanaliz Kurumu'na yaptığı bir sunumda kullanmıştır. Ondan önce Havelock Ellis kendi bedensel imgesine olan cinsel yatırımı “*narcissus-like*” olarak nitelemişti (1898).

Freud özellikle “*kendilik duygusu*” (*selbstgefühl*) adını verdiği duygunun doğuşunu aydınlatmaya niyetlenmiştir. “Narsisistik” ilişkinin nevrozlularda büyük bir yer tuttuğunu düşünerek, önce bunu bütün olarak nevrozlu hastalardan yola çıkarak yapmayı tasarlamıştır.

Ama en başından “*birincil ve normal bir narsisizm*”in varlığını ortaya koymaya önem vermiş, bu kavramı, paradoksal olarak, Kraepelin'in “*dementia praecox*” ve Bleuler'in “*schizophrenia*” adını verdikleri gibi psikotik durumlarından yola çıkarak benimsemiştir. Ancak Freud bir çeşit “*otistik*” geri çekilmenin ön planda olduğu bu durumları “*parafrenik*” olarak adlandırmayı yeğlemiş, “*parafrenik, gerçekten de libidosunu, düşleminde yerlerine başkalarını koymadan, dış dünyadaki kişilerden ve şeylerden geri çekmiş görünür*” demiştir. Bu şekilde dış dünyadan kaçan libido, tam anlamıyla “*narsisistik*” bir tarzda benliğe geri döndürmüştür...

O zaman Freud şöyle der: böyle bir “büyüklük sanrsı yeni bir yaratı değildir: daha önce zaten var olan bir durumun, çok sayıda etkiyle gölge-lenmiş birincil narsisizmin büyütülmüş bir hali ve en açık belirtisidir.” “Nasıl aktarım nevrozları bize libidinal dürtüsel itkileri gözleme olanağı verdiyse, aynı şekilde dementia praecox ve paranoya benlik psikolojisini anlamamızı mümkün kılacaklardır” diye belirterek ekler: “Bir kez daha normalin görünüşteki basitliğini patolojik olandaki bozukluk ve büyütme-lenlerden yola çıkarak keşfetmemiz gerekecektir.” (s. 226)

Böyle bir birincil narsisizm, “dileklerinin ve ruhsal edimlerinin gücüne aşırı değer atfetme, düşüncelerinin tümgüçlülüğü” gibi ortak özellikleri olan “çocukların ve ilkel toplulukların ruh yaşamı”nı ele alarak da aydınlatılabilir diye düşünülmektedir. Böylece ilkelerde “büyü, bu büyütlenmeci varsayımların uygulamadaki bir sonucu olarak ortaya çıkar”.

I- Yaşamın Başlangıcında, Kendine Libidinal Yatırım

Öyleyse Freud temel bir kavram olan “benliğin kökensel libidinal yatırımı (sic)”nı, “bir bölümü daha sonra nesnelere bırakılan ama temel olarak varlığını koruyan ve nesne yatırımlarıyla, protoplazmik bir hayvancığın bedeninden yayılan psödopotlarla ilişkisi tarzında ilişkide olan bir libido yatırımı” (s. 220) düşüncesini ileri sürer.

Bu tanım, düşüncesinin gelişimi boyunca Freud'un bağlı kalacağı, temel olarak kökleri bireysel organizmada olan ve ancak ikincil olarak dış “nesneler”e, özellikle kişilere yönelecek olan *temel bir kendilik duygusu* varsayan bir bakışı özetlemektedir. Şüphesiz Freud burada, o zamana kadar anne-bebek gözlemlerinin sürekli doğruladığı çok önemli bir veriyi yakalamıştır: insanın yeni doğanında **kendine yatırım**, arzu nesneleri olarak diğer kişilere yatırım yapma kapasitesinin **öntünde gelmektedir**. Ama kendilik yatırımının bu önceliğinin yalnızca bir *oto-erotizm*, kendi bedenine bir oto-yatırım meselesi olmadığı da fark edilir. Çünkü süt çocuğu için her şeyden önce yaşamsal bir gereklilik olan şey, çevresi tarafından **kendisine yatırım yapıldığını** hissetmektir. Öyle ki, yeni doğanın kendisine ve ötekine yatırım yapabilmek için kendisine yatırım yapıldığını hissetmeye gereksinimi olduğunu söylemek daha doğru olacaktır...

Daha altmışlı yıllarda, Serge Lebovici *bebeğin (annesel) “nesne”ye, daha onu henüz algılamadan önce yatırım yaptığını* belirtiyordu. O zaman için oldukça dikkat çekici olan bu formülün, bugün, bebeğin daha annesini kendinden farklı, öteki olarak algılayacak duruma gelmeden önce, *kendisine anne tarafından yatırım yapıldığını* hissetmenin onun için yaşamsal olduğunu göz önüne alacak şekilde yenilenmesi gerekecektir. Başka bir deyişle, yeni doğanın her şeyden önce yatırım yapmaya yöneldiği şey... **kendisinin nesnesi olduğu bir yatırım** ve bu yatırımın libidinal niteliğidir...¹

Bununla birlikte Freud *temeli bireyde bulunan* bir ilk narsisizm düşüncesini sürdürür ve böyle bir birincil narsisizmin 1909'dan itibaren “*libidonun erken bir durumu*” olarak tanımladığı *oto-erotizmle* olan ilişki-

¹ Bu konuda, M. C. Laznik-Penot'nun ortaya koyduğu şekliyle erken otizm yaklaşımı çok aydınlatıcıdır.

sini incelemek ister. Yine de burada “bireyde, benlikle karşılaştırılabilecek bir birimin başından beri var olmadığını kabul etmek gerektiğini” iyice belirtmeye dikkat etmiştir. **Benlik** yaşamın başında verili değildir, “bir gelişime uğramak” zorundadır. Buna karşın, “oto-erotik dürtüler (sic) en başından beri vardılar” ve “narsisizme şekil vermek için bir şeyin, yeni bir ruhsal eylemin oto-erotizme eklenmesi gerekir” diye değerlendirir.

Bugün, gerçek anlamıyla narsisizme, yani yatırının yapılmış kendi bedensel benlik tasarımına açılmak için gerekli bu “yeni ruhsal eylem”i daha iyi düşünebilecek durumdayız. Bu şüphesiz Lacan’ın 1936’dan başlayarak “*ayna evresi*” olarak tanımladığı evreden geçerek gerçekleşir. Winnicott 1970’e doğru, merkeze annenin ayna-yüzünü koyarak yeniden ele almıştır bunu (Freud’a gelince, o bu ayna kavramını kullanmamıştır). Önemli bir eşik olan, ötekini öteki olarak algılamaya götüren şey ebeveynle başlangıçta yaşanan yansıtılmalı yapılandırıcı bir deneyimdir – tabi bedeninin uzam-bedensel tasarımı düzeyinde yer alan bir ilişkidir bu (Lacan için *imgesel* düzey). Aynı zamanda Melanie Klein’in birinci yılın ortalarındaki bir “*depresif konum*” sezgisine de karşılık gelir.

Ruhsal Enerjilerin Birliği mi Yoksa Temel Nitelik Farklılığı mı?

Bu temel kendilik yatırımı kavramı Freud’u başka önemli bir sorunu ele almaya zorlamıştır: ruhsallıkta iş başında olan enerjilerin nitelik çeşitliliği ya da birliği sorunu. Freud sonuç olarak şöyle belirtir: “[Enerjiler] her şeyden önce [ilk] narsisizm durumunda birleşiktirler ve bizim kaba analizimizle ayırt edemeyeceğimiz bir şekilde bulunurlar ve cinsel bir enerjiyi, libidoyu, benlik dürtülerinden ayırt etmek ancak nesne yatırımı ile birlikte mümkün hale gelir” (s. 220).

Bununla birlikte Freud yöntem gereği şu soruyu sormaya önem verir: “cinsel bir libidoyu benlik dürtülerinin cinsel olmayan enerjisinden ayırt etmek en nihayetinde neden gerekli olsun?”. “Çünkü diye sorar kendine, eğer temelde tek tür bir ruhsal enerji varsaysaydık, bu bizi benlik dürtüleri enerjisini benlik (cinsel) libidosundan, benlik libidosunu da nesne libidosundan ayırmanın güçlüklerinden kurtarmaz mıydı?”

O zaman Freud için bu, kendisinininki gibi deneyci (empirique) bir yöntemde, psikanalizin “gelişimi sırasında daha açıkça kavramayı umduğu” “bulutsu, yitip giden, belli belirsiz tasarımılanabilir **temel düşünceler**”le yetinmenin gerekliliğini yüksek sesle belirtmek için bir

fırsat olmuştur. (Yöntemin) tek temeli gözlem olduğundan, “*gerektiğinde onları başka düşüncelerle değiştirmeye hazır olmak gerekir*” diye belirtir.

Burada Freud yalnızca gerçek anlamda psikanalitik tedavinin sağladığı verileri dikkate almaktan mı, yoksa küçük çocuklarla olduğu gibi doğrudan gözlem verilerinden de mi söz ettiğini belirtmez (torunu makayla oynarken yaptığı ünlü gözlem geliyor akla)...

Şurası bir gerçek ki, “bu düşünceler yapının temeli değil, bütün binanın (metapsikoloji) en yüksek noktasıdır ve zararsız bir şekilde yerlerine başkaları geçebilir ve kaldırılabirler” demiştir; “bugün hâlâ, diye belirtir, madde, güç merkezleri, çekim vb. konulardaki temel kavramları psikanalizin bunlara denk kavramları kadar tartışmalı olan **fizikte** aynı deneyimi yapıyoruz.”

Freud'un çağdaş fiziğe başvurmaya olan bu eğilimi, belli ki, fiziğin yapılan yeni gözlemlere bağlı olarak hiç durmadan kendi kavramlarını yeniden tartışma konusu yapmasından gelmektedir ve bir de fizik, metapsikolojinin *dinamik* bakış açısında olduğu gibi, karşıt güçlerle uğraşan bir disiplindir.

“Narsisizm üzerine bir giriş” yazısında Freud'un *benlik libidosu* ile *nesne libidosu* arasında niteliksel bir ayrımı savunma gereksinimi duyduğunu görüyoruz. Onu bu şekilde “*cinsel dürtüler*” ve “*benlik dürtüleri*” ayrımını yapmaya götürenin “*saf aktarım nevrozlarının*” (histero-fobi ve takıntı nevrozları) analizi olduğunu söylemiştir. Çünkü “*bu [nevrotik] görüngüleri başka yollardan açıklamak için yapılan bütün girişimler hepten başarısızlığa uğramışlardır*” (s.222) diye kestirip atar.

Bunun üzerine Jung'la olan uyumsuzluğundan söz eder, nevrozlarda cinselliğin anahtar rolünü korumak için nesneye yönelmiş cinsel bir libido ve cinsel olmayan kendini koruma enerjilerini ayırt etmek gereklidir – bu sonuncular narsisizmi besleyecek ve psikotik savunmalarda önemli bir rol oynayacaklardır.

Yine de bu varsayımın alternatifinin “ancak nesne yatırımı eylemi yoluyla [cinsel] libidoya dönüşecek olan ayrımsız bir ruhsal enerji” varsayımı olabileceğini yineler.

Freud o zaman kendi gözünde “*cinsel dürtüler ile diğerleri, benlik dürtüleri arasında kökensel bir ayrılık*” lehine olan başka görüşlere başvurur; bunlar **biyolojik** görüşlerdir – altı yıl sonra “Haz ilkesinin ötesinde” (1920)'de bunları temel alacaktır. Bireyin aynı zamanda

kendi kendisinin ereği VE türün sürekliliği için tabi olması gereken bir zincirin halkası olduğunu öne sürer. Bu, bireyi “*kendi üreme plazması-na tabi (...) Bir haz primi karşılığında, ölümsüz olabilecek bir özdeğin ölümlü taşıyıcısı*” olarak değerlendirmeye götüren bir bakış açısıdır.

Freud “*cinsel dürtüler ve benlik dürtüleri arasındaki ayrılığın yalnızca bireyin bu ikili işlevini yansıttığını*” düşünür. Onun için bu, kökeninden itibaren cinsel ve korunma enerjilerinin niteliksel farkının lehine kesin bir kanıttır; ama görüyoruz ki bu kanıt özellikle *ideolojik* düzeydedir – biyolojinin ruhsal alana naklidir.

Gerçek bir maddeci yaklaşım içindeki Freud o zaman “psikolojideki bütün geçici görüşlerimizin bir gün organik bir desteğe dayanmaları gerektiğine” ikna olduğunu açıklar. “O andan itibaren, diye açıklar, cinselliğin etkilerini yerine getiren ve bireyin yaşamının türün yaşamı içinde sürekliliğini sağlayan özel maddeler ve özel kimyasal süreçlerin var olması muhtemeldir. Özel kimyasal maddelerin yerine özel ruhsal güçleri koyarak bu ihtimali dikkate almaktayız.”

Şöyle devam eder: “Burada benlik dürtüleri ve cinsel dürtülerin ayrılığı varsayımının ve dolayısıyla libido kuramının, çok küçük bir oranda psikolojik bir temele dayandığı ve esas desteğini biyolojiden aldığı varsayımını açıkça dile getirmek istiyorum.” (s. 223) Ve “eğer psikanalitik çalışmadan gelen başka bir varsayımın dürtüler konusunda daha kullanışlı olduğu görülürse, bu varsayımı bir kenara bırakacak kadar tutarlı olacağım” diye ekler.

Bunun üzerine, Freud ruhsal yaşamın narsisistik bileşenini incelemeye yeten insanların aşk yaşamları deneyimi ışığında devam edeceğini ilan eder.

II- Narsisizm ve İnsanların Aşk Yaşamı

Daha önce, organik hastalığın etkisini ve hipokondri görüngüsünü kısaca ele almak ister,

- Organik hastalık konusunda Ferenczi’nin kısa süre önce yaptığı sözlü bir iletiye – “*organik hastalığın libido dağılımı üzerindeki etkisi*” – başvurur, organik bir ağrıdan mustarip bir kişinin dış nesnelerden, özellikle sevgi nesnelerinden yatırımını çekme eğiliminde olmasına vurgu yapar. Hastanın bencilliği iyi bilinir ve çarpıcı bir ifade olan “*ruhu azı dışının dar deliğinde sıkışmıştır*” deyiimi bunu ifade etmektedir! Bu özellikle cinsel libidonun kolaylıkla dış “nesneler”den ıstırap

içindeki bedene geri çekildiğini göstermektedir. Ve dahası, buradan itibaren Freud'un libido için dışı tanımlık kullanmaya (fr. la libido) koyulacağını görmek çarpıcıdır.

- Ardından **hipokondriyanın** oldukça benzer bir görüngüye bağlı olduğunu gözler. "Hipokondriyak ilgisini ve libidosunu dış dünyadaki nesnelere geri çeker ve her ikisini de onu meşgul eden organ üzerinde yoğunlaştırır" der. Hoşa gitmeyen bedensel duyumların yaygınlığı, nevrasteni ve kaygı nevrozunda da vardır, diye belirtir.

Bu noktada Freud "*bedenin erojenliği*"nden söz eder, erojenlik yalnızca erojen denilen bölgelerin değil, bütün beden organlarının genel bir özelliği olabilir. Öyleyse cinsel libido bedenin herhangi bir organına yatırım yapabilir.

"*Organlardaki bu erojenlik değişimlerinin her birine koşut (sic) olarak, benliğin libidinal yatırımında bir değişme olabilir*" diye belirtir. Bu koşutluk düşüncesi hipokondriyada ve parafrenilerde iş başındaki bir "*benlik libidosu*" ile farklı nevrozlara ortak bir "*nesne libidosu*" arasındaki ayrımı korumasına yardım eder. "*Hazsızlık genel olarak gerilimin yükselmesinin ifadesi olduğuna göre*" diyerek, hazsızlık duyumunu yaratanın *libido birikmesi* (atılmasındaki eksiklik) olduğunu ortaya koyar.

Başlangıçtaki soruyu (en nihayetinde ruhsal yaşamda narsisizmin sınırlarından çıkmak ve libidoyu nesnelere yatırmaktaki bu zorunluluk neden ileri gelmektedir?) yeniden ele alan Freud "bu zorunluluk benliğin libido yatırımı belli bir ölçüyü aştığı zaman ortaya çıkar" diye yanıtlar. "Libidonun gerçek olmayan nesnelere dönmesi (içe dönüklük) libido birikmesi ile sonuçlandığı zaman" iç uyarımların dışarıya doğru yön değiştirmesi bir gereklilik haline gelmektedir.

Bununla birlikte dışı niteleme kullanarak 'libido' demeye devam ettiğini ve libidonun kişinin kendi bedeni ya da imgesel nesneler üzerine olası ters yüz olmalarından söz ettiğini saptayabiliriz, - sanki aslında bir ve aynı tür libido enerjisi varmış gibi...

"*Öyleyse büyüklük hezeyanı da*, diye devam eder, *bu libido miktarıyla ruhsal olarak baş etmeye karşılık gelir*". Freud o zaman kaygıdan söz eder, kaygıyı hâlâ atılmamış bir miktar libidonun sonucu olarak düşünmektedir. Nevrozlarda (histerik) konversiyon, (takıntılı) karşıt tepki oluşumu, koruyucu oluşum (fobi) bu kaygıyı kapsayabilir. Oysa parafre-

nide “*doyurulamama (refusement) tarafından serbest hale gelen libido düşlemede nesnelere bağlı kalmaz ve benliğe geri çekilir.*”

- Freud işte o zaman narsisizmi incelemek için başka bir yol olarak **insanların aşk yaşamını** düşünmeye koyulur. “Nesne libidosunun benlik libidosunu önce gözümüzden gizlemesinde olduğu gibi, çocuğun (ve ergenin) nesne seçimini incelerken de ilk fark ettiğimiz şey, ilk cinsel nesnelerini, yaşadığı ilk doyum deneyimlerinden türetmiş olduğudur. İlk oto-erotik cinsel doyumlar kendini korumaya hizmet eden yaşamsal işlevlerle bağlantılı olarak yaşanmışlardır.” Bu, Freud’da temel bir kavram olan yaslanma kavramıdır- buna göre kısmi cinsel dürtüler başta organizmanın yaşamsal gereksinimlerinin doyumundan destek alırlar.

“Cinsel dürtüler önce benlik dürtülerinin doyumuna yaslanırlar, onlardan ancak daha sonra bağımsızlaşırlar.” Bu yaslanmanın en iyi kanıtı da “çocuğun beslenmesi, bakımı ve korunması ile ilgili kişilerin – dolayısıyla en önce anne ya da onun ikamesinin- onun birinci cinsel nesneleri haline gelmeleridir.”

Cinsel nesne olarak ve libidinal yatırım ve bakım sağlayan etken olarak ikili işlevi ile başrol oyuncusu anneye ilk gönderme bu metinde yapılmıştır. Freud o zaman “*insanın iki kökensel cinsel nesnesi vardır: kendisi ve ona bakan kadın*” düşüncesini ortaya atmıştır.

Bununla birlikte Freud burada, yaşamın başlarında ikisinin farklılaşmadığını, her ikisinin yatırımlarının birbirine karışmış olduğunu yeniden dile getirmekten uzak durur. Onun gözünde önemli olan iki terimden birinin zamanı geldiğinde aşk yaşamının nesne seçimi olarak öne çıkacak olmasıdır: ya (*anaklitik*) nesneye *yaslanma* tipi seçim, ya da kendisine gönderme ile *narsisistik* tipte seçim. Sapıklar ve eşcinsellerin (sic), sonuç olarak aşk nesnesi olarak yalnızca kendilerini (aynılarını) aradıklarına göre, *narsisistik* tipte nesne seçimini yeğlediklerini düşünür.

Freud narsisistik seçimin daha çok kadına özgü olduğunu da öne sürer, kadın esas olarak *sevilmek* peşinde olacaktır (ya erkek değil midir?). Freud’un bu bakış açısına o zamandan beri kuvvetle itiraz edilmiştir – ve itirazlar yalnızca feminist ve eşcinsel hareketlerden de gelmemiştir. Gerçekten de Freud *yatırım yapılmış olmanın* (sevilmenin) her iki cinsten çocuk için yaşamsal bir gereksinim olduğunu ihmal eder görünüyor... Freud’un *yatırım yapılmış olma* gereksinimi ile (oto-erotik) *kendi kendine yatırım* birbirine karıştırmaya devam ettiğini de görüyoruz. Uygulamada,

aşırı bir kendilik tasası nedeniyle “narsisistik” olarak nitelenen kişiler ya da karakterler, bu şekilde aslında yaşamın başlangıcında hissettikleri bir yatırım eksikliğini, gördükleri sevginin eksikliğinden kaynaklanan narsisistik bir yarayı gidermeye çabalamaktadırlar.

III – Ebeveyn Sevgisi Üzerine Görüşler

Freud narsisizmin doğuşu üzerine incelemesine tam da **ebeveyn sevgisi** üzerine görüşlerle devam eder. “Bu kadar dokunaklı ve temelde bu kadar çocuksu olan ebeveyn sevgisi, nesne sevgisine dönüşmesine karşın eski [narsisistik] doğasını kesinkes açığa vuran ebeveyn narsisizminin yeniden doğmasından başka bir şey değildir” (sic) diye karar verir. Bunun sonucunda aşırı bir değer biçme ortaya çıkar ve tipik olarak ebeveynler çocuklarını “**majesteleri bebek**” olarak görürler.

Oysa, yeni doğana -kendi iktidarsızlık (*infans*) durumu yüzünden onun kendisine pek de atfedemeyeceği bir değerle donatarak- Freud'un bu kadar iyi işaret ettiği meşhur *majeste*'lik payesini verenler önce ebeveynlerdir!..

Ebeveynlerin bu *narsisistik donatmasının* küçük çocuğun benliğinin bütünleşmesinden çok önce, onun gerçek özneleşmesinden önce gerçekleştiğini özellikle hatırlatmamız gerek. Ve kendine yatırım yapma yetisinin -yani Narsisizmin- koşulunu da *nesnesi olduğu bu yatırımın* nitelikleri oluşturacaktır. Yabanıl çocuklar ve onların narsisistik sefaletlerine dair gözlemler *a contrario* bunu kanıtlamış oldular.

Freud yine de ısrar eder ve “*çocuğun sevimliliği büyük oranda kendi narsisizminden, kendi kendine yetmesinden kaynaklanır*” (sic!) diyecek kadar ileri gider. Hatta bunu görkemli bir ilgisizliğe sahip hayvanlar olan kedigillerin sevimliliğiyle karşılaştırır... Freud'un düşüncesi burada ileri derecede çelişkili bir düzeye ulaşmıştır, çünkü bu narsisistik yeterlilik düşüncesi, bebeğin başlangıçtaki bağımlılık koşulunu bilmemesinin olanaksız olması ile doğal olarak açık bir çelişki içindedir, başka çalışmalarında bu bağımlılığın üstünde duran kendisi olmuştur.

1911'de “Ruhsal doğuşun iki ilkesi üzerine açıklamalar”a notta süt çocuğunu ancak annenin verdiği bakımı –yani yaptığı yatırımı- dâhil etme koşuluyla ekonomik bir antite olarak açıklayabileceğimize dikkat çeker. Freud şüphesiz neoteni ve yeni-doğan insanın erken doğmuşluk durumu üzerine güncel çalışmaları bilmiyor değildi. Bolc (1926) bu

erken doğmuşluk halini öznelin doğuşu ile ilgili düşünceleri alt üst ederek- Platoncu bakış açısının tam tersi bir açıdan- açıklayacaktır.

Winnicott'un –en azından bireyleşmiş narsisistik bir ekonomi olarak- *bir bebek tek başına var olamaz (there is no such thing as an infant)* demesine yol açan da budur. Narsisistik yeterliliğini kolaylıkla hayal edebileceğimiz fötüs söz konusu olduğunda, üstelik de annesinininkine açılan dolaşım sistemi onu anında annesinin sıvılarını (ve duygu hallerini) hissetmek zorunda bırakmakta iken çelişki daha da çarpıcı hale gelir!

Bugün öyleyse *ayrı bir organizma olmanın bireyleşmiş olmak için yeterli olmadığını* kabul etmemiz gereklidir! Bu en azından iki durumda doğrulanmaktadır: bir yandan Freud'un 1921'de o kadar iyi ortaya koyduğu, kitlesel bir olay içinde ele alınan bireysel davranış; ve diğer yandan gelişimin başlarındaki bozukluklarla ilgili klinik deneyim.

"Tekinsizlik" (1919) metninde Freud böylece yeniden "dış dünyaya ya da ötekine göre benliğin henüz kesin bir şekilde sınırlarının çizilmemiş olduğu dönemler"e (s.170) gerileyebilen kendilik duygusundan söz edecektir.

Narsisizm ve İdeal

Freud bireyine göre idealde büyük farklar olduğunu gözlemektedir, "biri, der, kendi içinde güncel benliğini kıyasladığı **bir ideal** kurmuştur, oysaki diğerinde böyle bir ideal oluşumu eksiktir. Benlik bakımından, ideal oluşumu bastırmanın koşulu olacaktır... çocuklukta güncel benliğin sahip olduğu kendilik aşkı şimdi bu **ideal-benliğe** yönelmiştir" diye devam eder.

Freud burada başlangıçtaki iddiasını –*bireyde, benlikle kıyaslanabilecek bir birim en başında yoktur*- biraz gözden kaçırmış gibidir... gerçekten, kendi pratiğinde olmayan ilk yaş kliniğini "atlama" eğiliminde gibidir. Bu onu "Cinsellik üzerine üç deneme"nin (1905, s.66) dördüncü basımının (1920) önsözünde şöyle yazmaktan alıkoymayacaktır: "*Eğer insanlar çocukların doğrudan gözleminden bir şey öğrenme konusunda anlaşmaya varsalardı, bu üç deneme hiç yazılmamış olabilirdi*"!

Yine de buradâ şöyle devam eder: "narsisizm, çocuksu benliğin olduğu gibi, bütün değerli mükemmelliklere sahip olan bu yeni ideal

* Humeurs: Fransızca hem beden sıvıları hem de mizaç, duygu durumu anlamını taşır. (ç.n.)

benliğe yer değiştirmiş görünür...” “ideal olarak yansıtılan, çocukluğun kaybedilen narsisizminin ikamesidir, çocuklukta insan kendi kendinin idealini oluşturunuyordu...” diye sonuca bağlar.

Oysa, Freud'un yaşamın başlangıcı için hayal ettiği bu “*narsisistik mükemmellik*” ancak *bireyleşme-öncesi* bir bağlama yerleşebilir. Çünkü bebek ilk partneri olan ebeveyninde algıladığı nitelikleri ‘kendi nitelikleri’ olarak içine almaktadır. Bunu fark etmek büyük bir öneme sahiptir. Üst benliksel ilk çekirdeğin, bebek ile, Lacan'ın *gerçek büyük Öteki*² olarak adlandırdığı bu öncü arasındaki ilk dürtüsel etkileşimler içinde oluşmasının gerekliliği gibi. Lacan'ın bu “büyük Öteki” teriminin de, onun ilgili kişi (bebek) tarafından *öteki* olarak algılanmadığı olgusunu es geçmek gibi bir sakıncası olduğunu da belirtmek gerekir.

Şurası bir gerçektir ki, bebeğin kendisine öznel işaret noktaları belirlemeye başlaması, onun ilk gereksinim belirtilerine, ilk içgüdüsel asılmalarına yakın ebeveynin getirdiği yanıtların içinde olacaktır. Bu Lacan'ın anlamlılığın (signifiante) ötekinden yayıldığına dair aydınlatıcı düşüncesidir. Lacan simgesel Öteki'ni özne için gösterenlerin “yeri” olarak tanımlamıştır.

Bu açıdan, Freud'un söz ettiği *idealin* temel dayanağını, ebeveynlerin (özellikle bilinçdışı) davranışlarının algılanan niteliği oluşturur. Kısaca, *doğmakta olan özneleşme* kişinin kendisine erken bir şekilde değer atfeden bir *şimdiden-özne*'den gelen yatırımla zenginleşir, diyebiliriz. Bebeği konusunda *normal bir şekilde hezeyan yaşayan* bir annenin, bebeğin henüz olmadığı şey *olduğunu varsayma*, başka deyişle, onun üzerine –olumlu ya da olumsuz- bir çeşit *aktarımda* bulunma eğiliminde olduğu bilinir.

Sonuç olarak öyle görünüyor ki, Freud'un metninde beliren çelişki, *daha henüz özneleşmenin elde edilmediği erken bir dönem söz konusu iken, özneleşme içeren bir terminolojiyle yetinmesinden* gelmektedir. Daha henüz bir benliğin kurulmadığı bir zamanda, nasıl *temel bir narsisizm*'den söz edilebilir? Zaten, *kökensel bir bastırmayı* belirlemeye çalışıldığında da aynı güçlük ortaya çıkar. Çünkü böyle bir bastırmanın

² Bu büyük Öteki kavramını daha iyi kavrayabilmek için Lacan'ın “*Psikanalizin dört temel kavramı*” Seminerinin (Seuil yayınları) Mayıs-Haziran 1964 seanslarını –özellikle XIII. Bölüm olan “Dürtünün sökülmesi (Le démontage de la pulsion)” ve XV. Bölümün 177. sayfasının yeniden okunması gereklidir.

ilk girişimlerinin de *bireyleşme-öncesi* bir ortamda belirlediğini varsayabiliriz; yani ilk anne-bebek etkileşimleri içinde, bebeğin kendisine daha gemleme yetisine sahip bir benlik kurmasından önce. Aynı anlamda Michel Fain'in (1982) "*yadsıma ortaklığı*" olarak işaret ettiği, her şeyden önce bireysel-öncesi (geçişsel) bir 'savunma' mekanizmasıdır- öyle ki *anlamın yadsınmasını* (Freud yargının askıya alınması der, 1918) bireysel benliğin savunma mekanizmaları içinde saymak yanlış olacaktır (Penot, 1989).

Üst Benliğin ve İdealin Narsisistik Kökleri

Freud burada "*benlik idealinden gelen narsisistik doyumun sağlanmasını gözetme görevini yerine getiren özel bir ruhsal merci*" tasarlamaya başlamıştır. Benlik ideali, ideal benlik ve üst benlik arasında pek de bir ayrım yapmayacaktır. Özellikle bu 'süper-egosal' diyebileceğimiz mercinin, esas olarak "*büyük miktarda eşcinsel libido*" (sic!) kullanan "*narsisistik bir libido*"dan geldiğini düşünmektedir.

"*Kendilik duygusu paraafrenilerde artmış, aktarım nevrozlarında düşmüştür*" diye belirtir ve "*aşk yaşamında, sevilmemek kendilik duygusunu düşürür, sevmek yükseltir... Narsisistik nesne seçiminde sevmek amacı ve doyumunu oluşturur*" diye altını çizer.

Freud'un nasıl burada hala sevilme gereksinimi ile kendine duyulan sevgiyi – 'kendini sevdirmenin' *oto-erotizmle edilginleşmesini*- karıştırmaya devam ettiği görülür. Ama o yine de her mutlu aşkın *sevilme* gereksiniminin doyumunu içerdiğini belirtmeye gereksinim duyar.

Aktarım nevrozlarındaki aşağılık duygusunun "*olağanüstü büyüklükteki libido yatırımlarının benlikten çekilmesi sonucu benliğin yoksullaşması*"na bağlı olduğunu düşünür. Ama, aktarım nevrozundan mustarip hastalardaki bu *aşağılık yaşantısının*, daha çok, özellikle nesnesi olduklarını fark ettikleri sevginin kalitesi ile ilgili güvenlik eksikliği içeren çocukluk yaşantılarının (tam da!) yetişkin ilişkilerine *aktarımına* bağlı olduğu düşünülemez mi?

Freud "(dişi nitelikteki) libidonun benliğe dönmesi, narsisizme dönüşümü, bir tür mutlu aşkın yeniden inşasıdır, ve zaten gerçek mutlu aşk da nesne libidosu ile benlik libidosunun birbirlerinden ayırlamadıkları o gerçek kökensel duruma karşılık gelir" diye ilan eder. Ve "benliğin gelişimi birincil narsisizmden uzaklaşmaya dayanır ve bu narsisizme

yeniden kavuşmak için yoğun bir özlem doğurur" diye sonuca bağlar. Ve ekler: "bu uzaklaşma libidonun dışarıdan (sic) verilen bir benlik idealine yer değiştirmesi, bu idealin gerçekleşip doyumu yoluyla oluşur."

İlk Doyum Deneyimi

Freud burada belli ki "*dışarıdan verilen*" bir idealin koşulladığı bu doyumun ikincil olarak meydana geldiğini düşünmektedir. Bugün, sonrası için o kadar önemli olan bu ilk doyumların daha çok iki tarafın, anne ve bebeğin birlikte doyumlarını içerdiğini düşünme eğilimindeyiz. Süt çocuğu, örneğin meme emerken, ancak annenin kendisi de yeterince doyum hissettiği ölçüde doyum hissedecektir; başka deyişle, bu ilk ve bireysel-öncesi evrede ancak *karşılıklı doyum*³ olası olabilir. Süt çocuğu anoreksileri buna oldukça iyi bir örnek oluşturlar.

Bunun tam da Freud'un "Taslak"da (1895) belirttiği bir ilk sezgisiyle buluştuğunu görmek çarpıcıdır. Sayfa 626'da şöyle der Freud: "*Yardım eden kişi* [*Nebenmensch*= yakın kişi] *çaresizlik içindeki kişi* [bebek] için *dış dünyada* özgül bir etkinlik gerçekleştirdiği zaman, bu ikincisi [bebek], *refleks düzenekler kullanarak bedeninin içinde endojen uyarımın ortadan kaldırılması için gerekli işlemi doğrudan tamamlayacak durumdadır. Bunların bütünü, kişinin işlevsel gelişimi açısından en kalıcı sonuçlara sahip olan bir doyum deneyimini oluşturur*" – ve kendilik duygusu (*selbstgefühl*) için de kesin bir etkisi vardır.

Ama 1914'ün Freud'u konuyu şu şekilde bağlayarak bir nevi dört ayak üstüne düşmek istemiştir: "çocukluktaki gibi ve aynı şekilde cinsel eğilimlerle ilgili olarak da, yeniden kendi ideali olmak, işte insanların ulaşmak istedikleri mutluluk"...

Enerjilerin Niteliği Sorusuna Ceri Dönüş

İlk narsisizm düşüncesini yerleştirmek amacıyla Freud'un, nesneleri ve bu nesne üzerindeki etkileri doğrultusunda *dürtüsel enerjilerin farklı niteliklerini* ayırt etmeye çalıştığını gördük. Böylece onun "eşcinsel libido"dan, "oto-erotik dürtüler"den ya da dahası "edilgen dürtüler"den söz ettiğine tanık olduk... 1920'den itibaren, yine bu çok tartışma götü-

³ Bu görüşler filozof Jean Luc Nancy'nin *La décroissance*, (Galilée yayınları, Paris, 2005)'du çok hoş bir şekilde dile getirdiği « anlam ancak paylaşılarak var olur » ifadesiyle birleşti.

rür bakış açısından yola çıkarak, ayrıştırıcı-yıkıcı bir dürtü- “ölüm” dürtüsü olarak nitelediği dürtüyü belirlemeye çalışacaktır...

Ama nesneler üzerindeki, yararlı ya da yıkıcı olsun, somut etkilerinden yola çıkarak *farklı nitelikte enerjiler* tanımlamak mümkün müdür? Isıtan sıcaklık yakan sıcaklıktan farklı nitelikte mi olacaktır? Yararlı rüzgâr yıkan rüzgârdan farklı bir tür müdür? Hayır tabi ki; çünkü Freud’un kendisinin de pek çok kez üzerinde durduğu gibi, bu daha çok *bir ve aynı enerjinin* işin içindeki *miktarı* sorunudur.

Nesneler üzerindeki etkiye göre belirleme, sözümona “ölüm dürtüsü” üzerine olan tartışmayı çarpıtmaya devam etmiştir. Bu adlandırma, gerçekten de bir yandan Freud’un temel (-bir tür merkezkaç) güç olarak tasarladığı, ve *eros-bağlantı* (çekim)’e karşıt olarak ortaya koyduğu, canlı maddenin *kendini-ayırıştırma* eğilimi, diğer yandan (oral, anal vb.) libido-ya içkin *saldırgan-sadist* bileşen arasında bir alaşımı sürdürmektedir.⁴

Bu konuda **yas** ve **melankoli** arasındaki karşılaştırma çok aydınlatıcıdır. Gerçekten de melankolik durumun birincil nesneye nefret dolu bir yapışmanın belirtisi olduğu, -yas çalışmasının tersine- yeterli bir *bağ-çözülmesine* olanak tanımadığı düşünülebilir. Zaten nefret dolu ya da zararlı bir ilişki kadar sabitleyici bir şey olmadığı klinikte her zaman gözlenir. Bu yüzden, “ölüm” sıfatının *bağ-çözülmesi* (*dé-liaison*) ve *nefret dolu-saldırgan yatırım* arasında bir karışıklığı sürdürdüğü ve o ölçüde de bilmesinlerci (obscurantiste) olduğu açığa çıkar.

Freud libidinal elkoymayı, nesne için olası öldürücü etkilerinden arındırarak, aklamaya mı gerksinim duymuştur? (bununla birlikte yatırım -fr. ‘investir’- savaşla ilgili bir ifadedir). Yaşanı libidosunun karşısına öldürücü bir karşıt koyan bu maniheist yaklaşım, Tanrı’yı suçsuz ilan etmek amacıyla Şeytan’ı icat eden dinlerin duyduğu gerek-sinimi akla getirmiyor değil... Freud’un anne-oğul sevgisinde bir çifte-değerlilik olmayacağına dair şaşırtıcı savını hatırlatıyor?...

⁴ Bu sorun şurada ele alınmıştır: B. Penot, *Revue Française de Psychanalyse*. n° 3 / 2006, s.767 – “Ladite pulsion de mort, une force indispensable à la vie subjective – déconstruction d’antéros” (Ölüm dürtüsü denilen, öznel yaşamın vazgeçilmez bir gücü- anterosun yapıbozumu).

IV – Karmaşık Bir Nesne Olarak Özneleşme

Gerilimleri ve iç çelişkileri ile birlikte, Freud'un ilk Narsisizm hakkındaki sözlerinin temel karmaşıklığını iyice ortaya koymak önemlidir. Michel de M'Uzan bu konuda “*düşüncenin huzursuzluğu*”ndan söz etmekte tereddüt etmemiştir. Gerçekten de bir yazıdan diğerine – özellikle “Narsisizm için bir giriş”(1914) ile “Dürtüler ve dürtülerin akıbeti”(1915) arasında önemli değişiklikler görülür.

Freud'un bireysel organizmada kök salmış bir Narsisizm düşüncesini –ötekinin yatırımını ona “ikincil” saydırarak- nasıl önemsediyiğini gördük. Yalnızca bir sene sonra, dış bir “özne”ye bağımlı olduğuna göre *oto-erotizmden* kesin olarak farklılaşmış **edilgen** bir dürtü doyumunu şekli (amacın tersine dönmesi) tasarladığını görmek de bir o kadar şaşırtıcıdır. “Dürtüler ve dürtülerin akıbeti”nde (1915) önerilen dürtünün sıradan “akıbeti” bireysel deneyimin ve “kendilik duygusu”nun doğuşunu bütünüyle başka bir şekilde aydınlatır. Bunun ebeveynle tekrarlanan dürtüsel etkileşimlerden yola çıkarak, Freud'un *kendi bedeni üzerine dönme* dediği (dolayısıyla oto-erotik) durum ve *amacın tersine dönmesi* (etken bir şekilde edilgen doyum arayışı) ile birleşerek geliştiği gösterilmiştir. Böylece, özneleştirici dürtüsel tamamlanma, anne ile bebek arasında birbirini izleyen dinamik gidiş-gelişlerin sonucu olacaktır.

Freud neyi ilk olarak kabul etmek gerektiğini sorgular: etkin oto-erotikliği mi yoksa edilgeni (*mazoşik* olarak adlandırdığını) mı... ama edilgen bile olsa doyum arayışının her zaman etkin bir niteliği olduğu düşüncesine sıkıca bağlı kalmıştır – kendini...göstermek, kendini... kılmak vb. ifadelerle bunu iyi bir şekilde göstermiştir. Bu konuda André Green çok doğru olarak basit edilginlikten (*passivité*) ayırt etmek için **edilginleşme** (*passivation*) terimini önermiştir. Böyle etkin bir *edilginleşme* sonuç olarak her iki cinsteki “kadınısı” denilen konumu niteleyebilecektir (Penot, 2001).

Freud kendisine bakılması ya da ele alınma gereksinimini doyurmak için, küçük çocuğun, “*dış özne*” adını verdiği kişiyi araya sokması gerektiğini ilan ettiğinde (s. 175), kutsal özne-nesne kutupluluğunu göz alıcı bir şekilde tersine çevirmiştir. Şemasında “*öz-nesne yabancı kişi tarafından bakılmalıdır*” diyerek, kişinin kendisini (bebek) *öz-nesne* olarak nitelemeye kadar gitmiştir. Tekrar tekrar *özne* terimine başvurarak (yalnız bu metinde), Freud açık bir şekilde çocuğun kendisine

yatırım yapılması gereksinimini doyumak için gerekli *dürtüsel aktif dış bir etkene* işaret etmek istemiştir. Özellikle böyle Freudcu bir konunun hiç bir *metafizik* tarafı yoktur: özneleşmenin yeni-doğanın dürtüsel dış bir etken-özne –*şimdiden özne* ebeveyn- ile etkileşiminden yola çıkarak doğduğu varsayılmaktadır.

Burada artık *sui generis* (kendine yeten bir organizma) bir narsisistik doğuş perspektifi içinde değiliz. Kendiliğin doğuşu, daha çok öteki ile karşılıklı etkileşim ilişkisinin niteliğine ve bu ebeveynsel ötekinin öznel aşk ve saldırganlık hareketlerini tanıma yetisine bağlı olarak düşünül-mektedir... Psikanalitik tedavi sırasında –*aktarım-karşı-aktarım* ilişkisi- nin zihinselleştirilmesinden geçerek- yeniden sahneye konacak olan tam da budur.

Bu, özellikle analistin kendi payını öznelleştirme, onu hastası için imgelere ve sözcüklere dökme, ve böylece hastaya kendi deneyimini daha fazla öznelleştirme olanağı sunma kapasitesine bağlıdır. Aktarım en erken dönem *hastalandırıcı* etkileşim biçimlerini –örneğin, ebeveynin körü körüne yaptığı narsisistik bir elkoyma gibi- güncelleştirdikçe bu daha da geçerlidir. Burada hastanın *benlik dirençlerine* odaklanan klasik teknikten çok farklı bir açıdan bakmaktayız.⁵

Sonuç olarak, Freud'un düşüncesini hiç durmadan canlı tutan karmaşıklığın, özellikle *özneleşmenin* kendisinin (ki en alasından bir psikanaliz nesnesidir) fiziğin *karmaşık bir nesne* olarak adlandırdığı gibi bir nesne olmasına bağlı olduğunun altını çizmek istiyorum. Karmaşık, yani tek bir kuramın açıklayamayacağı, tek bir deney düzeneğinin ortaya koyamayacağı bir nesne. Oysa aslında özneleşmenin doğal karmaşık bir nesne olduğunu belirtmenin pek de önemi yoktur. Şüphesiz *özne olarak insanı* ve onun “*ruh yaşamı*”nı metafizik bir görüngü olarak görme eğilimi buradan geliyor...

Özneleşme terimini ilk kullanan psikanalist, kırklı yılların sonunda André Breton'la gerçeküstücülerin izindeki Lacan olmuştur. İnsan için “cinsiyetini öznelletirmek”ten, “ölümünü öznelletirmek”ten vb. söz eder. Ama ardından fazla... öznel olan bu kavrama sırtını dönmüş, *özneyi* özellikle dilbilim ya da yapısal antropolojiden geçerek, nesnelleştirici şekillerde kavramlaştırmayı yeğlemiştir...

⁵ Ergenliğin ağır öznelleşme sorunları kliniği bana bu yönde ilerlemek için bir “kral yolu” gibi görünüyor (Penot, 1989, 2001)

Freud'un bakış açılarındaki karmaşıklığın ne kadar çarpıcı olduğunu da gördük. 1937 yılının iki geç metni - "Biten analiz ve bitmeyen analiz" ve "Analizde yapılanma" (Construction dans l'analyse) karşılaştırılırsa bu daha da iyi ortaya çıkar. Birinci metnin "*biyolojinin kayası*"na gelip dayanan kötümserliğine, ikinci metindeki, merkezine seans sırasında simgesel bir üretimin olası olması düşüncesini koyan çok farklı bir bakış açısı yanıt verir. Bu simgesel üretim, zihinselleştirilmesi eksik kalmış erken dönem deneyiminin hastaya *geri bildirimine* olanak tanıyacaktır.

Gerçek özneleşmenin hiç olmadığı kadar *karmaşık bir nesne* olması her şeyden önce onun dürtüsel niteliğine -yani bedensel enerji ve zihinsel dinamik arasında sınırda olmasına- bağlıdır. Dürtüsel özne, başlangıçta *bireyleşme-öncesi* bir bağlamda, *geçişsel* bir ilişki içinde gerçekleşen dürtüsel *dönme- ters çevrilme* oyunu içinde zenginleşir.

Bu kökenin kendisi nedeniyle *özneleşmek*, hikâyesinin verilerini *benimsemek*, *kendi meselesi yapmak*, ve aynı zamanda ona *boyun eğmek*, *tabi olmak* anlamlarını taşımaya yaşam boyu devam edecektir. Böylece özneleşme sürecinin benliğin savunmacı hâkim olma işlevlerine indirgenemeyeceğini, bunun *ötesinde*, ne kadar çok dürtüsel öznenin yaratıcı potansiyeli tarafında olduğunu söylemiş oluruz.

Yolunda giden bir tedavi sürecinde böyle bir özneleşme, seansta, özellikle serbest çağrışımında ısrarcı *anlamlılıklarla (signifiances)* ilgili olarak giderek artan bir *edilginleşme* becerisi (tabi ki analisti de dahil eden karşılıklı bir edilginleşme) yoluyla durmaksızın zenginleşir. Sıklıkla (hastada olduğu gibi analistte de) *narsistik kutbun o zaman daha ziyade direnç gösterdiği, kendini bırakma* -bilinçdışı determinizminin öznesi olmaya kendini bırakma - dinamiğine karşı koyduğu saptanır...

Kaynakça

- Fain M. [1982] *Le désir de l'interprète*, Aubier Montaigne, Paris.
- Freud S. [1895] "Projet d'une psychologie", içinde: *Lettres à Wilhem Fliess*, P.U.F., 2006, s.626.
- Freud S. [1911] "Formulations sur les deux principes de l'advenir psychique", *Œuvres Complètes*, vol. XI, s.14-15.
- Freud S. [1914] "Pour Introduire le Narcissisme", *Œuvres Complètes*, vol. XII, s.213.
- Freud S. [1915] "Pulsions et destins de pulsions", *Œuvres Complètes*, vol. XIII, s.172.
- Freud S. [1918] "A partir de l'histoire d'une névrose infantile", *Œuvres Complètes*, PUF Paris, vol. XIII, s.82.
- Freud S. [1919] "L'inquiétant", *Œuvres Complètes*, vol. XV, s.170.

- Freud S. [1920] "Au delà du principe de plaisir", *Œuvres Complètes*, vol. XV, s.273.
- Freud S. [1937] "L'analyse avec fin et l'analyse sans fin", *Résultats, idées, problèmes II*, Paris, PUF.
- Freud S. [1937] "Constructions dans l'analyse", *Résultats, idées, problèmes II*, P.U.F. s.280.
- Green A. [1980] "Passions et destins des passions", içinde: *Nouvelle Revue de Psychanalyse*, n°21, repris dans *La folie privée*, Gallimard, s.186.
- Lacan J. [1964] "*Les quatre concept fondamentaux de la psychanalyse*", Bölüm XIII, "Le démontage de la pulsion" Bölüm XV, s.177, etc. Du Seuil, 1973. Laznik-Penot M.C. 1995, *Vers la parole*, Denoël, Paris.
- Nancy Jean Luc [2005] *La décloison*, édition Galilée, Paris, s.179.
- Penot B. [1989] *Figures du déni-en-deçà du négatif*, Dunod - réédité chez Erès, 2003.
- Penot B. [2001] *La passion du sujet freudien*, Bölüm I, Erès, Toulouse.
- Penot B. [2006] "Ladite pulsion de mort, une force indispensable à la vie subjective", *Revue Fse de Psychanal.* n° 3 / 2006, s.767.
- Prat R. [2008] "Maman - bébé: duo ou duel ?" Erès, Toulouse.
- Winnicott D. W. [1975] *Jeu et réalité*, Gallimard, Paris, s.102-103.

utanma ve narsisizm

TALAT PARMAN

Insanın nasıl var olduğunu sorgulamak alışılmıştır da, ya yok oluşunu sorgulamak? Bir insan nasıl kaybolur? Günümüz Türk edebiyatının önemli adlarından Hasan Ali Toptaş kendisini üne kavuşturan 1994 tarihli *Gölgesizler* romanına bu soruyu köyün muhtarına sordurarak başlar. Köyün berberi Cıngıl Nuri kaybolmuştur. Muhtar, “*Mezara gtmekten başka kaybolma yolu bilmeyen şu köylülerden birinin kendi kendine ortalıktan silineceğine inanamıyordu.*”¹ Muhtar inanmıyordu gerçi ama kayboluşlar sürüyordu. Reşit’in kızı Güvercin kayboldu sonra. Peşinden jilet almaya giden berber çırağı, sonra berberin kendisi. Toptaş yarattığı tekinsiz atmosferle insan oluşun çok temel bir sorunsalına gönderme yapıyor. Tekinsizliği yaratan elbette düşünce gerçekliğin birbirine karışımıdır.

Sigmund Freud tekinsizi, tanıdık ama yabancı gibi olduğundan endişe verici olan olarak tanımlar. İnsana kendi düşünden daha tanıdık ne olabilir? Ama aynı zamanda düş gerçekliğe ne denli yabancıdır. Reşit’in kaybolan kızı Güvercin bambaşka bir yerde, bir berberin aynasının üstündeki resimde belirir. Güvercinin kayboluşu ve resimde ortaya çıkışı, yazara yaşamla ilgili bir temel saptama yapma olanağı verecektir. Resmi berberin yapıp yapmadığını sorar romanda gölgesi olan tek kişi. Bu yazardır çünkü onun gölgesi yazdıklarıdır.

“Desene yaşam tekrarlardan oluşuyor... Yanıma oturmuş gözlerindeki cellât gözleriyle gözlerimin içine bakıyordu. Tekrarlardan değil dedi, tekrarların tekrarlarından.”²

Tekrar da olsa kayıp korkutucuydu. O nedenle başka bir ad koymak rahatlatıcı olacaktı. Köylülerden biri kızın kaçırıldığını söylediğinde sevinmişti muhtar. “*Kayıplardan korkuyordu çünkü; her yana dağılıveren bir belirsizlikti onlar, görünüp denetlenmesi, hatta düşünülmesi bile*

¹ Hasan Ali Toptaş, *Gölgesizler*, s.14.

² A.g.e., s.48.

zordu. Nuri kaybolduğunda elinden ne gelmişti ki? Hiç! Nuri'nin yokluğu kadar kocaman bir hiç.”³

Kayboluş unutuşu da getirecektir beraberinde. Ama kayboluş korkutucudur. Çünkü dönüş bile tekinsizlik yaratacaktır.

“Belki Tanrı, anılardan da silecekti onu; böceklerin köyü cırtlıya boğduğu bir gecede yaratıklarını göndererek unutuş tozu serpiştirecekti damların üstüne, avlulara, sokaklara... Ertesi gün kimse anımsamaya-caktı onu. Nuri çıkıp geldiğinde, gerçekten de kimse anımsayamamıştı.”⁴

“Düşünce insanın içine düşünce, yolun yarısı tamam. Yani varılır bir yere önceki noktada değildir artık ve dönemezsin. Dönsen de, eksik.”⁵

Evet, nedir bu küçük Anadolu köyünde olup bitenler? Roman geçmişle ilgili bir sorgulamayı konu almıştır aslında. Köyün yakın tarihinde bir Aynalı Fatma ve bir Asker Hamdi vardır. Orosputur Aynalı Fatma. Yiğit ve güçlü bir delikanlıdır Asker Hamdi. Bir gün olması gereken olur ve her ikisi karşı karşıya gelirler. Öyle tutkuludur ki buluşmaları, kısa sürede bir karşılaşmaya dönüşür ve Aynalı Fatma ve Asker Hamdi'nin ölümle biten aşk kapışması geride dokuz kadın ve bir avlu dolusu çocuk bırakır. Dede Musa Muhtara sorar “sence kim onlar?” Muhtar aynı soruyu bekçiye yineler:

“Peki dedi sana bir soru sorayım öyleyse. Hiç düşündün mü, o koskoca asker Hamdi'nin, yani dokuz karısının koynunu bir gece bile boş bırakmayan o burma bıyıklı herifin çocukları kimdir bu köyde?”⁶

Öyleyse soru kökenlerle ilgilidir. Bir avlu dolusu çocuk nereye kaybolmuştur? Ya da soruyu tersinden sorarsak köyde yaşayan onca kişinin atası kimdir? Burada bir sır vardır, kimsenin konuşmaya sorgulamaya cesaret edemediği bir sır. Onca çocuk nereye kaybolmuştur? Onca kişinin atası nereye kaybolmuştur? Ya bugünkü kaybolmalar? Geçmişin kaybolmaları ile bugünün kaybolmaları arasındaki bağın açıklanması toplumsal sırrın ortaya çıkarılması ile olasıdır ancak. Köyde Aynalı Fatma ve Asker Hamdi'nin ilişkisinin sorgulanmasını yasaklamıştır.

Serge Tisseron sırrın hâkim duygusunun utanç olduğunu belirtir. Bu utanç kuşaklardan kuşaklara geçer. Elbette sırrın bireysel nedenleri olabileceği gibi topluluğu ilgilendiren nedenleri vardır. Muhtarın sorusu köydeki

³ A.g.e., s.49.

⁴ A.g.e., s.52.

⁵ A.g.e., s.60.

⁶ A.g.e., s.69-70.

birçok kişinin kökenleriyle ilgili sorgulamaları yapamadığını ortaya koymaktadır. Utanç duyduklarından bu sırrın açığa çıkmasını istememektedirler.

Hasan Ali Toptaş bu önemli romanında günümüz Türkiye'sinde geçmişle ilgili sorulamayan soruları gündeme getirmeye çalışmıştır. Bu topraklarda kaybolanlar oldu, yüz yıl önce olduğu gibi daha yakın geçmişte de. Galatasaray Lisesinin önünde cumartesi günü toplanan anneler, tıpkı Güney Amerika'daki benzerleri gibi kayıplarını sorguladılar, "bir insan nasıl kaybolur" diye haykırdılar haftalarca. Onlardan kayıplarını unutmaları isteniyordu. Oysa onlar yeni kaybolmaları engellemenin yolunun kayıplarını sorgulamak olduğunu ve eğer sorgulamazlarsa utanç içinde kalacaklarını biliyorlardı. Ama öte yandan onların sorunlarını dile getirmeleri ve artık kayıplar sırrının sürmesini istememeleri, başkalarının ya kendi ya da atalarının suçluluk veya duygularını örtmelerine de engel olacaktır.

Utanç ve Suçluluk Duygusu

Utanç ve suçluluk duygusu birbirinden ruhsal düzlemlerle ilişkileri açısından ayrılırlar. Suçlulukta benlik ve üst-benlik arasında, bir yasağın gerçek ya da düşlemsel olarak çiğnenmesi nedeniyle bir gerilim olur. Oysa utanç, benlik ve benlik ideali arasındaki gerginlikten doğmaktadır. Benliğin narsisistik projesinin başarısızlığını gösterir. Utançta benlik hatalı değildir ama yakışsız bir durumdadır. Diğer bir önemli nokta, suçluluk duygusunda öznenin aşk nesnelere zarar verdiğini düşünmesi söz konusudur. Oysa utanç aşk nesnesi tarafından değersizleştirildiği, atıldığı düşüncesinden doğar. O nedenle utanç daha narsisistik. Birinde nesneye zarar vermiş olmak, diğerinde nesneden zarar görmüş olmak vardır. Utançta değersiz, sefil, aşağı nesneye özdeşim vardır. İki Fransız psikanalist Ciccone ve Ferrant utançta melankolik özdeşime benzer bir sürecin söz konusu olduğunu belirtirler ve utanç ile melankoli, suçlulukla depresyon arasında benzerlik kurarlar. Bu konuda önemli bir kitabı yeni yayınlayan Claude Janin ise utancı ruhsallığı düzenleyen birincil duygulardan biri olarak kabul eder ve suçluluk duygusundan önce oluştuğunu öne sürer. Bu yazarlar utancı benlik ideali ile doğrudan bağlı narsisistik bir deneyim olarak tanımlamak konusunda hemfikirdirler.

Oysa Delphine Scotto di Vettimo utanç konusunu Lacancı kurama gönderme yaparak ele alır. Lacan'a göre konuşmayan çocuk (infans) henüz özne statüsüne geçememiştir. Özneleşmenin başlaması gereksi-

nimden arzuya geçmekle olur. Çocuğun bağırması da bir gereksinimi dile getirmek yanında birine yönelik bir isteği-talebi de dile getirmek demektir. Aynanın karşısındaki çocuk kendi imgesinde bedensel bütünlüğünü kavramaya yönelik ilk adımları atacaktır. Çocuk aynadaki kendi imgesinde ya da ona benzeyenin imgesinde bir biçim (gestalt) algılar ve bunlarda imgesel olarak benlik bütünlüğüne sahip olduğu ve onu yönettiğini varsayar. Lacan'a göre ayna evresini psikanalizin verdiği tüm anlamla bir özdeşleşme olarak kabul etmek yeter: yani bir imgeyi kabullendiğinde öznedeki değişiklik olarak.

Ayna evresi beden bütünlüğünün görülmesi, ona özdeşim kurulmasını ve dolayısıyla özdeşleşmeyi yani toplumsal bir birey olmayı, diğer bir deyişle insanlaşmayı (hominisation) sağlayacaktır. Ayrıntı gibi görünebilecek olan ancak çok önemli bir noktanın üzerinde, şüphesiz konumuzla ilgili olduğu için durmak istiyorum. Çocuğun aynada bedeninin tümünü görebilmesi ancak ayakta durması ya da dik tutulması ile olasıdır. Yatay konumdaki bir çocuk ayna karşısında olsa olsa kafasını, omuzlarını ve belki de ellerini görebilir, ya da aynanın durduğu yere göre bedeninin ancak kısıtlı bir bölümünü. Bedeninin tümünü görebilmesi ancak ayağa kalkması, dik durması ya da tutulması ile olur.

Ütanç ve Dik Durmak

Ütançın dik durmakla ilgisini Sigmund Freud "Uygarlığın Huzursuzluğu" adlı yazısında eklediği ünlü dip notuyla açıklar ve "Kokusal uyarıların arka plana geçmesi insanın yüzünü topraktan uzaklaşması ve yürümeye karar vermesiyle olmuştur, böylece o zamana kadar örtük olan cinsel organları görünür hale gelmiş, onları korumak gereksinimi ve utanma duygusu ortaya çıkmıştır. Bu kaçınılmaz kültürel sürecin başlangıcında öyleyse insanoğlunun dikleşmesi yer almaktadır."⁷ der. Ütançın kökeninde cinsel organları görmenin olması kutsal kitapların da kabul ettikleri bir olgudur. Eski Ahit "İkisi de, kadın ve erkek, çıplaktılar ancak birbirlerinden utanmıyorlardı. Kadın meyvenin yenebileceğini ve seyretmesinin de güzel olduğunu gördü, bu ağacın akla ulaşabilmek için arzulanabilir olduğunu gördü. Ağacın meyvesini aldı ve yedi. Kocasına da verdi. O zaman gözleri açıldı ve gördüler ki çıplak-

⁷ S. Freud [1930] *La malaise dans la culture*, Fr çev. J. Laplanche ve ark. OCP T.18, PUF, Paris, 1984, s.286.

tılar. İncir yapraklarını diktiler, kendilerine örtü yaptılar”⁸ der. Öyleyse insanın çıplaklığının ve cinsel organlarının görünmesinin utancı yarattığı burada da vurgulanmaktadır. Ancak ötekinin cinsel organlarını görmek ve daha önemlisi kendi cinsel organlarının görüldüğünün görülmesinin ve utancın ortaya çıkmasının ancak yüz yüze ve ayakta duruşta ortaya çıkacağını yeniden vurgulamak gerekir.

Burada utanmanın insanın dik duruşuyla ilgisi önem kazanmaktadır. Sydney Levy, “Freud ve dik duran insan” başlıklı yapıtında Freud’un insanın dik duruşuna verdiği önemi özellikle vurgular. Burada önemli olan insanın toprak-anayla ilişkisidir ancak bu utançla yakından bağlantılıdır. Levy, Emmanuel Fémiet’nin 1887 tarihli “Kadın taşıyan Goril” adlı bronz heykelinin Paris’te yarattığı sıkıntıyı buna örnek olarak verir. Maymunun öne doğru eğilmiş olması, yani toprak-anaya yakınlığı belli bir iğrenme yaratmıştır. Onunla herhangi bir akrabalık bağının düşünülmesi bile rahatsız edicidir. O tarihten otuz yıl kadar önce 1859’da Darwin *Türlerin Kökeni*’ni yayınlamış ve bu rahatsızlığın temelini oluşturmuştur.

Levy’nin sözünü ettiği iğrenmenin, rahatsızlığın nedenini Sigmund Freud açıklayacaktır. Yukarıdaki dipnota yeniden dönelim, şöyle der Freud: “*Cinsel sürecin organik periyodikliği kalmasına kalır ama ruhsal cinsel uyarılma üzerine etkisi içeriğinde daha çok tersine dönmüştür. Bu değişim aybaşı süreçlerinin erkek cinselliği üzerine etkili olmasını sağlayan kokusal uyarıların arka plana geçmesiyle bağlantılıdır. Onların işlevini görsel uyarılar alır ancak bunlar bir öncekiler gibi dönemsel değil, sürekli olarak etkilidirler. Aybaşı tabusu aşılmış bir gelişim dönemine karşı bir savunma olarak organik bastırmanın sonucu olarak ortaya çıkarlar.*”⁹

Anal erotizmin organik bastırma ile yenilmesi kültürün yolunu açacaktır. Dışkıların yaydığı koku iğrenmeyi doğuracak ve dışkılarını saklamamak ise ötekilere yapılan bir saldırı olarak algılanacaktır. Freud’un burada insanın en yakın dostu köpeğin adının küfür olarak kullanılması’nın nedeninin köpeklerin dışkılarını ve cinselliklerini sergilemekten çekinmemeleri olduğunu söylediğini anımsatmakta yarar var. Utanma ve analite ilişkisini Freud göstermeyle, yani teşhircilikle kurar.

⁸ Aktaran Claude Janin “La honte” s. 47.

⁹ S. Freud [1930] *La malaise dans la culture*, Fr çev. J. Laplanche ve ark., OCP T.18, PUF, Paris, 1984, s.287.

Ancak burada Freud'un seçiminin önemini vurgulamalıyız, Freud diğer birçokları gibi iki ayak (bipede) üzerinde yürümenin değil dik durmanın önemini vurgulamıştır. Paleoantropologlar arasında hayli tartışmalı olan bu konu oldukça yeni bir tarihte ilk insanların ağaçlarda yaşadıkları ve onları benzerlerinden ayıranın iki ayak üzerinde durmaları değil, uzun süre dik durabilmeleri ve uzun süre bu şekilde koşabilmeleri olduğunu bulmuşlardır. Bu da insanın omurgasında oluşan lordoz sayesinde çok uzun süre, çok az enerji harcayarak ayakta durabilmesine bağlıdır.

İnsan dikilerek burnunu topraktan yukarı, göğe doğru kaldırmıştır. Diğer bir deyişle "İnsan burnu havada bir yaratıktır". Narsisizminin kökeni burada olsa gerek. Toprak-anayla kokuyla yani dışkıyla ilişkisini azaltan insan dikilir ve yüksellere çıkar göğe. Bir anlamda Tanrı'ya yakın olmaktadır. Öte yandan dikilir ve görünür hale gelir. Dikilmek aslında yüceltmenin de koşuludur. Benlik ve alt-benlik de şu varsayımda bulunur: "tipik ve sık rastlanan bir süreç benlikte bir değişime yol açar, bu yolla benlik alt-benliği yönetebilir ve onunla ilişkisini derinleştirebilir. Bu süreç nesne libidosunun narsistik libidoya dönüşmesidir ve bir cinselliksizleştirmedir. Burada nesnenin benlikte dikildiği görülür.

Öyleyse utanç insanın ayağa kalkması ve elbette toplumsallaşmasıyla ilgilidir. Ancak utanç, sıkılma, ayıp duygusu arasındaki farkı ve utancın ne zaman patolojik sınırlara vardığını da açıklamak gerekir. Ciccone ve Ferrant *Utanç, Suçluluk ve Travma* adlı kitaplarında Jean Furtos ve Christian Laval'ın çalışmalarına gönderme yaparlar. Furtos ve Laval özellikle utanç ve toplumsal dışlanmışlık ilişkisini ele aldıkları çalışmalarında ayıp (vergogne), sıkılma (pudeur), kırmızı utanç ve beyaz utanç ayırımını yapmışlardır. Ayıp toplumsal kurallara bağlıdır ve grubun iyi işleyebilmesinin koşullarından biridir. Ayıp duygusunun yitimi kişinin ötekilerin bakışından rahatsız olmadığı anlamına gelir. Sıkılma ise mahremiyete gönderme yapar, bir anlamda iç ruhsallığın koruyucusudur, yani ötekinin bakışından gizlenmesi gerekenin. Ancak dışlanmış olan kişinin en küçük gereksinimlerini talep etmek durumunda kalması olması gereken bu mahremiyet örtüsünü tümüyle ortadan kaldırır. Kırmızı utanç ise birden bire bilinçdışının benlik tarafından keşfiyle ortaya çıkan yüzün kırmızılaşması halidir. Dürtüselin bu ani ortaya çıkışı bir sıkıntı yaratır. Oysa yazarların en patolojik olarak nitelikledikleri beyaz utanç kişinin yok olmasına neden olduğundan cina-

yet eşdeğeridir. Solukluk, yüzünün yok olduğu duygusu, konuşamama, bir boşluk duygusu ve genel bir zayıflık belirtilerini oluşturur. Ötekinin bakışında kendiliğin yok olması, kendi bakışında kendiliğin yok olması toplumsal ilişkinin dağılmasına neden olur. Klinik anlamda kişiliksizleşmeye (depersonalisation) kadar giden bir süreç başlayabilir.

Ciccone ve Ferrant bu yaklaşımı daha da ileri götürerek ve özellikle kırmızı ve beyaz utançlar üzerinde durarak şu saptamaları yaparlar. Onlar kırmızı utançta yalnızca bilinçdışının aniden ortaya çıkışını değil, sıkılmaya yüklenen çifte işlevde, korumada ve itirafta, bir yetersizlik olduğunu belirtirler. Arzunun ve düşlemin de üstündeki örtü kalkmıştır çünkü. Burada söz konusu olan ruhsal ekonomide bir alt üst oluştur ve fallik teşhircilikten bir anal teşhircilik ekonomisine geçilmekte ve narsisistik zayıflama etkinliği edilgenliğe çevirmektedir. Yazarlar burada terapötik çalışmaya uygun bir zemin görürler. Oysa beyaz utanç kırmızı utancın kontrol edilememesi sonucu oluşur. Beyaz utanç sınır tanımaz ve ruhsallığın tümünü etkiler. Beyaz utancın örneklerini kimi kez toplumsal travmanın sonuçları olarak görüyoruz.

Toplumsal Utançla İlgili Tarihsel Anımsatmalar

CIA tarafından kotarılan 12 Mart ve 12 Eylül darbeleri utanç dolu bir geçmiş bıraktılar bize. Bugün orta yaşına gelmiş olanlar bu utancı sonraki kuşaklara da aktarıyorlar. Bunları konuşmalıyız evet bu utancı paylaşmalıyız. Yalnızca darbe günlüklerini değil, askeri hapishaneleri ve hapishane olarak kullanılan kırsalaları bu arada Metris, Hasdal, Mamak, Selimiye'yi de anımsayalım.

Ya Ankara'nın ünlü DAL'ını yani Derinlemesine araştırma laboratuvarını?

1980 askeri hükümetinin devletin genel güvenliğine yönelik *tehdit* ve yıkıcı faaliyetlerle mücadele amacıyla 1. şube (siyasi şube) nezdinde kurulmuş özel bir birimin kısaltılmış adıdır. Halk arasında *DAL* şubesi olarak bilinir. 1980 sonrasında yapı ve kadrosu genişleyerek terörle mücadele ve hareket dairesi başkanlığı adını almıştır. *Rivayete* göre eski zamanlarda bir şekilde orada misafir edilerek hakkında derin araştırma yapılan *elemanların* siyasi ve dünyevi fikrine uygun olarak derin çalışma öncesi, özellikle “burada tanrı yoktur” ya da “burada tanrı benim” şeklindeki duvar yazılarını okumaları* sağlanırmış. Yine rivayete göre o

dönemin en meşhur oyunu “hadi bunu kaybet” isimli tek kişilik* sevimli bir oyunmuş. Oyun şu şekilde oynanmış, çıplak olarak sahne alan elemana bir *cop* verilir ve 15 dakika süre tanınır. Süre sonunda copu kaybetmeyi başaran eleman ödüllendirilir, dakikalarca başı sıvazlanarak sevilir ve samimi duygularla tebrik edilerek *afirin* denilirmiş. O günden bugüne kadar bu oyuna katılan herkes başarılı olmuş, ben başaramadım, yapamadım, kabiliyetim yok diyen çıkmamış.¹⁰

Ekşi sözlüğün bu adsız yazarı okuyan herkesi utandıran bu satırlarla otuz yıl önce ülkemizde yaşananları belki biraz da rahatsız edici bir mizahi dille kaleme alıyor. Peki, bundan otuz yıl önce yüzlerce genç insanın işkenceden geçirildiği yerde utanç var mıydı? Bu oyunu oynayanlar ve oynatanlarda?

Primo Levi 1947’de yazdığı *Se questo e un uomo* “Bunlar da mı insan?” başlıklı kitabında toplama kamplarında yoğun bir kişisizleştirilme yaşayan insanların utanç duygularını yitirdiklerini söyler. Hapis yaşamının başında var olan utanç duygusu yaşamda kalabilmek için uyum sağlama çabasında giderek yok olmaktadır. Mahremiyetlerinden, kişiliklerinden bu kadar çok taviz veremeyenler utanç duygularını yitirmemekte ancak hızla da ölüme gitmekteydiler. Ama hapis ya da kapatılma bittiğinde ve ötekinin bakışıyla karşılaşma gerektiğinde kimi kez beyaz utanç ortaya çıkmakta bu da kendi içine kapanma, iletişimde bulunmama, olup bitenden kimseye söz etmeme ve tek başına bu durumdan çıkabilme inancıyla kendini göstermektedir.

Primo Levi “bunlar da mı insan” sorusunu yalnızca Naziler için değil toplama kampındaki tutuklular için de sormuştur. Şöyle der Levi, “*Bir insanı öldüren bir insandır, bir haksızlığı yapan ya da haksızlığa uğrayan kişi de bir insandır. Ancak yatağını bir cesetle paylaşacak kadar kendini bırakan kişi, bir insan değildir... Varoluş duygumuz başkalarının bizim üzerimize olan bakışına bağlıdır daha çok: o nedenle bir insanın diğer insanların gözünde eşya haline geldiği günleri yaşanmış olmasını insanlık dışı olarak tanımlayabiliriz.*”¹¹ Levi’nin en karanlık ve en karamsar kitabı “Boğulanlar ve kurtulanlar”ı yayınladıktan kısa bir süre sonra, 68 yaşında yaşamına son verdiğini eklemeliyim burada.

¹⁰ İnternet sitesi Ekşi Sözlüğe 04.08.2002’de DAL maddesine “sads” rumuzuyla eklenen açıklama.

¹¹ Primo Levi, *Si, C’est un homme*, Fr çev. s.269.

Öyleyse eşya olmamak, insan olarak kalabilmek utanç duyabilmemize, yani benlik idealimizi ayakta tutabilmemize, diğer bir deyişle narsistik yatırımlarımızı sürdürebilmemize bağlıdır. Utanç belki toplam kampında ölüme neden oluyordu, ancak özgür bir ortamda olsa olsa yaşamı sağlayan, onu ayakta dimdik tutan olacaktır. Dik durmakla başladı belki utanç. Ama bugün dik durmamak utançtır asıl.

Ancak gelin Primo Levi kadar karanlık ve karamsar olmayalım ve Hasan Ali Toptaş'ın *Gölgesizler*'inin mizah dolu son satırlarına yeniden göz atalım. Unutmayalım ki utançtan çıkışın bir yolu da mizahtır.

“Değişen bir şey yok”, dedim kendi kendime. Bardaktan son yudumu da çekip odadan çıktım sonra, mutfığa doğru yürüyordum ki kapı çalındı. Açar açmaz, “Aaa yüzündeki sabunu yıkamışsın”, diye şaşırdı oğlum. Şaşıran bendim oysa öylece kalakalmış onun içeri girip ayakka-bılarını çıkarışına bakıyordum.

“Şunlar senin Perma Şarp marka jiletlerin” dedi kutuyu uzatırken, “biraz geç kaldım kusura bakma, ama bizim market açık değildi, taacaddenin öteki ucuna kadar yürüdüm”

“Gazete aldın mı?” diye sordu karım mutfaktan.

“Evet” dedi oğlum, “biliyor musun ne yazıyor?”

“Ne yazıyor?”

“Bir kızı ayı kaçırmış!”¹²

Kaynakça

- Ciccone, A.; Ferrant A., *Honte, Culpabilité et Traumatisme*, Dunod, Paris, 2009.
- Freud S. (1930) *La malaise dans la culture*, Fr çev. J. Laplanche ve ark. OCP T.18, PUF, Paris, 1984.
- Janin, C., *La Honte*, PUF, Paris, 2007.
- Levy, S., *Freud et l'Homme vertical*, Ed. des Crépuscules, Paris, 2010.
- Primo, L. (1947) *Si c'est un homme*, Fr çev. Martine Schruoffenegger, Julliard, Paris, 1987.
- Tisseron, S., *La Honte*, Dunod, Paris, 1992.
- Toptaş, A.H., *Gölgesizler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Vettime Di Scotto, D., *Vivre et survivre dans la honte*, PUF, Grenoble, 2006.

¹² Hasan Ali Toptaş, a.g.e., S.232.

imgeyi yakalayan çocuk

HATİCE NİHAL ASLAN

"İnsan insan için aynadır. Ayna ise, şeyleri gösterilere,
gösterileri şeylere, beni başkasına, başkasını bana
dönüştüren evrensel bir büyüün aletidir."
Maurice Merleau-Ponty

Ingmar Bergman'ın filmi *Persona*'nın başlangıcında birbirleriyle bağlantısız gibi görünen imgelerden sonra, on bir yaşlarında bir erkek çocuğunun duyumsamayla fark ettiği bir kadın yüzü, filmin başladığı eşikte yer alır. Çocuk, önce kamerayı ya da ekranı algılar. Sonra da tüm ekranı kaplayan yüzü. Çocuğun yakalamak istediği yüz, muhtemelen anne yüzü, bir tür hayaletimsi aygıt gibi bir kamera gibi görüntülere geçit veren bir yerde durur.¹ Aslında bebekte gözlediğimizde bizi şaşırtmayacak böyle bir sahne, imgenin keşfedildiği ayna sahnesi gibidir

Başlangıç (Prelude ~ Persona, 1966)

¹ E. Cadava, *Işık Sözcükleri*, çev. Aziz Ufuk Kılıç, Metis Yayınları, İstanbul 2008, s.157

Winnicott, imgeselin keşfedildiği eşikte yer alan aynayı, annenin yüzü açısından ele alır ve "*Bireyin duygusal gelişiminde aynanın önbiçimi annenin yüzüdür*" der. Ona göre, bebek 'bir noktada etrafına şöyle bir bakar' ve bu bakış büyük olasılıkla memeden çok annenin yüzüne yönelir. O zaman bebek, bu yüzde kendisine bakan annenin bakışıyla ve oraya yansıyan kendi imgesiyle karşılaşır. Winnicott, bakmaya devam eden bebekte bir süre sonra baktığı şeyin annenin yüzü olduğu fikrinin yerleştiğini söyler. Varlığın gördüğünü ele geçirememesi kaçınılmaz olarak farklılığı oluşturacaktır. "*Annenin yüzü bir ayna değildir öyleyse*".²

Belki de görüntünün yarattığı en büyük hayal kırıklığı ve merak buradadır: bir bakış mesafesi uzakta. Kendinden ayrı olanda. Görmek ve görülenin koşulu olan bu mesafe, sonradan görüntünün ötesine geçilemez duvarını oluşturur ki görüntü hiçbir zaman yakalanamaz. Böylece görünen dünya ile anlamın etkileşimi zorunlu hale gelir. Hiçbir zaman tamamlanamayan etkileşimi.

Öznenin, bir başka özneye değil de kendi bedenini, kendini görebileceği aynaya baktığında neler duyumsadığını ise Maurice Merleau-Ponty şöyle anlatır;

"...gören vücuttan görünen vücuda açılan devre üstünde belirmiştir ayna... O, tenimizin metafizik yapısını figürleştirir ve genişletir. Ayna belirir, çıknkl ben gören-görünürümdür, çünkü hissedilir bir yansımalarığım vardır; ayna onu tercüme eder ve iki kat yapar. Onun aracılığıyla dışım tamamlanır, bende gizli olan her şey bu yüze geçer, daha önce suda yansımamun bana sezdirdiği bu düz ve kapalı varlığa."³

Maurice Merleau-Ponty, gören ve görünür insan için yansımalarığın, ayna aracılığı tercüme edildiğini ve dışın tamamlandığını ifade eder. Ama aynanın büyüsellğinde ışıkla parladığı ilk anda, kişi bunu hissedemeyecektir. Bunun için öznenin kendi ile aynadaki görüntüsü arasındaki devre üzerinde, 'kendini', 'kendi benini' gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Freud 1923'de yazdığı "Ben ve İd"de algılamının 'ben' için dürtülerin 'id' için oynadığı rol gibi etkili olduğunu ve kişinin vücudunun, özellikle de vücudun yüzeyinin, dış ve iç algılamaların çıktığı yer oldu-

² D.W. Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s.138-140.

³ M. Merleau-Ponty, *Göz ve Tin*, çev. Ahmet Soysal, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s.42-43

ğunu belirtir. Devamında da *"ben, her şeyden önce bedenseldir; yalnızca bir yüzey varlığı değil, bir yüzeyin yansıtılmasıdır da."* der. Ve 'ben'i anatomistlerin beyinde tanımladıkları, topukları yukarda, başı aşağıda duran 'beyin adamcığına' benzetir. Freud'un beni 'en doğru olarak' benzettiği 'şeyin', hem resim olması, hem de fotoğraf makinesi içinde oluşan imge gibi ters duran ama beyin içinde ters duran bir beden imgesi olması açısından oldukça ilginçtir.⁴

Freud'a göre narsisizm gibi "ben" de bireyde yaşamın başlangıcında bulunmaz, gelişmesi gerekmektedir. Freud 1914'de yazdığı Narsisizm Üzerine'de "kökense bir libidinal yapı" olarak kabul ettiği 'ben'in gelişmesini birincil narsisizmden uzaklaşmaya dayandırır ve bu uzaklaşmanın bu evrenin yeniden kazanılmasına yönelik şiddetli bir çabaya yol açtığını belirtir.⁵ Belki de bu nedenle Freud, bireyin ilksel oral aşamasının başlarında nesne yatırımı ve özdeşleşmenin birbirinden pek ayırt edilemeyeceğini söyler. Nesne seçimi yerine özdeşleşmenin geçirilmesine verdiği örnek ilginçtir. İlkel insanların yediği hayvanların özelliklerini karakter olarak alacaklarına ilişkin inançlarını hatırlatır bize. Ve vazgeçilen nesne yatırımlarının bir biçimde bende canlı tutulduğundan bahseder. İçe atış ile bene alınan bu nesne gölgeleri nesnenin terk edilmesini baş edilebilir hale getirmektedirler. Freud 'Ben ve İd'de özdeşleşme ile 'ben'in niteliği arasındaki ilişkiye şöyle dikkat çeker:

*"Belki, oral aşama mekanizmasına doğru bir tür gerileme olan bu içe atış ile ben, nesnenin terk edilmesini kolaylaştırmakta ya da mümkün kullmaktadır. Belki de böyle bir özdeşleşme, id'in nesnelerini terk etmesi için şarttır. Ne olursa olsun bu süreç erken gelişim aşamalarında çok sık görülür ve benin niteliğinin terkedilmiş nesne yatırımlarının bir izdişümü olduğu ve bu nesne seçimlerinin tarihçesini içerdiği varsayımına olanak sağlar."*⁶

Freud daha *Düşlerin Yorumu*'nda özdeşimi taklitten ayırmış, özümseme olarak betimlemiştir. Bilinçli ya da bilinçdışı şekillensin başka bir

⁴ S. Freud, *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*, çev. Ali Babaoğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s.86-87.

⁵ S. Freud, *Narsisizm Üzerine ve Schreber Vakası*, çev. Banu Büyükkal, Saffet M. Tura, Metis Yayınları, İstanbul, 1998 s.25-26, 44.

⁶ S. Freud, *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*, çev. Ali Babaoğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2001 s.90-91.

varlıkla özdeşleşme benliğin gelişimi için olduğu kadar sürekliliği için de ötekine duyulan bir açıklık olarak kabul edilebilir.

Benliğin gelişimi için özdeşleşmelere duyulan ihtiyaç, Laplanche'in insan ruhunun özü olarak tanımladığı şeyi, ötekine travmatik ama kaçınılmaz bir açıklık olduğu fikrini akla getirir. Adam Phillips'in Laplanche'den aktarımıyla söylersek *“bebek ve çocuk açısından kaçınılmaz olan şey annenin mesajlarına yatkın ve açık oluşudur”*. Adam Phillips, bunun kapanma biçiminin öğrenildiği bir açıklık olduğunu ekler. *“Bebek açık olduğundan dolayı kapana kısılr ama kapalı hale gelerek de -anneden ayrılığı tadarak da- farklı bir tarzda kapana kısılr”*.⁷

Kristeva nesneden ayrılığın depresif evreyi başlattığını hatırlatır ve annesini kaybeden çocuğun *“bu olumsuzlamadan destek alarak, onu işaret, imge ve sözcük olarak geri alma”* deneyimi geliştirdiğini söyler: Oysa tümgüçlü çocuk -yani açık olmayı sürdüren çocuk- ya öteki ile bütünleşebileceği inancıyla yansıtılmalı özdeşleşmenin belirsiz doyumlarını arayacak ya da *“yasın işlenmesine götüren olumsuzlamayı”* yadsıyarak avunacaktır. *“O zaman”* der, Kristeva *“özne tüm duygularıyla birlikte hoş olmayan duyguları dondurur ve daha baştan acılı ve ulaşılmaz bir yer olarak oluşan ve hep öyle kalan bir ruhsal içeride korur. Göstergelerden değil ama göstergesel izlerden oluşan bu acılı içeri, Narkissos'un gizli yüzüdür”*.⁸

Kristeva, *“özdeşleşmenin, imgeseli ve insanın anlamdaki endişeli macerasını deştiğini”* söyler. Öteki ile bir ve onunla özdeş duruma getirdiği ölçüde özdeşleşmeden *“özneyi oluşturan devinimi”* anlamamızı önerir. *“Kendimi onlar sanarak ve onlara dönüşerek Bir'e, söz-öncesi ve sözsiz temsil yetisine sahip bir özneye dönüşüyorum.”*⁹ (Aslında psikanalitik anlamda *“özdeşleşme”* terimi öznelleşme sürecinin, narsisistik, yansıtıcı, histerik özdeşleşme... gibi farklı evrelerini kapsar. Bu farklılıklara rağmen, Kristeva'nın dediği gibi, genel olarak özdeşleşme ile kişinin kendinden ayrı bir varlıkla simgesel ve gerçek olarak bütünleşme eği-

⁷ A. Phillips, *Hep Vaat Hep Vaat*, çev. Faruk Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s.188-191

⁸ J. Kristeva, *Kara Güneş*, çev. Nesrin Demiryontan, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2009, s.79-81.

⁹ J. Kristeva, *Ruhun Yeni Hastalığı*, çev. Nilgün Tütal, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2007, s.194-195.

limi varsayılır.¹⁰ Yine de aynadaki idealimizi öteki üzerinden bulma arzumuzu ve onunla bir olma arzumuzu canlı tutmak isteriz.

Roland Barthes, özdeşleşmeden bahsederken “*ikili yapının bulunduğu her yerde beni yakalayveren bir aynanın içindeyimdir*” der.¹¹ Bütünleşmenin imkânsızlığında öteki gibi olma, bir olma hayali ile. Oysa ötekinin yokluğuna katlanmak, ondan ayrılmak ancak onu tasarımıladığımda olabilir yani onu dolaylı olarak yansıttığım kendimde gördüğümde.

Düşler, temsilin ve dolayısıyla özdeşleşmenin işlediği bir ruhsal sistemin varlığında görüntüleri kullanır. Sinemada olduğu gibi. Görüntülerin alınması, kabul edilmesi koşuluyla. O yüzden düşlerde de sinemada da temsil edilme ve özdeşleşme düşün ya da hikâyenin kurulması için belki de anlam için, yorum için kaçınılmazdır. “*Her durumda yaratıcı eylemin, yitirilen tamamlanmışlık duygusunu yeniden bulma arzusuna (narsisistik) desteklendiğini*” söyler Chasseguet-Smirgel.¹² O zaman, tümgüçlülüğün olanaksızlığı ile az ya da çok açılan yara, özdeşleşimler aracılığıyla keşfedilen ya da hapsedilen ya da hapsolunan imgelerin şeffaf zarı ile kapatılmaya çalışılır. Bitmeyen denemeler ile bazen de çaresizce.

Bergman, Persona’nın bir krizden doğduğunu söyler. Yaratıcılığının köreleceği endişesini taşımaktadır, üstelik iyileşmeyen ağır bir zatürre nedeniyle hastanede yatması gerekmektedir. Papaz evine ve morga bakan hastane odasında ilkyazın gelişini algılamak, iyileşmesinin gecikmesi, hastane morguna getirilen, götürülen cesetlerin kaçamadığı varlığı ona birinci kareye tekrar döndüğünü hissettirir.

Oldukça karanlık olan birinci kareyi Bergman’ın otobiyografisi olan *Büyülü Fener*’in ilk satırlarında buluruz. 1918 yılında doğduğu zaman annesi İspanyol gribi geçirmektedir. Durumu kötü olan Bergman hastanede vaftiz edilir. Doktorun yeni doğmuş bebeğin yetersiz beslenmeden ölebileceğini söylemesi üzerine anneannesinin yazlık evine götürülür ve orada yarı ölü olan Bergman’a sütanne bulunur. “komşu köyden sarışın, cana yakın bir kız” diye tarifler Bergman.¹³

¹⁰ A.g.e., s.199.

¹¹ R. Barthes, *Bir Aşk Söyleminden Parçalar*, çev. Tahsin Yücel, Metis Yayınları, İstanbul, 1993, s.119.

¹² Chasseguet-Smirgel, *Ben İdeali*, çev. Nesrin Tura, Metis Yayınları, İstanbul, 2005, s.100.

¹³ I. Bergman, *Büyülü Fener*, çev. Gökçin Taşkın, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2007, s.1-4.

Büyülü Fener'de yazdıklarından, annesinden bu zorunlu ayrılışın ne kadar sürdüğünü bilemeyiz ama sonraki yıllarda annesinin fotoğraflarını büyüteçle incelemek isteyecek kadar, onu bu yüze merakta tuttuğunu, annesine olan doyurulmamış aşırı bağıllığının sonraki yıllarda da yaşamını belirlediğini anlarız. Annesinin, bu aşırı bağıllıktan rahatsız olması nedeniyle "çocuksu yüreğinin köpeksi bir bağıllıkla nasıl tükendiğini" anlatır. Sonunda annesinin ilgisini çekmenin yolunu bulur; önce sadece hastalık hikâyeleri uydurur bu işe yaramayınca da her şeyi uydurur. "*Sonuçta bağ kurmayı arayan düşlem saplantılı bir çocuk, kısa sürede yaralı ve usta bir gündüz düşçüsüne dönüştü. Ne var ki bir gündüz düşçüsü hiçbir zaman sanatçı değildir-düşlerin dışında*" der Bergman, düşlemeye ve film oluşturmaya nasıl başladığını anlatırken.¹⁴ Ve bu düşlemlerde yüz, vazgeçilmez yansıma ve yanılmalara yeri olarak önemini koruyacak, onun sinemasının büyük konusu olacaktır. Bergman'ın ifadesiyle "*Her şey oradadır.*"

Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik*'te Francis Bacon'un yüz'e olan ilgisinden söz ederken: "*yüzlere bakarken acı çekerek görülmeye uğraşıyor o ki yaratıcı bakışın temelinde de bu yatar*" der. Sonra da kavrayışla algıyı birbirine buğlarken, bireyin görülmesinden geçen süreci açıklar:

"Baktığımda görüyorum, demek ki varım.

Artık bakmayı ve görmeyi kaldırabiliyorum.

Artık yaratıcı biçimde bakıyorum ve kavradığım şeyi algııyorum da.

Aslında orada olmayan şeyleri görmemeye özen gösteriyorum."¹⁵

Bergman'a *Persona* için ilk fikir, bir fotoğrafa 'yaratıcı biçimde' bakarken, gördüğü iki oyuncunun yüzleri arasındaki benzerliği fark ettiğinde doğar. Deniz kıyısında kocaman şapkalarıyla oturup ellerini kıyaslamaya dalmış iki kadın düşler. Biri dilsiz, öteki konuşkan ve ilgili iki kadın. Ya da bir anne ki iki yüzü olan biri, sessiz ve kalpsiz, sorumlu ve konuşkan. *Persona*'nın başlangıcındaki erkek çocuğunun dokunmak istediği yüzü tekrar hatırlarsak birinci karenin oluşturduğu etkinin bu filmin kurgusundaki yerini daha iyi anlarız. *Persona*'da anlatılan, çocuğun ya da Bergman'ın merakla baktığı yüzün, yüzlerin hikâyesidir. Ama aynı zamanda, annesince kabul edilemeyen çocuğun

¹⁴ I. Bergman, *İmgeler*, çev. Gökçin Taşkın, Nisan Yayınları, İstanbul, 1999, s. 35-43.

¹⁵ D.W. Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s.138-142.

hikâyesidir de. Persona bir çocuğun ihtiyaç duyduğu narsistik yatırımı annesinden yeterince alamayışının oluşturduğu boşlukta şekillenir biraz da. Ve bu boşluk rüya gibi kurgulanan imgeselin varlığında yoğun biçimde oluşturulan özdeşleşmelerle doldurulmaya çalışılır. Bergman, *Persona*'da gerçekte düş arasında hiç engellenmeden gidip geldiğini söyler. Filmde geçmiş, şimdi ve geleceği ayırmak imkânsız olur ve zaman, düşlerdeki gibi “ebedi bir şimdinin kılığında” gözükür.¹⁶

Persona'daki konuşmanın ve sessizliğin iki ayrı kutbu olan bu iki kadın, sanki ikizlermişçesine benzer şapkalar, elbiseler giyerler. İkizin izlenmesi, film boyunca sürekli olarak kendini yineleyen dönüştürücü güç olur. “Asla kaçamadığımız bir yüz, ayna, görüntü labirenti” içinde buluruz kendimizi. Ve kamera ustaca ayna gibi kullanılır.¹⁷

Film, büyük oranda yalıtılmış mekânda iki kişi arasında geçen bir kapalı-durum dramı olarak kabul edilir. Otuz yaşlarının ortasında başarılı bir aktris olan Elizabeth Vogler, elektra oyununu oynarken oyunun ortasında durmuş, etrafına bakmış, sonrasında da sessizliğe bürünmüştür. Histerik bir tepki olarak değerlendirilmez bu durum. Yatırımını dış dünyadan çekmiş gibi görünür ve konuşmayı iletişim aracı olarak kullanmayı reddeder. Elizabeth, bakımı için doktorunun yazlığına gönderilir, konuşkan ve çocuksu tavırlarıyla hemşire Alma ile birlikte. Hayran olduğu hastasını merak eden, onun ulaşılmaz kişiliğinde kendiliğini yaymak isteyen Alma, film boyunca neredeyse monolog halinde konuşur.

Ingmar Bergman, filminin bir kısmını şöyle özetler: “*Alma kendisini tanımayı öğreniyor. Hemşire Alma, Bayan Vogler kanalıyla kendisini tanımak için yola çıkıyor. Alma yaşamına ilişkin uzun beylik bir öykü anlatıyor. Evli bir erkeğe duyduğu büyük aşkı, çocuk aldırtdığını, gerçek anlamda sevmeyişi erkek arkadaşını ve yatakta düş kırıklığını dile getiriyor. Biraz şarap içip kendini bırakıyor ve bayan Vogler'in kolları arasında hıçkırıklara boğuluyor. Bayan Vogler'in içi sevecenlikle doluyor. Gittikçe böyle geçiyor. Alma giderek Bayan Vogler'e daha çok bağlanıyor.*”¹⁸

Başlangıçta, cömertçe, hastasının yararını düşünen Alma, çekingen ve ama sürekli konuşur. Elizabeth'in suskunluğu, beceriksiz hayranlığı

¹⁶ S. Sontag, *Ingmar Bergman's Persona*, Edit. by Lloyd Michaels, Cambridge Un Press U.K. 2000, s.73.

¹⁷ J. Orr, *Sinema ve Modernlik*, çev. Ayşegül Bahçivan, Bilim ve Sanat Yay. Ankara. 1999, s.152-160.

¹⁸ I. Bergman, *İmgeler*, çev. Gökçin Taşkın, Nisan Yayınları. İstanbul. 1999, s. 45-46

yanıtsızlığı, kendinden emin olmayan Alma için baştan çıkarıcıdır. Susan Sontag'ın dediği gibi, filmde Elizabeth susarak boşluk yaratırken, hemşire konuşarak kendini tüketen boşluğa düşer. Bir süre sonra da en özel mahrem sırlarını bile anlattığı için kendini savunmasız, tehlikede hisseder. Elizabeth'in doktora yazdığı mektubu gizlice okuyan Alma, hastasına olan hayranlığının, zaafının fark edilmiş olması nedeniyle aldatıldığını, hafife alındığını düşünür. Sonrasında ketum ve kibirli bulunduğu hastasını konuşması için kışkırtır, hırpalar. Yine suskun kadın değişimi belirler. Hemşire Alma'nın jestleri, güvenli duygulanımı kadar, haseti ve düşmanlığı da Elizabeth'in acımasız sessizliği tarafından geçersiz kılır.¹⁹

Liv Ullmann ve Bibi Andersson'in yüzlerinin yaraları birleştirilmiş (Persona, 1966).

Hemşire Alma, Elizabeth'i kendi oğlunu reddetmekle suçlarken, aslında kendisi de istemediği bir bebeği aldırması suçluluk duygusunu yaşamaktadır. Hemşire Alma'nın sesinden duyduğumuz bu ünlü sorgulama aynı zamanda, Elizabeth'in kendinden doğmuş olan

¹⁹ S. Sontag, *Ingmar Bergman's Persona*, Edit. by Lloyd Michaels, Cambridge Un. Press., U.K.2000, s.62-85

varlığı kabul edemeyişinin yarattığı suçluluk duygusunun itirafıdır. Artık birbiriyle özdeşleşmiş olan iki ayrı yüzden bu sorgulamayı iki kez duyarız. Ve sonunda iki kadının karşılıklı yarım yüzleri, tek bir yüz olarak birleştirilir. Bu yüz, her iki kadının da çirkin yanlarının imgesidir. Emanuel Berman, iki görüntüyü aynı yere yansıtarak, bütünleşik öğelerin oluşturulmasını düşlerdeki yoğunlaşma işlemine benzetir. Ve bunun *Persona*'da olduğu gibi kişilik sınırlarının eridiği derin özdeşim süreçlerini gösterdiğini söyler.²⁰ Bergman ise bu sahneyi bir aynalama sahnesi olarak adlandırır.

Bergman'ın filminin en altüst edici sahnesinde Elizabeth, söyleyemediklerini söyleyen imgesi olmasını istediği Alma'yı kışkırtır, ondaki şiddeti çıkarmak için onu baştan çıkarır.²¹ Dolaylı bir yırtıcılık sergiler. Elizabeth'in bir vampir jestiyle Alma'nın kolundan kan emmesi, şeytani enerjisi ile onu ele geçirmesi, baskı altına almasıdır da. Alma, kendini şiddet ile savunmaya alır ve sonra da hemşire üniforması ile başlangıçtaki kimliğine döner.

Filmin sonunda Elizabeth, Alma'nın sözlerini tekrarlayarak, "hiçbir şey" diyebildiği zaman konuşabilir ancak.

Bu film, görünür boyutuyla iki kadının onlara bakan kameranın aynasallığında, yansıyan öteki ile bir olmayı, özdeş olmayı deneyimleme serüveni gibidir. Ötekinin işlevine sahip olarak kendilerini görmek için sanki bu iki kadının nesneden, ötekiden geçmeye ihtiyaçları vardır. Belki de kendileri olabilmek, maskeyi kaldırmak için ötekiden geçmek, ötekiden vazgeçebilmekti yaptıkları.

Kaynakça

- Barthes, R., *Bir Aşk Söyleminden Parçalar*, Metis Yayınları, İstanbul, 1993.
- Bergman, I., *Büyülü Fener*, çev. Gökçin Taşkın, Agora Kitaplığı, İstanbul 2007.
- Bergman, I., *İmgeler*, çev. Gökçin Taşkın, Nisan Yayınları, İstanbul, 1999.
- Bennan, E., "Film İzleyicisi: Düş Görenden Düş Yorumcusuna", çev. Ayşenur B. Aytekin, *Psikanaliz Yazıları 18*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2009.
- Cadava, E., *Işık Sözcükleri*, çev. Aziz Ufuk Kılıç, Metis Yayınları, İstanbul 2008.
- Chasseguet-Smirgel, *Ben İdeali*, çev. Nesrin Tura, Metis Yayınları, İstanbul, 2005.

²⁰ E. Bennan, "Film İzleyicisi: Düş Görenden Düş Yorumcusuna", çev. Ayşenur B. Aytekin, *Psikanaliz Yazıları 18*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2009, s.61-62.

²¹ J. Orr, *Sinema ve Modernlik*, çev. Ayşegül Bahçıvan, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1997. s155.

- Freud, S., *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*, çev. Ali Babaoğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.
- Freud, S., *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*, çev. Banu Büyükkal, Saffet M. Tura, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kristeva, J., *Kara Güneş*, çev. Nesrin Demiryontan, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2009.
- Kristeva, J., *Ruhun Yeni Hastalığı*, çev. Nilgün Tural, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Merleau-Ponty, M., *Göz ve Tin*, çev. Ahmet Soysal, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.
- Orr, J., *Sinema ve Modernlik*, çev. Ayşegül Bahçivan, Bilim ve Sanat Yay. Ankara, 1997.
- Phillips, A., *Hep Vaat Hep Vaat*, çev. Faruk Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.
- Sontag, S., *Ingmar Bergman's Persona*, Edit. by Lloyd Michaels, Cambridge Un. Press., U.K. 2000.
- Winnicott, D.W., *Oyun ve Gerçeklik*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

aşk ve narsisizm: freud ve mevlana'nın kesiştiği noktalar

ALİ ALGIN KÖŞKDERE

Freud'un Türklerle ilgili yazdıkları, yaşadıkları, alıntıları ilgi çekicidir. Bunlar arasında Freud'un Mevlana'dan yaptığı alıntı¹ benim için en etkileyici olanıdır. Bu alıntı, belki de Mevlana'nın yaşamını, inancını ve felsefesini özet biçimde anlatan iki dizedir. Freud'un böyle maharetli bir biçimde yaptığı bu alıntının, O'nun derin kültürel birikimini ve keskin zekâsını gösterdiğini düşünüyorum. Diğer yandan bu iki dize Mevlana'nın insanı ne kadar iyi tanıdığını da göz önüne serer. Bu iki dâhinin ikisi de insanı ele almışlar, ikisi de insanın iç dünyasına yönelmişler ve ikisi de bu yolda serbest çağrışımdan yararlanmışlardır. Freud serbest çağrışımı insanı araştırmada kullanırken, Mevlana serbest çağrışımla iç dünyasını dile getirmiş, altı ciltlik *Mesnevi*'sini serbest çağrışımla yazdırmış, kendi serbest çağrışımları ile insana insanı tanıtmaya ve insanın iyiliği nasıl yüceltebileceğini öğretmeye çalışmıştır.

Freud'un insanı anlamada şairlerden ve mitolojiden ne kadar çok yararlandığı bilinir. Kadınlık üzerine yaptığı bir konuşmayı bitirirken "Eğer bu konuda daha çok bilgi edinmek isterseniz ya yaşamdaki deneyimlerinizi araştırın ya şairlere yönelin ya da bilimin size daha derin ve tutarlı bilgiler vermesini bekleyin." demiştir.² Bu yazıda, narsisizmi araştırmada bir şairin şiirlerini, bu şairin anlattığı narsisistik bir olgunun hikâyesi ele alınacaktır.

¹ S. Freud, *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*, Metis Yayınları, 1998

² S. Freud, "New Introductory Lectures on Psycho-analysis", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Volume XXII.

Freud,³ Schreber Vakası'ndaki "Paranoyanın Düzenegi Üzerine" adlı bölümde, megalomaninin temelde çocuksu bir yapıda olduğunu ve gelişim ilerledikçe toplumsal kaygılara feda edildiğini öne sürer. Bireyin megalomanisinin en şiddetle baskılandığı zamanın, güçlü bir aşkın etkisine girdiği zaman olduğunu söyler ve Mevlana'nın şu dizelerini alıntılar:

Aşk ateşi yandığında,

Ben denen karanlık zorba ölü.

Baskılanmasının yanında, megalomaninin, grandiyözitenin ve ya büyülenmeciliğin dönüşüme uğradığı anın, aşkın yaşandığı an olduğunu söyleyebiliriz. Zaten hem ödipal dönem ve yaşamdaki aşklar hem de analizdeki aktarım nevrozu ve bunun çözülmesinin etkileri, bu açıdan kanıtlarımızdır. Bu iki dize tersten gidilerek de ele alınabilir, aşkı yaşamak için "ben"i öldürebilmek gerekmektedir. Ama "Büyülenmeci kendiliğin ve bu kendilik yapılanmasının hizmetindeki yanılsama sisteminin, yaşamsal bir savunma olduğu kişide, ben nasıl öldürülür, aşk nasıl yaşanabilir?" sorusu ortaya çıkmaktadır. Pek de yaşanamaz herhalde.

Türkçede narsisistik kişiler için kendini sevmiş değil, kendini beğenmiş tanımı kullanılır. Beğenmek; seçmek ve uygun bulmaktır. Sanki narsisistik kişi hep kendini seçmektedir ve kendisinin beğenilmesini istemektedir. Ama sevgide ve aşkta beğenmekten daha ötesi, daha derini vardır. Beğenilenler unutulabilir. Ama sevilen, âşık olunan unutulabilir mi? İnsan aşkta; heyecan, coşku, kaygı ve acı da hisseder, artık unutmak istese de unutamaz. Aşk, sevgili ve sevgiliye kavuşma hayali, ruhu yoğurur, olgunlaştırır, nesne tasarımlarını derinleştirir.

Aşk, Mevlana'nın öğretisinde merkezdedir. Nefsi terbiye etmek, ehli-
leştirmek için birçok yol önerir ve hepsinin güdüleyicisi olarak aşkı öne sürer. "*Sadece aşk, sadece aşk, başka da bir işimiz yoktur.*"⁴ der. Aşk O'nun için coşku, dinamizm ve ümittir. Aşkla döner. "*Biz aşkın çocuğuyuz, aşk da bizim annemizdir.*"⁵ dizeleriyle aşkla doğduğunu, aşkla büyüdüğünü anlatır. Takipçilerine aşk acısı çekmelerini öğütler ve bu acının içinde her türlü iyiliğin yattığını vurgular. Sevgiyle acıların tatlandığını, maddenin değer kazandığını, zorlukların aşıldığını, iyileşmenin, dirilmenin, arınmanın, insan olmanın sevgiyle olabileceğini anlatır.

³ S. Freud, *Narsisizm Üzerine ve Schreber Vakası*, Metis Yayınları, 1998.

⁴ Mevlana Celaleddin Rumi, *Divan-ı Kebir*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008

⁵ Mevlana Celaleddin Rumi, *Rubailer*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.

Mevlâna'ya göre insan, kendini, ancak aşkla kendinden geçtikten sonra tanır, bilir:

“Kendimi görmeden önce kendi adımı iştirdim.

*Ama kendimi ancak kendimden geçtikten sonra görebildim”*⁶ dizele-riyle anlatır bunu.

Aslında aktarım da böyle değil midir? Divandaki kişi özünü ancak aktarımın içinden tanır. Bu açıdan bakınca, âşık olmakta zorlanan ya da sadece beğenebilen ama derinlere gidemeyen narsisistik kişinin kendi-ni tanıma, kendini görme olanağı iyice azalmaktadır. Bu nedenle, narsi-sizmi artan günümüz insanı şanssızdır.

Aşk, büyükler için bal, çocuklar için süttür.

*Aşk her gemiyi batıran istiap fazlası son yüküdür.*⁷

der. Der ama Mevlana, insanın bu batışın ve aşkla yok oluşun ardından asıl varlığı elde edebileceğini tekrar tekrar vurgular. Sanki psikanalitik bir regresyondan bütünleşerek çıkılması gibi.

Aşk kelimesi, Arapçada ve Aramicede bir sarmaşık türünün adından türemiştir.⁸ Bu sarmaşık, ağaca sarılır, ağaçtan beslenir. Sarmaşık geliştikçe ağaç kurur. Freud'un âşık olmak üzerine yazdıkları da benzerdir. Freud: “Nesne giderek daha muhteşem ve değerli hale geldikçe, nesne benin kendisi için duyabileceği sevginin tümünü kendisine çektikçe, ben gittikçe daha az talepkar, daha mütevazı hale gelir. Bunun doğal sonucu, benin tümüyle feda edilmesi olabilir. Nesne beni soğurur, deyim yerindeyse yutar. Âşık olunan her durumda, bir tevazu eğilimi, narsisizmin sınırlanması, sevilen kişi karşısında kendini silmeye yönelik bir eğilim görülür.” der.⁹ Chasseguet-Smirgel¹⁰ ise “Nesne beni soğurur, deyim yerinde ise yutar.” cümlesinin, “Ben ideali beni soğurur, deyim yerinde ise yutar.” diye anlaşılabileceğini yazar. Ardından bunun bayram sevinci havasında bir kaynaşma, ben ile ben olmayanın ayrışmasından önceki ilk bağın yeniden bulunması olarak yorumlar. Bunu, “Aşk, idealleşen sevgi-linin hayali ve sevgiliye kavuşma özlemi beni soğurur, deyim yerinde ise

⁶ Mevlana Celaleddin Rumi, *Rubailer*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.

⁷ Mevlana Celaleddin Rumi, *Mesnevi*, Çeviren Veled Çelebi, Doğan Kitap, 2007.

⁸ İ. Yakıt, *Mevlana'da Aşk Metafiziği, Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlana ve Mevlevilik*, Sümam Yayınları No:1, 2007.

⁹ S. Freud, “Being in love and hypnosis, Group Psychology and the Analysis of the Ego”. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Volume XVIII.

¹⁰ J. Chasseguet-Smirgel, *Ben İdeali*, Metis Yayınları, 2005.

yutar.” olarak değiştirebiliriz. Burada benin büyüklenmesini, sadece ben varım demesini, narsisizmi sınırlamasını, kendini silmesini sağlayan nesnenin benlik ideali ile örtüşmesinin nöronlarda ve endokrin sistemde yarattığı coşkudur, aşktır. Ötelenen, beklenen, bin bir savunma ile dönüştürülüp bastırılmaya çalışılan dürtü, hem doyum nesnesini, hem de idealini bulmuştur. Aşk içinde, bedende, alt, orta, üst benliğin tümüyle yaşanan bir doyum vardır.

Bu coşku delilik gibidir, ben ile ben olmayan karışır, gerçeklik elden gider. Mevlana, “*Aşk deliliktir biz delinin delisiyiz.*” der. Aşk bu deliliğe tahammül edebilme, bunu yaşayabilme ve insanın iç dünyasına başka bir varlığı ve sevgiliye duyulan arzuyu, bağımlılığı hâkim kılmaya izin verebilmedir. Burada narsisistik kişinin âşık olmadaki zorluğunu, üzülemediği için yas tutamayan, yas sürecinde yaşayacağı hüznün acısına katlanamadığı için yasına yaklaşamayanların yaşadığı zorluğa benzetiyorum. Sanki narsisistik kişide aşk ve sevginin acısına, coşkusuna, sömürmesine tahammül edemiyor ve korkularıyla, şüpheleriyle hep yalnız kalıyor gibidir. Bu yönüyle narsisizm acı vericidir aslında. İnsanları demir kürelere, cam fanuslara, başarı kafeslerine, güç ve iktidar kulelerine kilitler.¹¹ Bu durumun kendisi, başlı başına sömürücüdür.

Şimdi bir sömürücüden, narsisizmin zirve yaptığı bir karakterden bahsedeceğim. Freud ve Mevlana’nın başka bir ortak yönü de ikisinin de Musa ve tektanrıcılık ile ilgilenmesidir. Konu aynıdır ama ele alınış biçimi bayağı farklıdır. Freud, akılcı bir biçimde Musa’nın ve tektanrıcılığın kökenlerini aramış. Musa’nın öyküsünü bir rüya, bir düşlemmiş gibi, dini ise bir nevrozmuş gibi ele almıştır.¹² Musa’nın, tek tanrı inancı ile ve Yahudilerin kutsal olduğu fikri ile onları nasıl güçlendirdiğini anlatmıştır. Mevlana ise tüm yaşamını, herkesi tek tanrı inancına davet etmeye adanmıştır. Herkesin içindeki Musa’yı diriltmesini, içindeki firavunu öldürmesini öğütlemiş, bunun yollarını açıklamıştır. Mevlana’nın anlattığı Musa ve Firavun öyküsüne bakınca, bu öykünün nevrozu simgeleyen Oedipus efsanesi gibi, narsisizmi simgeleyen bir öykü olduğu da görülür. Bir yönüyle de iyi ve kötü huylu narsisizmin de anlatıldığı bir öyküdür bu. Mevlana, *Mesnevi*’sinde iki narsisistik karak-

¹¹ V. Volkan, *Fanustaki İnsanlar*, Alfa Yayınları, 2009

¹² S. Freud, “Moses and Monotheism”, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Volume XXIII

terden bahseder; Nemrut ve Firavun. Nemrut'a kısaca değinir, Firavunu etraflıca anlatır. Bu yüzden Firavuna odaklanacağım ve önce Firavunun *Mesnevi*'deki¹³ öyküsünü Mevlana'nın yorumlarıyla anlatacağım.

Firavun Kıpti bir kraldır ve Yahudi köleleri vardır. Mevlana, Firavunun hikâyesini bir rüya ile başlatır. Firavun rüyasında Kudüs tarafından gelen bir ateş görür. Bu ateş, Mısır'a kadar uzanıp, Firavunun sarayını yakar. Fakat sadece Kıptilere zarar verir, Yahudiler kurtulurlar. Kâhinlerden rüyayı tabir etmelerini istediğinde, "Yahudiler içinden bir çocuk doğacak, krallığının yok olmasına sebep olacak. Doğacağı zaman da iyice yaklaştı." derler. Bunu nasıl engelleyebileceğini sorduğunda kâhinler korkularından, kaderin değişmeyeceğini bildikleri halde, Firavunun hoşuna gidecek çözümler söylerler. Ama çözümler işe yaramaz. Bebek Musa, Firavunun sarayına ulaşır. Firavunun karısı bebeği çok sever ve çocukları olmadığı için Firavunu bebeğe bakmaya ikna eder. Mısırlılar Ona, sudan çekip çıkarılan mana-sına gelen Musa adını koyarlar. Musa, Firavunun sarayında büyür.

Genç Musa bir gün şehirde bir tartışmaya karışır, bir Kıpti'yi öldürür ve korkuyla kaçır. Gittiği Medyen'de evlenir ve yıllar sonra Mısır'a döner, Firavuna gider. Allah'a iman etmesini ve Yahudileri özgür bırakmasını ister. Firavun Musa'yı cezalandırmakla tehdit eder. Öldürdüğü adam yüzünden halka korku saldığını, halkın ondan kaçtığını, ona düşman kesildiğini, kin beslediğini, Musa gibi nice hilecinin yok olup gittiğini söyler. Musa ise yok olmaktan korkmadığını, sadece Tanrıya sevgili olmak ve Onun beğenisini kazanmak istediğini belirtir. Firavun tüm hâkimiyetin kendisinde olduğunu, halkın kendisini seçtiğini, Musa'nın kendini beğendiğini ve kendisine çok güvendiğini söyler. Bunun üzerine Musa Firavunu ikna etmek için asasını yere atar ve asası büyük bir ejderha olur. Elini koynundan çıkarınca bir güneş gibi parlar. Firavun da tüm sihirbazlarını toplayıp, Musa'yı yenmek, bilgisizliğini göstermek ister. Ama Musa'nın asasından ortaya çıkan ejderha sihirbazların sihirlerini yutar ve sihirbazlar Musa'nın söylediklerini kabul ederler. Firavun iyice hiddetlenir.

Bu süreçte Firavunun, Musa'nın sözlerine karşı yumuşadığı zamanlar olur. Musa, Firavuna vaatlerde bulunur. Ashında onun çok istediği ömür, sağlık, gençlik, güç, hâkimiyet vaat eder. Firavun, bunları vezirine danışır. Veziri tam Firavunun cinsindendir, Firavun gibi haset doludur. Firavun, o yüzden onu

¹³ Mevlana Celaleddin Rumi, *Mesnevi*, Çeviren Veled Çelebi, Doğan Kitap, 2007.

seçmiş, baş köşeye geçirmiş, kendisine vezir etmiştir. Musa'nın Firavundaki yüz günlük mücadelesini veziri bir sözle yıkıyordu, der Mevlana.

Musa, Firavuna, topraktan geldiğini, toprakla beslendiğini, ölünce toprak olacağını hatırlatınca Firavun da buna karşılık olarak Musa'ya saldırır ve aşağılar. Ama Musa buna karşılık, Tanrısının yüceliğini anımsatar, sahibinin, yaratıcısının Tanrı olduğunu ilan eder. Firavun yaratıcılık iddiasındadır ama Musa onun bir kaş bile yaratamazken nasıl böyle bir iddiada bulunduğunu sorgular.

Bir keresinde Musa Firavuna:

A eğri görüşlü, sen bana kendi gözünle bakma, benim gözümlle bak da biri, iki görme!

Bana, bir an olsun benim gözümlle bak da varlıktan öte bir meydan gör.

Darlıktan da kurtul, isimden, şöhretten de... aşk içinden aşk gör.

Der ama Firavunun güç ve iktidara esir olan aklı gerçeklerden beslenemekte, gözleri gerçekleri görememektedir. Firavunun narsisizmi hem zulmettiği köleleri anlamasını hem de bir sevgili aramasını engeller. Sevgi peşinde değil, zülüm ve saldırganlık peşinde koşar. Aşkla bedenini ve cismini zayıflatmaktan korkar, ama zulmiyle çevresindeki zayıfları çürütür.

Firavun yola gelmeyince Allah, Kıptilere belalar verir ve ardından Musa'ya Yahudileri bir gece Mısır'dan çıkarıp Filistin'e götürmesini vahyeder. Firavun peşlerine düşer ve Yahudilere yetişir. Musa asasıyla denizi ikiye ayırır, beraberindekiler ile bir kez daha sudan çekilip çıkarılır. Ama deniz Firavun ve ordusunu boğar.

Mevlana, Firavunun hile yapmakta usta, büyüklenmeci, inatçı ve kinci olduğunu söyler. Mevlana'ya göre Firavun, maddeyi yüceltmişti, kaderi değiştirmek, zamanı kontrol etmek istiyordu. Çok övülmüştü, Ona hep "Sen büyüksün." denmişti, çevresindekilerin boyun eğmelerine kanmış, sarhoş olmuştu. Mevlana'ya göre, övüldüğü için hastalanmış, kuruntuya kapılmıştı. Bu kuruntu ile hep "Ben, benim" diyordu. İyice yığılmuş, ejderha kesilmiş, doymak nedir bilmez olmuştu. Her yaptığıyla içindeki düşmanı besleyip büyütmüş, dışarıdaki zavallıları, köleleri, masumları öldürmüş, içine bakmayı ihmal etmiş, içindeki düşmanla uzlaşmıştı. Narsisizmi, hem hasedini, hem zulümlerini, hem de körlüğünü arttırmıştı.

Firavuna yüzlerce mal, mülk verildi, o da nihayet ululuk, büyüklük davasına girişti.

O kötü yaradılışlı adam, Tanrıya sızlanmasın diye ömründe baş ağrısı bile görmedi.

Allah, ona bütün dünya mülkünü verdi de dert, elem, keder vermedi.

diyen Mevlana, Firavunun hiç çaresizlik, zayıflık ve narsisistik kırılnma yaşamamış olmasına dikkati çeker. Sürekli olarak doyumunu aramanın kişiyi çocuksulaştırmasının yanında narsisizmini de körüklediği bilinir. Sürekli doyumun içinde olmak, aslında açlığa toleransı düşürmekte, doyum ile açlık arasındaki mesafenin kısalması, doyum sağlanamadığında yaşanan hayal kırıklıklarının ve narsisistik kırılmaların şiddetini ve öfkesini arttırmaktadır. Narsisizmin rüzgârına kapılan kişi, açlıktan korktuğu için, hep doyum veren, çıkar sağlayan ilişkiler kurmakta, hayranlık duyacağı, güç katacağı düşünülen nesneler değerli olmaktadır. Doyum; ilişkiler ve karşıdakiler üzerinden, sömürücü bir biçimde elde edilir.

Üzerinde daha derin araştırmalara ihtiyaç vardır, ama burada iki tür narsisizmden bahsedebilir ve bunun kültürel boyutları da olabilir. Annenin; genelde erkek çocuğu yücelttiği, çocuğun bağımlılığından haz aldığı, annenin çocuğuna aşırı bir empati ile yaklaştığı, ailesel kendiliğin ön planda olduğu, Yahudilerde, Türklerde ve doğuda daha yaygın görülebilecek, aşırı doyumun, açlığa katlanamamanın ön planda olduğu bir tür. Diğer yanda çocuğun bağımlılığının travma olarak yaşandığı, annenin bebeğin kendisinden çabuk ayrılmasını istemesi ya da bebeğini ihmal etmesi ve aynalayamaması sonucunda, erken gelen bireyselliğin, aç kalışın, empati eksikliğinin narsisizmle örtüldüğü, batıda daha sık karşılaşılabilecek bir tür. Bir tarafta kendini var ediş, amaçlarını gerçekleştiriş nesnesini çocuğu yapan anne, bir tarafta daha çok kendine odaklanmış, kendisine yönelmiş, çocuğunu besleyemeyen, sorunlarını kendisinin çözmesini bekleyen anne. İkisinde de sonuç bebeğin doyamamasıdır. Sürekli olarak doyurmak, duygusal olarak doyumunu ve olgunlaşmayı değil şımartılan ve doyamayan çocuğu ortaya çıkarmaktadır.

Her iki türde de sömürülen nesneler, narsisistik yanılmanın önemli bir parçasıdır. Firavun, Yahudilere yüzünü göstermez ve böylelikle ulaşılmazlığını ve gizemliliğini tatmin eder. Ancak sömürerek yaşayabilir. Bir yanda köleleri, bir yanda ya ona hayran ya da ondan korkan yandaşları ile çevresinde narsisizmini besleyen ve yansıtan aynalar yaratmıştır.

Freud'un öne sürdüğü gibi, Musa öldürüldü mü bilinemez, ama bir millet oluşturabilmek için Firavun'un ölmesi gerektiği açıktır. Buradaki

öyküde dikkat çeken başka bir nokta da sağlıklı narsisizmi olan ve toplumsal bir etik anlayışı oluşturmaya çalışan bir lider ile patolojik narsisizmi olan ve bireysel bir etik anlayışa sahip, toplumunu sömüren malin bir liderin çatışmasının anlatılmasıdır.

Musa'nın; suçundan utanması, korkması, af dilemesi, zayıflara yardım etmesi, köleliği ve zulmü kabul etmemesi, toprak olacağını ve küçüklüğünü bilmesi, aşkı yaşamaması, kölelerin kendilerini özel ve biricik hissetmelerini sağlaması, dürtülerin denetlenmesini amaçlaması, ideolojik bir hedef koyması, soyut düşünceyi ön plana çıkartması, onu insanlaştırıp, sağlıklı bir narsisizm ve kahraman örneği olmasını sağlamaktadır.

Firavun'un suçluluk ve utanç duygusunun yokluğu, zalimliği, doymazlığı, engellenme tanınamaması, sınırsız bir güç, yenilmezlik ve başarı istemesi, dürtülerinin önüne geçememesi, yansıtmacılığı, içgörüsünün yokluğu, hasedi, sömürücülüğü, kendisine aşırı değer biçmesi, zayıflığına katlanamaması, karşılıksız verememesi, yalnızca çıkarı olursa lütufta bulunması, hep kendisine sensin denmesini istemesi, hep benim demesi, soyuttan uzaklaşıp somut maddeye yönelmesi, onu kötücül bir narsisist yapmaktadır.

Şair ise sezgisiyle hem insanın iç dünyasına hem de dünyasına ışık tutmaktadır. Mevlana bunu fazlasıyla başarmış gibidir. Freud da çözümlemeleri ile...

Kaynakça

- Freud S., "Being in love and hypnosis, Group Psychology and the Analysis of the Ego", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Volume XVIII
- Freud S., "Moses and Monotheism", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Volume XXIII.
- Freud S., "New Introductory Lectures on Psycho-analysis", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Volume XXII.
- Freud S., *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*, Metis Yayınları, 1998.
- Mevlana Celaleddin Rumi, *Divan-ı Kebir*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.
- Mevlana Celaleddin Rumi, *Mesnevi*, Çeviren Veled Çelebi, Doğan Kitap, 2007.
- Mevlana Celaleddin Rumi, *Rubailer*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.
- Smirgel-Chasseguet- J., *Ben İdeali*, Metis Yayınları, 2005.
- Volkan V., *Fanustaki İnsanlar*, Alfa Yayınları, 2009.
- Yakıt İ., Mevlana'da Aşk Metafiziği, Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlana ve Mevlevilik, Sümam Yayınları, No:1, 2007.

kohut'un narsisizm teorisinin klinik katkısı

YORAM HAZAN

ÇEVİREN: AYŞE KURTUL

Bugün olanaksız bir görevle karşı karşıyayız. Kısa bir sürede, hatta zamanımızın hiç olmadığını da söyleyebiliriz, narsisizm kavramından söz eden nispeten yeni bir lisanı dinleyip klinik bir çalışmaya olan katkısını değerlendirmemiz gerekiyor. Amacım sizi yeni düşüncelere *inanmaya* ikna etmek değil. Amacım Kohut'un düşüncelerine yönelik kalıplaşmış dirençlere bir '*karşı-saldırı*'da bulunmak da değil. Yine de kanımca Benlik Psikolojisi kavramlarının klinik psikanalize yaptığı özgün katkıyı *açıklama* olanağını bulabilmeyi umuyorum. Bu kısa ve kısaltılmış klinik örnek hem vurgulamak istediğim noktaya bir örnek oluşturacak, hem de değerlendirmeniz ve yargılarınız için malzeme oluşturacaktır. Daha sonra bu yaklaşımın temel öğelerini sistemli bir biçimde açıklamaya çalışacağım.

Örnek

Arka Plan: Anlatacağım olay 2003-2004 yılları civarında yaşadığımız bugüne kadarki en sert bir dizi intihar bombalamaları sırasında gerçekleşti. Profesyonel ve kişisel olarak *teröre uyarlanmak* meselesiyle meşgul olduğum bir dönemdi ve vardığım sonuç bunun bir kavramlar çelişkisi olduğuydu. Kısaca o zaman yazdığım, teröre uyarlanmanın ('alışmanın') hastalıklı olduğuydu. Sağlıklı olan uyarlanmamak ('alışmamak')tı.

Örnek:¹ Hastalarımın biri yakın bir arkadaşını bir intihar bombalamasında kaybetmişti. Bu arkadaş hastamın fırtınalı ergenliğinde özel bir önem taşımaktaydı. Tepkisi uygun bir biçimde kuvvetliydi ve kendini arkadaşının yerinde gördüğü net resimler içermekteydi. (Benlik imgesinde ‘sert kadın’ olduğundan) ‘yaşamdan ayrılması’ kendisi için çok da büyük bir mesele olmayacakmış gibi yapıyordu. Yakın bir gelecekte kesinlikle başına gelecekleri detaylı bir şekilde tanımlamasını dinlemek hiç de kolay değildi. Ancak onu düzeltmeye çalışmamanın verebileceğimin en iyisi olduğunun farkındaydım. Bana ait olan yaşamın yaşamaya değer olduğu düşüncesi onun için kesinlikle konu dışıydı.

Arkadaşı öldürüldükten aşağı yukarı altı ay sonra kliniğime girdi ve yumuşak bir ses tonu ve derin bir endişeyle ‘bugün nasılsınız?’ diye sordu. Sorduğu an iki şeyin aynı anda farkına vardım. Öncelikle bu daha önce hiç olmamıştı. Sesinin bu kadar yumuşak bir tonda olması beni şaşırtmıştı. İkinci olarak da sorusunun bir önceki gün kliniğime yakın bir yerde gerçekleşen bir başka bombalamayla ilgili olduğunu keşfetmem beni irkiltmişti- bu olay bilincimden tamamen ‘kaybolmuştu’.

Onu yanıtlamadan evvel kendime geldim ve bu oldukça tuhaf karşılaşmanın (burada neredeyse o benim analistim olmuştu) özgün bir an olduğunun farkına vardım. Sonra ona tüm sıralamayı anlattım. Sorusunun çünkü bombadan (hem ‘uyarlanmış’ hem de patolojik bir biçimde dissosiye edişimle yaptığı bağlantıyı da atlamadım. Kendisine yakın biri için (yeniden) *korku ve endişe* hissedebileceğini fark etmenin onun için ne kadar dokunaklı olduğunu söylememe gerek yok. Terörden korkmayı *hissetmemek* (buna uyarlanmak) patolojiktir. Bu korkuyu yeniden hissetmek (ve uyarlanmamak) sağlıklı olmaktır. Bu hem onun hem de benim için kesinlikle bir umut etme anıydı.

Geriye bakacak olursak, bu örneğin kritik noktası bir seçimin yapıldığı andı: hastanın sorusunu (‘Bugün nasılsınız?’) nasıl anladığımızdı. Seçim bir soruyu *bana* sunulmuş olarak mı yoksa *benim için* bir soru olarak mı dinleyeceğimizdeydi. Eğer bu soruyu analistle ilgili (*bana*) bir sorgulama olarak veya analitik ortamı sorgulama girişiminde bulunan bir eyleme gelişi (acting-out) olarak ele alacak olursak yanıtımız hastaya ‘Size bugün bunu sorduran ne oldu?’ veya ‘Niçin soruyorsunuz?’ veya

¹ Klinik örnek, 2009 yılında Chicago’da gerçekleştirilen IPA Kongresi’nde sunulmuştur.

'Bugün nasıl olduğumla çok ilgilisiniz. Neden olduğu konusunda bir fikriniz var mı?' diye veya buna benzer sorular sormak olacaktır. Bu (kötü olmayan) soruların temelinde hastanın benden almak istediği bir bilgi olduğu varsayımı yatar.

Bir diğer seçenek - ki bu bizim seçimimizdir- ise hastanın sorusunu şaşırtıcı bir yeni duygusal yaşantı olarak görmektir. Bu yeni yaşantı, sorunun *benim için* sorulduğunun açığa çıkmasıyla birlikte tatmin edilmiş olan *benlik nesnesi gereksinimlerden* kaynaklanmıştır.

Bir örnek vermeme izin verin: yirmi yılı aşkın bir süre önce bilgisayar dünyasına ilk adımlarımı atmaya çalıştım. Bu hiç de arkadaş canlısı olmayan makine bana kendimi bir salak gibi hissettirdi. Yardıma gereksinimim vardı ve bu yardımı bana iki öğretmen sağladı: 6 ve 8 yaşındaki oğullarım. Öğrenme süreci beklediğimden daha yavaştı ama öğretmenler bu yavaş öğrenen öğrenciye karşı yeterince sabırlıydılar. Sonunda biraz da olsa anlayabildiğimde duyduğum hazı görünce çok gururlandılar. Ya bu sebeple ya da öğretme yeteneklerini keşfetmiş olmaları nedeniyle...

Kohut'un terimlerini kullanacak olursak benim (baba) için benlik nesnesi olmak, -bilmemekten bilmeye uzanan- yavaş bir öğrenme sürecini sabırla izlemek, onların gelişen Benliklerine bir katkı oluşturmuştu. Bu nokta üzerinde daha sonra daha çok duracağım ama şimdi yenisinden örneğe geri dönmek istiyorum.

Hastanın sorusunun *benim için* sorulduğunu anlamak bu sorunun genelde ele alınış biçiminden bir dönüş gerektirmiştir. Bu açıdan bakıldığında soru arkadaşının kaybını takiben travmatik bir biçimde rencide olmuş olan Benliğinden gelmekteydi (o derece ki kendi yaşamının değeri bütünüyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıyaydı). Kaybından bu yana ilk kez endişe hissedebiliyordu. Anna Ornstein'in terimini (1974) kullanacak olursak, onu hissizleştiren '*tekrar etme dehşeti*' yumuşamıştı.

Kohut'un - benim düşünceme göre- bu noktaya yapmış olduğu özgün katkı nedir? Bu yaklaşımın temel varsayımlarından biri Benliğin açık bir sistem olduğudur. Paul Ornstein'in söylediği gibi 'Benliğin sınırları derimizin sonlandığı yerde (sonlanmaz)' (1991, s.23). Benlik nesnesi içruhsal olarak yapılanmış bir *deneyimdir*. Bu denemenin işlevi çekirdek benliği inşa etmek ve makul bir derecede iyi yapılanmış bir benliğin kuvvetini, bütünlüğünü ve canlılığını yaşam boyu devam ettirmektir' (a.ge., s.24. vurgu bana ait).

Benim öğrenme sürecimin nasıl aynı zamanda oğullarım için bir benlik nesnesi yaşantısı olduğunu görmek kolaydır. Hastamın sorusunun durumunu anlamak içinse birkaç sözcük daha eklemem gerektiğini düşünüyorum. Açıklamama izin verin.

Hastam bir arkadaşını kaybetmişti. Ancak burada olan başka bir şey daha vardı. Bir intihar bombacısı sebebiyle olan yaşam kaybı ‘sıradan bir kayıp’ değildir. Hastamın kaybı insan doğasının en yıkıcı ögesine doğrudan bir maruz bırakılmaydı. Böylelikle o ana kadar nispeten ‘tekin’ bir yer olan dünya (*Heimlich*, Freud, 1919) bir an içinde ‘tekin-siz’ (*unheimlich*) oluverdi. Bunun hastam üzerindeki derin –doğal da diyebilirsiniz- etkisi yaşama karşı duyduğu çabanın kaybıydı. Bu doğaldı çünkü arkadaşının ifade ettiği benlik nesnesi işlevi ergenliği boyunca hastam için bu dünyayı ‘tekin’ kılmıştı.² (O zamanlar, tam da önümde olmamakla birlikte, ergenliği sırasında saçını kestirdikten sonra eve geldiğinde babasının ona ‘yine görüntüsünü mahvettiğini, yok ettiğini’ söylediğini biliyordum. Babasının ona bakışı (hayal kırıklığı ve iğrenmeyle karışık) öğrenciyken yatakhane aynaların olmaması ve daha sonraları asansörler, oteller veya arkadaşlarının evlerinde karşılaştığı aynalara bakmama konusunda geliştirdiği özel yetenekle de bağlantılıydı. Karşılaştığımızda elbette bu geçmiş bilinçaltı düzeyde oradaydı. Ancak bu örnekte vurgulamak istediğim bu değil.)

Hastam yüzeyde gerçekliğe uyarlanmış gözükse de bu mekanik bir uyarlanmaydı. Daha derinde ise kendini boş hissediyordu. Analize bu dünyada olmanın pek de bir anlam ifade etmediğini bana anlatmak için geliyordu ve ben de bunu ağır kaybına normal bir tepki olarak ele alıyordum.

Şimdi soruyu sormadan önceki gün neler olduğuna bir bakalım. Gerçeklik düzeyinde bir başka intihar bombası patlamıştı. Bir başka düzeyde ise, ‘iki katılımcının, hastanın beklentileri, gereksinimleri...ve analistin ...yanıt verebildikleri ile ilgili meseleler etrafında kaçınılmaz

² O sırada karşımda olmasa bile, ergenlik döneminde, saçını kestirip eve geldiğinde babasının ona “yine görüntüsünü mahvetmiş” olduğunu söylediğini o zamanlar biliyordum. Adamın yüzündeki (hayal kırıklığı ile iğrenme karışımı) ifade ile kızın öğrencilik döneminde yatakhane aynalardan uzak durması ve daha sonra da asansör, otel veya arkadaş evleri gibi yerlerde karşısına çıkan aynalardan sakınmak için özel bir yetenek geliştirmiş olması bağlantılıydı. Görüştüğümüzde bu öykü bilinçdışı düzeyde mevcuttu elbette, fakat doğal kabul edilmiştir ve söz konusu vakanın meselesi değildir.

düğümlemesi' seviyesinde (Ornstein, 2004, s.22), başka bir şey daha olmuştu. Bu defa, analisti bombadan ağır bir şekilde etkilenmişti; 'uyarlanması' o kadar başarılıydı ki olayla tüm kişisel ve duygusal bağlantısını kaybetmişti.

Aynı zamanda hasta – bombanın benim ve 'onun' kliniğinde patladığını bildiği için- şaşırtıcı bir biçimde kişisel ve duygusal olarak bağlantılı ve işin içindeydi. Patlama arkadaşını öldürdüğünden beri böyle bir şey olmamıştı.

Ertesi gün buluştuğumuzda bu buluşma uzun ve tehlikeli bir uyuşmuşluk döneminden sonra *yeniden hisseden* hastamla 'iyi uyarlanmış' (ve *duygusal olarak uyuşmuş*) analisti arasında gerçekleşmişti. Her ikisi için de intihar bombacılarının var olduğu (ve patladığı) gerçek dünya Tekinsizdi. Ancak hastanın iç dünyası yeniden 'tekin' (*heimlich*) olmuştu. Analisti içinse iç dünya o kadar Tekinsizdi ki (*unheimlich*) bir bölmeye gerek duyulmuştu.

Hasta analistiyle karşılaştığında onun bir önceki günkü bombadan etkilendiğini varsaymıştı. Artık yeniden hissedebiliyordu ve analistin de normal bir şekilde tepki vereceğini, yani dış dünya Tekinsiz (*unheimlich*) olduğunda duygusal olarak etkileneceğini, bekliyordu. Buna karşın, analisti onunla karşılaştığında bu onun için herhangi bir sıradan seanstı. Teröre 'uyarlanmak' için başvurduğu ruhsal manevranın farkında değildi. Bu manevra her ikisi için de 'mevcut olmayan içerikti'.

Soru sorulduğu anda hasta analisti için bir benliknesnesine dönüştü. Hastanın sorusu (daha doğrusu sorusunun tonu) analist ve analistin duyguları arasındaki engeli kaldırdı. Bu o anda yalnızca hastanın analist için 'hizmet verebileceği' bir işlevdi. Sorunun etkisi hastanın uzun bir parçalanmaya yakınlaşma döneminden sonra kristalize olmaya başlayan Benliğini güçlendirmişti.

Kuramsal olarak bu gelişmeye benlik nesnesi gereksinimin yeterliliğinin doyumu diyebiliriz. Ki bu da, 'birinin (hasta), benlik nesnesi (analist) üzerinde etkisinin olduğunu ve gerek duyulan benlik nesnesi deneyimlerini uyandırabildiğini yaşantılamaya duyduğu gereksinimdir' (Wolf, 1988, s.55).

Kurama geri dönecek olursak... Bu yaklaşımın bazı temel görüşlerini ortaya koymak istiyorum. Bu bölüme bir giriş olarak William James'in bir zamanlar yeni bir kuramın yaşamındaki 'klasik adımlar'la ilgili söylediklerini hatırlatmak istiyorum. Yeni kurama önce bütünüyle saçma olduğu gerekçesiyle saldırılır. Sonra açık ve önemsizmiş gibi kabul edilir. En sonunda da o kadar önemli bir şekilde anlaşılır ki karşıtları zaten hepsini daha önce kendilerinin söylediğini iddia ederler. (James (1907) Strozier'de (2001)). Umarım Kohut'un narsisizm için yaptığının Dickens'ın yoksulluk, Freud'un cinsellik için yaptıklarıyla aynı olduğunu görebiliriz- Kohut narsisizmi yargılayıcı tutumlarımızın gölgesinden kurtarmıştır. Psikanalistler artık her birimizin narsisistik gereksinimlerine karşı daha az yargılayıcıdır. Şimdi temel görüşlere geri dönelim.

Öncelikle Kohut narsisizmin kendi gelişim çizgisine sahip olduğunu öne sürmüştür. Bu *arkaik narsisizmin* nesne aşkına (ki bu 'olgun olmak' anlamına gelir) değil, aksine *narsisizmin olgun bir şekline* doğru geliştiği anlamına gelir.

Eğer ruhsal enerjinin narsisizmden nesne aşkına uzanan tek bir hattı varsa ruhsal enerjinin niteliğini onun *yönüyle* tanımlarız. Ruhsal enerji dışarıya yönlendiğinde nesne aşkı, içeriye yönlendiğinde narsisizm olacaktır. Gerçekten de geçen yüzyılın ellilerinde analizi sonlandırma ile ilgili yazılmış metinlerde hastanın 'artık narsistik olmadığından' veya 'narsisizmini olgun nesne aşkına dönüştürdüğünden' bahsetmekteydi.

Eğer narsisizmin Kohut'un önerdiği gibi kendi gelişim hattı varsa, ruhsal enerjinin niteliği yönüyle tanımlanmaz. Bu narsisizmin *dışarıya* yönlendirilebileceği anlamına gelir ve böylelikle aktarımda narsistik normal gelişimde neyin yanlış gittiğini anlama olanağına sahip oluruz.

İkinci olarak, sağlıklı kişilik tüm yaşam boyunca narsisistik malzemelere gereksinim duyar. Bu olgun gereksinimler bir bebeğin veya çocuğun arkaik gereksinimlerinden farklı bir biçimde tatmin edilirler. Ancak narsistik bir gereksinimin varlığı mutlaka bir semptom değildir. Aksine, bu normal ve yaratıcı yaşamın tamamlayıcı bir özelliğidir.

Üçüncü nokta, arkaik narsisizmden olgun narsisizme gelişimi geçmişte bir yerlerde durdurulmuş veya engellenmiş bir hastanın analizinde gelişen aktarımsal ilişkinin kendine has niteliğidir. Analiz boyunca durdurulmuş gelişimi devam ettirmek için gerekli kritik elemanlar

aktarımda yaşantılanır. Bu tür bir aktarımı tanımlayan metaforlar, özü benlik ve nesne arasındaki farklılaşmamışlık olan bir ilişkinin tadını yaşatmaya çalışmaktadırlar.

Genel olarak konuşacak olursak, analizde arkaik narsisistik gereksinimler yeniden harekete geçirildiğinde iki çeşit aktarım yaşantısı gelişecektir. Bunlardan biri idealize edici aktarımdır. Örneğin, analizimde şunu keşfedebilirim: Bir analist olmak zorundayımdır çünkü benlik saygım o kadar kırılığandır ki yalnızca ve yalnızca Freud gibi büyük tarihsel figürlere ait olursam iyi hissedecektir.

İkincisi aynalayıcı aktarımdır. Örneğin analizimde şunu keşfedebilirim: Bir analist olmak zorundayımdır çünkü benlik saygım o kadar kırılığandır ki sadece ve sadece hastalarım bana hayran olurlarsa iyi hissedecektir. Eğer bu gereksinimler analizimde çözümlenirse (ki bu başka bir yazının konusudur) o zaman bunların *arkaik* şekilleri *olgun* narsisistik gereksinimlere doğru gelişeceklerdir. O zaman saygın ve kurumlaşmış analist camiasına ait olmaktan gurur duyar ve hastaların terapide benimle iyi olurlarsa tatmin olurum- ve bu benlik saygımın güvenlikte ve bütün olarak hissetmesi için *yeterince iyi olur*.

Yukarıdaki varsayımlardan, yani a) narsisizm kendi gelişim hattına 'sahiptir' b) narsisistik malzemelere tüm yaşamımız boyunca gereksinim duyarız c) aktarımsal ilişki analiz sırasında gelişir, filizlenen bazı SSS'leri (sıklıkla sorulan sorular) getirmek istiyorum. Bu sorular bu yaklaşımın psikanalizin klasik tanımından ne şekilde farklılaştığını görmemize yardımcı olacaklardır.

Soru A: Kısaca, benlik nesnesi aktarımı nedir? Daha 1959'da Kohut şöyle der: 'Burada (B/N aktarımında) analist içsel yapının (aktarımın) yansıtılması için bir ekran değil, sağlam ruhsal yapıya dönüştürülemez kadar fazlasıyla uzak, reddedici veya güvenilmez olan ilk gerçekliğin doğrudan bir devamıdır' (s.471). Bu demektir ki analiz sırasında sağlam yapının gelişebileceği koşulları (varolmamış olan gerçekliği) yaratırız. Bu demektir ki benlik nesnesi aktarımının gerekli özelliği şudur: Hasta eksik olan yapısının işlevini analistin yerine getirmesini bekler. Odak noktası hastanın öznel tecrübesidir. Eğer analistin yorum-

sal tepkileri hastayı anlaşılmış hissettirirse, analist hastanın ruhsallığında bir dengeleyici durumuna gelir.

Soru B: Eksiklik yapıda bir ‘delik’ midir ve (analist tarafından) doldurulmalı mıdır? Hayır, bu terim gereksinim duyulan psikolojik yapıların gelişimindeki başarısızlığa bir gönderme yapar. Eksikli kendini sakinleştirme kapasitesindeki veya duygulanım düzenlemesindeki yetersizlikler gibi işlevsel bozuklukları tanımlar. Kavram, analistin genel analitik tekniğe karşı olabilecek herhangi bir etkinlik içinde olmasını önermez.

Soru C: Peki ya dürtüler ve Oedipus karmaşası? Dürtü neredeyse-biyolojik bir kavramdır. Psikanaliz, gerçekliğin tam da içe bakış ve empati yoluyla çevreyi çevrilebilen (veya potansiyel olarak çevreyi çevrilebilen) kısmıdır. Bu yüzden *kendi başlarına dürtüler* hastanın doğrudan içebakışına veya analistin empatisine ulaşılabilir değildirler ve bu yüzden de psikolojik yapılar değildirler. En fazla ‘dürtülenme yaşıntısından’ veya ‘dürtülenmekten’ söz edebiliriz.

Psikanalizin bu tanımı - Oedipus karmaşası gibi- herhangi belirli bir kuram içermez. Klinik olarak bu ‘kuramdan arınmış’ yaklaşımın etkisinin çarpıcı bir örneği narsisistik kişilik bozukluklarının tedavisinde görülür. Burada Oedipus karmaşası birincil patojenik rolü üstlenmez gibi görünmektedir. Bu hastam için de böyledi.

Kaynakça

- Freud, S. (1919) The ‘Uncanny’, *Standard Edition*, 17: 217-256.
- Kohut, H. (1972) “Thoughts on Narcissism and Narcissistic Rage”, *Psychoanalytic Study of the Child*, 27:360-400.
- Ornstein, A. (1974) “The Dread to Repeat and the New Beginning”, *Annual of Psychoanalysis*, 2:231-248.
- Ornstein, P.H. (1991) Why Self Psychology is not an Object Relation Theory? Chapter 2. *Progress in Self Psychology*, 7:17-29.
- Ornstein, P.H. (2004) “The Elusive Concept of the Psychoanalytic Process”, *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 52:15-41.
- Terman, D.M. (1989) “Therapeutic Change: Perspectives of Self Psychology”, *Psychoanalytic Inquiry*, 9:88-100.
- James, W. [1907] Lecture IV of Pragmatism’s Conception of Truth, The Works of William James, ed. Frederick H. Burkhardt, Fredson Bowers ve Ignas K. Skrupskelis. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1975, 2:95.
- Strozier, C.B. (2001) *Heinz Kohut. The Making of a Psychoanalyst*, New York: Farrar, Straus and Girox.
- Wolf, E. (1988) *Treating the Self*, New York: Guilford Press.

narsisizm, düş ve gerçeklik: klinik bir araştırma

M. FAKHRY DAVIDS

ÇEVİREN: ZEYNEP KOÇAK

Bu yazıda narsisistik savunma sistemi analitik çalışmanın derinleşmesi açısından büyük bir engel oluşturan bir hastanın psikopatolojisini incelemeye çalıştım. Analizin erken bir evresinde ortaya çıkan bu sorunu anlattıktan sonra, bir seans sırasında yapılan düş çalışmasının narsisistik soruna doğrudan yönelmeyi nasıl olası kıldığını aktaracağım. İncelemeye alınan sorun yelpazesini daha eksiksiz bir şekilde ortaya koyan gelişmelerden söz edeceğim; bunlar hastanın psikopatolojisinin temelini oluşturan başlıca unsurların berraklaşması konusunda yardımcı olabilmektedirler. Bu durum, düş aracılığıyla hastanın narsisizmiyle ilişkiye geçmenin, analitik açıdan doğru bir temas kurulmasını kolaylaştıran çok önemli bir aşama olduğu düşüncesini akla getirmektedir.

Giriş

Narsisistik psikopatolojide kişi nesneyle daha derin bir ilişki kurmayı feda etmek pahasına kendiliğe aşırı değer yükler (Newstadt, 2010). Herbert Rosenfeld (1964, 1971) narsisistik ruh halleriyle klinik olarak nasıl çalışabileceğini (ilişkiye geçilebileceğini) ayrıntısıyla anlatmıştır; ben burada onun yaptığı fornülasyonun yalnızca iki yönünü örnekleyeceğim. İlk olarak, kendiliğe aşırı değer yüklenmesi tek başına bir semptom değildir, kendine has bir yaşamsallığı olan güçlü bir savunma sistemi içine yerleşmiş durumdadır. Rosenfeld bunu, kişilik üzerinde güçlü bir egemenlik kuran mafya benzeri içsel bir çeteye benzetmektedir; bu düşünce daha sonra John Steiner tarafından patolojik örgütlenme

kavramı olarak geliştirilmiştir (Steiner, 1987, 1993). Bunlar içsel düşün sistemlerini egemenlikleri altına alarak dışsal gerçeklikle (buna analist de dâhildir) tam anlamıyla ilişki kurulmasının yolunu tıkayan narsisistik yapılarıdır.

Rosenfeld'in bu yazı açısından önemli diğer bir katkısı, narsisistik durumlarda bile aslında ilkel türde bir nesne ilişkisinin gözlemlenebileceği yolundaki ısrardır. Kendiliğe aşırı değer yüklenmesinin yanında, nesne bilinçdışında kötülenir ve aşağılanır, iyi özellikleri çalınarak bunlardan yoksun bırakılır. Bu, nesnenin daha da hor görülmesini haklı çıkarır; narsisistik örgütlenme kişilik üzerindeki egemenliğini sağlamlaştırırken, deneyimin olası kıldığı gerçek bir öğrenmenin yolu tıkanmıştır. Bunun sonucunda, hastanın (hem içsel hem de dışsal) gerçeklikle ilişkisi güdük kalır.

Dolayısıyla analistin ilk görevi, hastanın narsisistik örgütlenmesiyle ona temas edecek şekilde çalışmaktır (ilişkiye geçmektir). Bu zaman alan bir iştir ve ben yazıda bir düş çalışması sayesinde bu yapıya ("şimdi-ve-burada") nasıl doğrudan yönelindiğini anlattım.

Olgu Öyküsü

Başarılı bir avukat, girişimci ve aile babası olan Bay A. tedaviye başladığı sırada ellilerinin sonlarına yaklaşmıştı. Daha önce analize gitmişti, ancak ümit verici bir başlangıçtan sonra analisti ölümcül bir hastalığa yakalanmış ve kısa süre içinde de ölmüştü. A. bir meslektaşın kendisine başka bir analist bulma konusundaki teklifini geri çevirmiş, bunun yerine yeni bir işe atılmıştı. Yardım için bana başvurduğunda ilk analizinin üstünden neredeyse on yıl geçmişti ve iş yerinde durumlar karmakarışıktı (işinde yaşadığı ilk sorun değildi bu). Şirketten çekilmesi konusunda üzerinde yoğun bir baskı hissediyordu. Projeye olan yatırımından ötürü, şirketten çekilme fikri ona acı veriyordu; A. için yaralayıcı ve aşağılayıcı bir durumdu. Bay. A. zaman içinde daha eksiksiz bir analize gereksinim duyacağını düşünse de, en başta bunu "karşılayamayacak" haldeydi ve seans sıklığının ikiden beşe çıkması yaklaşık üç yıl aldı.¹

¹ Seanslar yedi aydan sonra haftada üçe, on bir aydan sonra dörde, otuz dört aydan sonra da beşe çıktı.

Nazik ve saygın biri olan Bay A.'nın yaşadığı sorunlar iş hayatıyla sınırlı gibi görünüyordu. A. iktisatçı olarak iyi bir üniversitede ümit veren bir başlangıç yapsa da, parlak geçen birkaç yıldan sonra aniden bu pozisyonun kendisine uygun olmadığına karar vermişti. Akademiyi bütünüyle bırakmış ve saygın bir hukuk firmasından aldığı bursla ticaret hukuku alanında avukatlık eğitimi almaya başlamıştı. Eğitimini tamamladıktan kısa bir süre sonra kıdemli ortaklardan biriyle tartışmıştı ve ilk fırsatta işi bırakıp, kendisinin deneyimsiz olduğu bir alan olan insan hakları konusunda uzmanlaşmış bir hukuk firmasına girmişti. Bu alanda öne çıkan uzmanlardan biri A.'ya kol kanat germiş ve ona davalarda önemli sorumluluklar vermişti. Ancak birkaç yıldan sonra, A. bu adamın işleri erdemsiz bir biçimde yürütüyor olmasından rahatsızlık duymaya başlamıştı: şirketi yüce bir amaca hizmete etmek için kurduktan sonra şimdi işe herhangi bir ilgi duymuyor, sadece kendi finansal çıkarlarıyla ilgileniyordu. İki genç meslektaşı A.'ya rakip bir firma kurmayı teklif etmiş ve A. da kabul etmişti; ticaret hukuku alanındaki ve akademideki deneyimlerinin işlerin yürütmesi açısından çok önemli olduğunu fark ediyordu. İlk analizi tam bu sırada bitmişti. A. akademiyi bıraktığından beri girişimci olarak ikinci bir "kariyer" daha yapmıştı; küçük hisseler karşılığı, umut vadeden girişimlere danışmanlık yapıyordu. Bir işe tutunma konusunda yaşadığı acizliğin yanı sıra, A. sürekli her işi erteliyordu ve ciddi konuları savsaklaması zaman zaman sorun çıkarıyordu. Mevcut sorunu da böyle bir durumdu.

Hasta dört kardeşin en küçüğüydü. A.'nın babası başarılı bir öğretim görevlisi, annesi de ev kadınıydı, sıradan bir banliyö evinde yaşamışlardı. Uzmanlığıyla geniş çapta isim yapmış olan babası sürekli işiyle meşguldü, annesi ise bu durumdan yılmıştı ve 1960'lı yılların cinsel devriminden etkilenen ergenlik yaşındaki çocukları onu zorluyordu. Çocukların, annelerini yeterince hoşgörülü olmadığı için hor gördüklerine dair birtakım imalar vardı (hasta okuldayken anne ortalıktaki oyuncaklarını toplayıveriyordu) ve analizin erken döneminde annesine yönelik derin bir nefret duygusu odak noktası olmuştu. Bunun sonucu olarak, görevcil oğul görüntüsü ortadan kalkmış ve bunun yerini, nefretin savsaklama yoluyla ifade edilmesi almıştı. Annesi günden güne fiziksel ve zihinsel olarak çöktüğü halde A. onu nadiren ziyaret ediyordu. Annesine karşı duyduğu bu bastırılmış hoşnutsuzluğu dışında, aile

içindeki ilişkiler olağan gözüküyordu; her biri iş hayatında veya akademik kariyer sahibi olan kardeşler birbiriyle temas halindeydi.

Çocukluk yıllarına dair en göze çarpan olay, A. onbir yaşındayken alınan burs sayesinde ailenin oturdukları banliyöden çok daha lüks ve moda bir semte taşınmalarıydı. A. burada çok daha saygın bir okula gitmişti. Bu yeni ortama hızla ayak uydurmuş ve zamanının çoğunu yeni arkadaşlarıyla geçirir olmuştı. On altı yaşındayken bu çevreden bir kızla ilişkisi olmuş, sonra da onunla evlenerek mutlu ve doyumlu bir aile yaşantısı sürdürmüştü.

Analiz

En başından beri A.'nın analizden ne beklediğini çözmek güç olmuştu. Analize önceki analistinin yasını tutmak ve kaldığı yerden devam ederek, işinde yeniden ve yeniden yaşadığı çöküntülerle ilişkili sorunlar üzerinde çalışmak için mi gelmişti, yoksa etkin bir şekilde sürdürdüğü meslek yaşamından emekliye ayrılma konusunda yardım mı istiyordu?

Analizden ne beklediğini aydınlığa kavuşturmaya çalıştığım sırada A.'nın görünürdeki uyumu büyük bir sorun olmuştu; artık en görevcil oğul değilse de, kesinlikle en "görevcil" hastalardan biriydi. Benimle ilişkisinde gösterdiği uyumun altında nefret duygusu bulunduğunu düşünüyordum, fakat bana yönelen nefretin nedenini anlamak kolay değildi. Bu çalışma sırasında aşağıdaki kısa öyküde göstermeye çalıştığım özel bir zorlukla karşılaştım.

A. bir Pazartesi seansına gelirken yolda postaneye uğramak için birden arabadan fırlamış ve kapıyı açık bırakmıştı. Döndüğünde arka koltukta duran bilgisayarının çalınmış olduğunu fark etmişti; bu olaydan ötürü bütün seans kendini fena halde azarlamıştı (gene ciddi sorunlara yol açan savruluklarından birini yapmıştı). Huzursuz bir haldeydi ve durumu nasıl yoluna sokacağı konusunda ona yardım etmemi istiyordu. Ben şahsen olayı şöyle görüyordum: zihninde henüz tüm unsurlarına erişemediğimiz bir hal, analizin tetiklemesiyle birlikte dış dünyada sahnelenmişti. Aklıma gelen bazı olasılıklar vardı:

- Kapıyı kilitlememiş olması, hafta sonunda görüşme odasını *ona* açık tutmam yönündeki bir arzusunun temsili olabilirdi.

- Hafta sonunda onu çok değerli bir şeyden mahrum bıraktığım için suçlanıyor olabilirdim, oysa dönüşünde suçlu o olmuştu.

- Hafta sonundan sonra benimle iletişim kurması (iletişimin merkezi olarak postane), bunun için gerekli olan başlıca kaynak (zihninin bir parçasını temsil eden bilgisayar) artık orada olmadığından ötürü olası olmayabilirdi.

- Hafta sonunda başka şeylerle meşgul olarak onun zihnimden uçmasına izin veren benle yansıtmalı özdeşim kurmuş olabilirdi.

Bu olayla ikimiz arasında geçen bir şeyi sahnelemiş olup olamayacağını sorma fırsatını bulduğumda seansın havası aniden değişti. Konuyu değiştirdiğimi ve böylece de onu *kendi* sorunlarımla ilgilenmek zorunda bıraktığımı düşünüyor gibiydi. Psikanaliz hakkında bilgisinden dolayı böyle bir değişimin olacağını öngörmüş ve “işbirliği” kurmuştu, ama aramızda gerçek bir duygusal ilişki bulunmadığı artık hissediliyordu. Zaman geçtikçe analizde narsisistik bir yapının işlediğini anlamaya başladım. Seansları, iki zihnin sahici bir biçimde buluşabileceği bir alan olarak değil, biri sahnedekeyken diğerrinin izlemek zorunda kaldığı bir podyum olarak deneyimliyordu. Bu düzen o kadar güçlüydü ve her alana öylesine nüfuz etmişti ki, benim tasarladığım biçimde bir analitik çalışmanın yolunu tıkıyordu.

Hayranlık duygusunun ön planda olmasının yanı sıra, narsisistik bir varoluş haline özgü ilkel nesne ilişkilerine (Rosenfeld) işaret eden ibareler de vardı. Örneğin, analizde olmayı faydalı buluyordu; ancak bu benimle kurduğu yansıtmalı özdeşimden (kendini başkalarına, benim ona söylediklerime çok benzeyen şeyler söylerken bulabildiğinden bahsediyordu bazen) ya da benim sözlerimi çalmasından kaynaklanıyordu (psikanalitik bir düşüncenin ofiste yaşanan bir sorunu çözme konusunda yardımcı olabildiğini duyabiliyordum). Kendisinden ayrı ve farklı bir kişi olarak benden ona doğrudan giden şeyler değildi bunlar. Açıkça iyi gittiği düşündüğü analizinin yüzeysel olduğunu hissediyordum; zira hasta olarak analize tam olarak dâhil değildi. Analizi arkadaşlarıyla, meslektaşlarıyla, çalışanlarıyla ve sevdikleriyle daha ustaca baş edebilmek için kullanıyordu ve böylelikle analistle hastanın sıradan bir görüşmesinin iyi bir sonuca yol açabilmesi fikrinin üstüne çıkıyordu.

Dolayısıyla narsistik yapının analiz üzerindeki etkisi yoğundu. Bu tür yapılarda, benliğin aşırı değerlendirilmesi temel bir unsur olsa da, nesne ilişkilerine saldırıya ilişkin suçluluk duygusu benliğin iyi yanlarının cılız hissedilmesine yol açmaktadır. Önemli başarılar elde etmiş ve iyi niteliklere sahip olduğu halde, bunların üzerinde durmaya çalıştığım anda A. şüpheli oluyor ve konuyu derhal başarısızlıklarına döndürüyordu; görünüme bakılırsa yaşadığı güçlüklerle odaklanmak istiyordu. Eğer ısrar edersem bunu bir tuzak olarak algılıyordu: övgümün nedeni, sonrasında onu kendi üstün formülasyonlarımla zalimce ezmekti. Bu etkenler onunla anlamlı bir analitik ilişki kurmamızı güçleştirdi, fakat haftada beş seans şeklinde, yaklaşık on sekiz ay süren bir analizden sonra narsistik varoluş biçimine doğrudan ulaşabilmiştik.

Düşteki Narsistik Açmaz

Bu seans olağanüstü derecede istikrarlı giden ve A.'dan yana hiç bir aksamanın olmadığı bir dönemde² gerçekleşti. Ayrıca A. bu dönemde seanslara zamanında geliyor ve düzenli olarak ödeme yapıyordu.

Görüşmeye kendisinin ve karısının önceki gece arkadaşlarıyla bir konsere gittiklerini söyleyerek başladı; gece her açıdan mükemmel geçmişti. Daveti yapanın kendisi olmasından memnun olmuştu. Her zaman huzursuz ve diken üzerinde olan arkadaşı bile, adamın karısının söylediğine göre gevşemişti. Ne kadar hoştu, bunu yeniden yapmalıydılar. Sonrasında bu rahat ve samimi havanın, en azından başta devam ettiği, çok canlı bir düş görmüştü.

Avam Kamarası³ olduğunu fark ettiği çok etkileyici bir Tudor binasındaydı. Koridorda büyük ve etkileyici bir org duruyordu (önceki gece olan konseri düşünmesini sağlamıştı). Parlamento'ya alınan yeni üyeler adına verilen bir tür resepsiyon gibiydi (kısa süre önce genel seçim olmuştu). Havada, yeni bir okul yılının başlangıcında olduğu gibi heyecanlı bir bekleme vardı. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı görevinde bulunan ve önemli bir siyah politikacıyla ilişkisi olan Bayan X. gözüne ilişmişti. Kadın tanıyıp kendilerine el sallamıştı. Önceki kabinede bakan-

² A. ve karısı genellikle bir yarıyıl boyunca en az bir kere şehir dışına çıkıyorlardı. Yarı emeklilik yaşıyorlardı ve karısı, resmi tatil olmayan daha sakin dönemlerde seyahat etmek istiyordu.

³ İngiltere Parlamento Binası.

lık yapmış olan Y. de oradaydı; A. (prestijli diye belirttiği) üniversitede öğrenciyken tanımişti onu. Daha genç bir adam A.'ya doğru gelmiş ve hayran hayran burada ne kadar çok kişiyi tanıyormuş gibi gözüktüğünü söylemişti. A. "Evet, tanıdığım 2-3 kişi var," diye yanıt vermiş ve sonra kendi kendine "Saçmalıktı bu," diye düşünmüştü; cevabındaki küçük abartı, aslında görüldüğünden daha fazla kişiyi tanıdığını ima etmek içindi. Sanki kendi evlerindeymiş gibi farklı odalara girip çıkarak binanın etrafında dolaşmışlardı. A. onlara etrafta gezdiriyordu. Binayı iyi biliyor gibiydi ve ortamda, tıpkı konserdeki gibi çok hoş ve keyifli bir hava vardı. Havaında gözükiyordu.

Birden geç olduğunu ve eve gitmeleri gerektiğini fark etmişlerdi. Parlamento binasından ayrılırken, binanın her tarafının çamurla kaplı olduğunu görmüşlerdi. Bu kafasını karıştırmış, ama gene de kontrolü elden bırakmamış ve grubu doğru gibi gözüken bir yola yönelmişti. Bahçeye benzer bir yerde durmuşlardı; arazi de, üzerindeki ev de tümüyle karanlıktı. Buranın benim evim olduğunu biliyordu ve bir sonraki sahne de ben de gruba katılmış, onlara yardım etmeyi teklif etmiştim. Ama onları eve değil, parlamento binasına götürmüş ve içeriden biriymiş gibi çevreyi gezdirmiştim. Herkes kibar davranıyordu, ama binayı ikinci gezisleri olduğu için tuhaf bir hava vardı.

Yolun bir noktasında önemli bir psikanalist ve eski bir dost olan Dr. Z. olmuştum. A., Dr. Z.'nin biraz narsisistik biri olduğunu düşünüyor ve onu alttan alta hor görüyordu. Bir kere daha sahne değişmiş ama şimdi her şey daha bulanıklaşmıştı. Şimdi Z.'nin evindeydi. Oryantal tarzda bir mekândı burası ve bir geçitten geçerken, oradaki bir odanın içini görür gibi olmuştu, fakat başka ayrıntı yoktu.

Bu düşün en çarpıcı yanı A.'nin büyüklenmecî narsisistik savunmasına doğrudan gönderme yapmasıydı; kendini evinde gibi, rahat ve emin hissettiği yer, parlamentoların şahı olan Westminster Sarayı'dır. Bununla birlikte yapı, gerçekliğin aradan yavaş yavaş sızmasıyla birlikte kırılmaya başlamaktadır. Abartmış olduğunu görür; bu devasa bina aslında Avam Kamarası'na aittir. Düş hem oranın "ev" olmadığını kabul eder, hem de evin yolunu bulmak için analistinin yardımına ihtiyaç duyduğunu onaylar. Dahası, narsisistik sistem çamurdan inşa edilmiş idealize bir anal yapı olarak görülmüştür; çamurun içinde hareket etmek için nesnenin yardımı gerekmektedir.

Yine de bu gelişmeler istikrarlı değildi. A. abarttığını fark eder etmez hemen kendini “saçmalamakla” suçlamıştı. Bu, narsisistik yapının ne kadar güçlü olduğunu gösteriyordu: kişi *ya* mükemmeldir *ya da* aptal bir düzenbazdır ve güvensizliği gizlemek için yapılan gösteriş akıl almazdır. Düşe katıldığım andan itibaren de işler kötüye gitmişti. Eve gitme konusunda ona yardım etmek yerine, kendi gündemimi dayatmış ve onlara binayı en baştan (ve muhtemelen bu sefer analitik bir biçimde yetkili olarak) gezdirmiştim. Bu tema (bana gereksinim duyduğu fark edildiği anda kendi gündemimi dayatmam) onu *kendi* oryantal tarzdaki evine (benim doğululara benzeyen görünüşüme göndermeydi bu) götüren narsisistik bir meslektaş dönüşümle birlikte daha da belirginleşmişti (merakı uyanmış ama tatmin edilmeden bırakılmıştı). Eve gitme ihtiyacı da gündeminden bütünüyle çıkmıştı kuşkusuz. Ötekini de kapsayan gerçek bir çalışmaya duyduğu gereksinimin farkına vardığı anda narsisizmi bana yansıtıyor ve bu da çalışma açısından daha büyük bir engel teşkil ediyordu.

Böylece narsisizmine yönelmemiz gerektiğine karar verdim. Ona önceki gece benimle tartışabileceği anlamlı bir deneyim yaşadığını söyledim; ancak düş A.’nın böyle bir şeye kalkıştığı anda girdiği bir açmazı temsil ediyordu. Yaşadığı deneyim zihninde bir anı olarak kaldığı sürece her şey yolundaydı (arkadaşlar arasındaki hoş ve uyumlu atmosfer). Ne var ki, düşü seansa getirmesiyle birlikte iş değişiyordu; benim durumu ele geçirmek ve her şeyin üstüne kendi “yetkili” damgamı vurmak için (ortalığı “düzgün” şekilde gösterişim) beklediğime inanıyordu. Bu aramızda kaçınılmaz bir sorundu: kontrol ya onda ya da bende olacaktı. Ancak, bu sorunla yüzleşmemeyi yeğlemiş ve olduğu gibi kabul etmişti: eğer kontrol ikimizden birinde olacaksa, bu kişi ben değil o olmalıydı. Bunu, seansın çoğunda düşünüy (ve onunla ilgili çağrışımlarını) çok ayrıntılı bir biçimde aktararak yapıyordu; böylece de bana içeriye girmem için izin veriyormuş gibi gözüküyordu, ama aslında beni dışarıda bırakarak aramızda üretken ve verimli bir alışverişin (düşteki cinsel ilişkiye dair göndermeler) oluşması için pek zaman bırakmıyordu.

Bay. A. yaptığım yorumun etkisi tam olarak sinene kadar bir süre sessizce oturmuştu, ama sonra onu “boş konuşmakla” suçladığını düşündüğü için gitgide öfkelenmişti bana. Böyle bir eğilimi olduğunu

biliyordu, fakat bir analistin hastasıyla bu şekilde konuşmasının saygısızca olduğunu düşünüyordu. Bunun onu kızdırdığı konusundaki yorumu kabul etti. Fakat kabul eder etmez onu uyum göstermekle suçlayacağımdan şüphelenivermişti. Bu, seansın sonuna doğru olmuştu, ancak kızgın ve teselli edilemez ruh hali günlerce sürmüştü. Bu süre boyunca daha önce söylediklerimi açarak şöyle dedim: benimle konuşma şekli ya aktardığı malzemenin zihnimde tam olarak oturmamasına yol açıyordu (böyle anlarda sürekli olarak anlattıklarının anlamını açmaya çalışıyordum, o zaman o da sürekli özür diliyordu) ya da seansı zihnimde eksik kalmış bir resimle bitirmeme neden oluyordu (son zamanlarda beni geçmişiyile ilgili önemli ayrıntıları unutmakla suçlamıştı). Varoluşuna saldırdığımı düşündüğü için bu yorumlar onu daha da öfkeliendirmişti (lafı dolandırma veya doğrudan konuşmamakla ilgili daha önce de sorun yaşamıştı) ve beni, analizin ilerlemeyişinden onu sorumlu tutarak kendi kusurlarımı kapadığım gerekçesiyle suçlamıştı: hata her zaman hastadaydı. Bununla birlikte, A. sonraki bir dizi seans boyunca kendini analize ilk defa tam olarak verebilmişti: zamanında geliyor, lafı dolandırmadan derhal konuşmaya başlıyor ve yorumlarda bulunuyordu.

Bu düşü yaz tatilinden iki hafta önce görmüştü ve tüm seanslarda sonuna kadar kalmıştı (genellikle erken giderdi). Buna ek olarak, döndüğüm gün gelmek üzere randevusu vardı, fakat bir gün geç gelmişti. Sonraki ay içinde bir haftalık tatil ayarlamıştı ve bu süre zarfında uygun bir ayarlama yapamamıştı. Bununla birlikte, kesintinin ardından düzenlemeler yapıldığında ve gelecek kestirilebilir hale geldiğinde, çalışmaya devam etmek mümkün oldu.

Sonraki Gelişmeler

Tatilden sonraki Pazartesi, Bay A. seansa bir gece önce gördüğü aşğıdaki düşü getirmişti:

Bir cenazedeydi. Ama kilisede değil, bir tür amfiteyatrodadaydılar ve o yukarıda bir sırada durmuş aşağıdaki tabuta bakıyordu. Karısı da dâhil tanıdığı insanlar vardı. Sonra sahne değişti ve şimdi (aynı kendisinininki gibi) bir ofisteydi. Ona davetkâr bir biçimde bakan çekici bir kız gözüne ilişmişti. Kızın onunla bir randevusu var gibiydi; belki işe başvuruyordu belki de zaten orada çalışıyordu. Kız neredeyse bir ergen kadardı. A. fark

etmeye fırsat bulmadan, kız kararlı bir biçimde yaklaşp üzerine çıkmıştı. Sürtünerek onu baştan çıkartmaya çalışıyor gibi gözükiyordu. A. gayri-ihiyari ona karşılık vermişti; ama bu doğru muydu? Bunu gerçekten istiyor muydu? Ya karısı ne olacaktı? Bütün bunlar açık değildi...

Bu düşün hastam açısından birçok göndermesi vardı. İlk analizine başladıktan kısa bir süre sonra kendini ona karşılıksızca sunan bir kadınla evlilik dışı, tutkulu bir ilişki yaşamıştı. Cenaze ise önceki hafta kaçırmış olduğu seansların onda bıraktığı etkiyi temsil ediyordu muhtemelen (kayıp, son zamanlarda karşılaştığımız bir temaydı). Ancak, düşteki en çarpıcı şey mekândı (tabuta yukarıdan baktığı amfiteyatro); kaybı da içeren gerçek bir deneyimden manik bir savunmayla nasıl kaçabildiğini gösteriyordu.

O gün seansa, kendi olmadığı sırada (ve kendi savaşlaması yüzünden) iş yerinde patlak veren sorunlarla ilgili bir toplantıdan gelmiş ve geri kalan zamanı bu meselelerden söz ederek geçirmişti. Ancak seansın bitimine doğru, bu yaşadığı sorunlardan dolayı ve neredeyse beş yıldır süren analiz onu düzeltmediği için karısının ona yine kızdığını söyledi ve –tabii ki- bitirmek daha iyi olur mu diye düşündü. A. bu soruyu ciddiye alıyordu. Öte yandan, seansları doğru düzgün kullanmıyorsa (kontrolcü davrandığı yolundaki yorumumdan yola çıkmıştı) analizin kendisine vaat ettiği yardımdan nasıl yararlanacaktı? Ayrıca, Pazartesi seansının sonunda ona vereceğim faturayı da ödeyemeyeceğini söyledi; bana yazacağı çek, işindeki nakit sorunundan ötürü karşılıksız çıkabilirdi.

Bu seansta düşün üzerine konuşmak için çok az zaman kalmıştı. Düşte yaşadığı cinsel uyarılmanın gerçek sorundan kaçmak için girebildiği coşkulu ve manik ruh haline işaret ettiğini düşünüyordum. Benimle (daha önceki) seanslardaki konuşma biçimi de merakımı uyandırmaya yönelik gibi görülebilirdi ve gene benzer bir amaca hizmet ediyor olabildi. Sonraki iki gün boyunca hep bu konular üzerinde durmuştuk; Çarşamba günü seansın sonuna doğru düşe geri döndü. Ona tabutun ne anlama geldiğini sorduğumda, tatil dönüşü aramızda canlı bir ilişki kurulma ihtimalini temsil ettiğini söyledi. Uzaktayken (Ortadoğu’da bir şehirdeyken) kendini tuhaf biçimde bana yakın hissetmişti (benden ayrı değil de *yanımda* hissetmiş olduğunu düşündüm). Uzaktayken bana kendini bu kadar yakın, buradayken de o denli uzak hissedebildiğine

şaşırdığını söyledi. Ve döner dönmez bildik bir tema olan analizi bitirme mevzusunun (bu sefer karısı nedeniyle de olsa) tekrar gündeme gelmiş olması dikkatini çekmişti.

Cuma günü de bütün hafta olduğu gibi üç dakika geç kaldı ve (son dört seanşa ait) çeki getirmede. Divana uzanmadan önce sandalyemin yanındaki masaya ve yere sanki bir şeyi yokluyor gibi dikkatle baktı. Beş dakika boyunca konuşmadı. Benim durumumdan dolayı endişelendiğini düşündüm ve sessizliğinin, gecikmesinin ve çeki getirmemesinin bana dair düşmanca bir ima içerdiğini, bu şekilde bana ve analize saldırdığını söyledim.

Yıkıcı duyguların yüzeye çıkaracağı bir çöküntü yaşamaktan korktuğu yolundaki yorumumu düşündüğünü söyledi. Önceki gün, savsaklaması ve sabotajı yüzünden işte yarattığı kargaşayı gidermesine yardım edecek avukatla görüştüğünde saldırganlığının neden olduğu hasarın farkına varmıştı (dava düşebilirdi). Akıllı bir adam olan avukat doğrudan konuya girmiş ve asıl sorunun işyerindeki kurallara katılıp katılmaması değil (ki katılmıyordu), temelde onlara tam olarak uymaması olduğunu söylemişti. Buna itiraz etmemişti (avukat, insanın kendi kusurlarının farkında olmasının iyi bir şey olduğunu söylüyordu) ve konuyu mahkemeye taşırsa ceza tazminatı almak için yaptığı düşünülebilirdi. Arkadaşlarını ve meslektaşlarını destekliyordu. Geçmişte olsa mahkemede adını temizleyecek olma fikri onu heyecanlandırabilirdi ama şimdi davayı kapatıp çekilmenin değerini anlıyordu. Avukat bu yoldan gitmek istiyordu ve benim de değindiğim bir noktaya parmak basmıştı: A. aynı zamanda saygın bir kişiydi. Bu bakış açısı sayesinde, sanki özünde kötü biri olduğu yolunda yapılan haksız suçlamayla boğuşmak zorundaymış gibi hissetmekten kurtulduğunu fark etti. Ayrıca kendisini, bu tür durumlara sokan kısmıyla bir hesaplaşma halindeyken bulmuştu: bunlarla yüzleşmenin bir yolu var mıydı, yoksa çok mu fazlaydılar? Bu kısmıyla ilişkiye geçmekten bu kadar kaçınmasının, onların gücünden fazlasıyla korkmasından kaynaklandığı yolundaki gözlemime itiraz edemedi.

Hastanın tarihçesinde yalnızca iş alanıyla sınırlı olan, yinelenen çöküntü dönemleri yaşadığı görülmekteydi. İncelemek istediğim şey suydı: bu, zihninde canlandığı takdirde katastrofik, psikotik bir çöküntüye yol açacak güçlerin dış dünyaya yönelmesi miydi; yoksa

narsisistik savunma sistemi, normal nesne ilişkilerine güvenilmemesi için felaket tehlikesini destekliyor muydu? Bu yüzden ona şöyle söyledim: avukatın müdahalesi sayesinde bir soluk alsa da, içinde güçlü bir ses ona mücadeleyi (kendisine hem tanıdık gelen hem de heyecan veren bir şeydi bu) bırakmamasını, bıraktığı takdirde sonuçların felaket olacağını öğütlüyordu.

Bunun dışına çıkmanın kendisi için kolay olmadığını çünkü aksini destekleyen bir sürü örneğin aklına geldiğini söyledi. Bir süre duraksadıktan sonra şu olayı aktardı: on yaşındayken kendisinin de üyesi olduğu bir izci grubuyla (Yavru Kurtlar) bir kamp yolculuğuna çıkacaktı. O yaz ailesiyle gittiği kamp gezisinde o kadar eğlenmişti ki yolculuğu heyecanla bekliyordu. Oymakbaşı korkmalarını gerektiren birşey olmadığını çocuklara temin etmiş, ama aralarından biri evi özlediğini hissederse her zaman kendisine gelebileceğini söylemişti. A. hiç endişelenmemiş ve bunu adama söylemiş, fakat aldığı cevap karşısında çok aşağılanmıştı: *“Ukalalık yapma bana, yoksa gününü gösteririm.”* Bu onun için tanıdık bir durumdu, gene başkalarını kızdıracak derecede yaşından büyük davranmıştı (büyükmüş gibi davranmak hoşuna gidiyordu).

Şu şekilde konuştuğunu düşünüyordum: kendisindeki, nefret edilen çocuksu bir parçasını güçlü ve bilinçdışı bir biçimde nesneye yansıtıyor ve kendisine geri yansıtılması şeklinde bir tepki doğuruyordu. Bu yüzden ona, ailesinin en küçüğü olarak yaşından olgun ve akıllı davranmanın onun için en uygun varoluş hali olduğunu hissetmiş olabileceğini söyledim. Şöyle dedim: ailenin en küçük, en ufak üyesi olmak bu kadar nefret edilecek ve iğrenilecek bir şey miydi acaba ki bundan kurtulmanın tek yolu bu konumdan çıkmaktı? (söz gelimi, aklını ve zekâsını kullanarak ünlü bir okuldan burs kazanarak). Bu konu üzerine düşündükten sonra dediklerimi onayladı. Kısa bir süre önce karısıyla konuşurken, kendisinin bir büyüğü olan erkek kardeşi J.’nin ona hiçbir zaman bir şey vermediğini ya da kendisi için bir şey yapmadığını söylemişti. “Defolsun!” demişti, yıllar içinde onunla birçok karşılaşmasını anımsayarak. Hatırladığı kadarıyla küçük kardeşe karşı hiçbir cömertlik gösterilmemişti; bir tek kendisinden dokuz yaş büyük olan abisi H. (en büyükleriydi), A.’ya zaman zaman biraz daha yumuşak ve babacan bir ilgiyle yaklaşıyordu. Evde kıymet gören şey

zekâydı ve zamanla A.'nın kendisi de bundan zevk alır olmuştu. Bir keresinde, İngiltere Kraliyet Hava Kuvvetleri Müzesi'ne gitmekten büyük bir keyif aldığı için, babasının da desteğiyle, yaşadığı deneyimi anlattığı, resimlerle kaplı on sayfalık bir kitapçık hazırlamış ve okula götürmüştü. J. resimleri “geliştirme” konusunda kendisine yardım etmeyi önermişti. Hala bu kitapçığı saklıyordu; aynı şekilde Titanik'in buzdağına çarparak batışını gösteren resmi de saklıyordu. Ama haklıydım; yeni okuluna gittiğinde ve (daha burjuva, daha üst düzey ve daha tecrübeli) iyi arkadaşlar edindiğinde işler tersine dönmüş ve artık başarılı olan o olmuştu; diğerleri onun gerisinde kalmıştı.

İki düşüncem vardı. J.'nin, bir kızla yaşadığı ayrılıktan sonra kendini öldürmeğe kalktığını hatırladım; acaba bu olay hastamda J.'ye karşı bir zafer ve bununla ilintili olarak da yukarıda belirtilen türde bir bilinçdışı suçluluk duygusuna neden olmuş olabilir miydi? Fakat bu düşünceyi fazla kuramsal buldum ve izini sürmedim. İkinci olarak, sıradanlığın keyfini çıkardığı bir çocukluğun onun dünyasında tasavvur edilemez bir şey olduğunu fark ettim ve bu yorumu ona ilettim.

Bu yoruma derhal karşılık verdi ve babasıyla ilgili bir öykü anlattı: üç yaş civarındayken babası onu işe (üniversiteye) götürmüştü ve okulun kantininde genç bir öğrenci onunla ilgili “Ne kadar da tatlı bir küçük oğlan,” yorumunu yapmıştı. Babası her zaman bu öyküyü büyük bir gururla anlatırdı, oysa A.'ya göre bu öyküde dikkate değer olan şey, bunun bu kadar dikkate değer olmasıydı. Kendi çocukları küçükken, insanlar sürekli gelip ne kadar tatlı/harika olduklarını söylüyorlardı, öyle ki bu artık onlara doğal geliyordu. Bu durum, ebeveyn olarak, çocuklarının çocuksuluklarından keyif aldıklarını doğruluyordu; güzel bir çocukluk da ortamı çocuğun sevebilir olmasını sağlıyordu. Bu yüzden babasının aktardığı öykü kendi çocukluğunda bu tür deneyimlerin eksik olduğu fikrini veriyordu. Seansın sonuna gelmiştik ve burada çocuk olmasına yer olmadığını hissettiğini fark ettim. Ama artık bitirmemiz gerekiyordu ve ben de, tıpkı annesi gibi ortalıkta kalanları toparlıyordum. Ayrılmak için ayağa kalktığında gülümsedi ve “Pazartesi görüşürüz,” dedi.

Tartışma

Zamanın kısıtlı olmasından ötürü burada tartışılmasının önemli olduğunu düşündüğüm dört noktayı özetlemekle yetineceğim.

1: Düşe ulaşmamız için uzun bir zaman geçmesi ve sağlam bir çerçevenin (haftada beş gün analiz) oturtulması gerekmişti. Hasta buna birkaç yıl diremişti. Bir kere bu çerçeve oturtulduğu zaman, (büyük ölçüde annesinin kusuru ve başarısızlığı olduğunu düşündüğü şeylere yönelik olan) nefret duygusu üzerine yoğunlaşmışım. Bunu anlamlı bir şekilde aktarıma taşımak güçtü, çünkü bunu fark ediyordu ve bu yüzden de kendisine dokunmuyordu. Görünürde gösterdiği uyuma karşı, çok kendime odaklı olduğum gerekçesiyle benden alttan alta nefret ediyor ve bu şekilde narsisistik bir yapı sergilemeye devam ediyordu. Gene de şu yorum ona ulaştı: tam olarak ifade etmese de, işe yaramaz bir analist olmakla suçluyordu beni; örneğin her tatil dönüşünde, istisnasız olarak, bir bitiş tarihi belirlemek istiyordu.⁴ Bu zaman almıştı. Düşün yüzeye çıkmasını sağlayan çerçevenin oluşturulmasındaki en önemli etken, bu şiddetli saldırılar karşısında analistin (ve onun zihinsel melekelerinin) hayatta kalmasıydı.

2: Nesneyle ilişkisindeki bu direnç, analistle (kendisinden farklı ve ayrı bir kişi olarak) kurulan işbirliğinin, özünde hasta açısından küçük düşürücü bir şey olarak yaşandığını gösteriyordu. Bu durum analizin yıllarca tıkanmasına neden olabilirdi; ama hastanın libidinal kısmı güven geliştirmeye başlarsa narsisizmine rağmen onunla bir temas kurulabilirdi. Analistin kendi (yaratıları) olan yorumlar, görünürde uyumu, ama alttan alta nefret ve aşağılama duygusunu tetikleyebilmektedir. Ancak ille de analistin yaratısı olmayan düş, analiste de ulaşarak bir uzlaşım kurulmasını sağlar. Bu yüzden düş çalışması hastanın libidinal ve saldırgan yönleri arasındaki savaşın hayatîyet kazanması açısından potansiyel bir alan sağlar.

3: Düş, incelemek için bir sürü zengin alan sunmuştu (mesela, beni karanlıkta tutma isteği, parlak alan ile çamura/dışkıya vs. bulanmış olarak değersizleştirdiği mekân arasındaki zıtlık), ama ben bunlar içinden, sadece aramızda şimdi-ve-burada oluşan temel durumu yakalayan yönler üzerinde durmayı seçtim. Bu da görünürde uyum gösterip

⁴ Benzer şekilde: geç kalması, ödemeyi geciktirmesi.

entelektüel bir ilişkiye geçme riskini azaltıyordu. Bu sayede narsisistik örgütlenmeye gerçek anlamda meydan okumuş ve ilişkiye geçmişim ve böylece analiz derinleşmişti.

4: Narsisistik örgütlenme neye karşı savunma yapmaktadır? Öncelikle narsisistik savunma, bir felaket olacağı yolunda bir korkuyu barındırır. Bunu iki farklı şekilde düşünülebiliriz: ya temelde gerçek bir psikotik durum yatmaktadır (nesneye bağlanma isteği katastrofik bir çöküntü tehdidini de birlikte getiriyordur), ya da altta yatan bir bağımlılık durumu vardır: kişinin savuma sistemi bu çöküntü tehdidinin kaçınılmaz olduğuna inandırmıştır onu. Hastanın başkalarına değil bu sisteme güvenmekten başka çaresi yoktur.

Narsisistik savunmanın temelindeki kaygı nedir? Parlamento düşü bu kaygı durumunu bir an için net bir biçimde görmemizi sağlar. Hasta (pekâlâ karımla yatak odasında olabileceğim) evimi çamur yığınının yerleştirmiştir. Burada düş kesilir, ama daha sonra analistin oryantal tarzdaki evinde, odaya açılan bir kapı davetkâr bir biçimde aralık bırakılmıştır. Ancak düşte odanın içinde ne olduğu görülmez. Görülmemesi gereken, bir çift olarak ana-babanın cinsel birleşmesi midir? Cenaze düşünde, (kayıptan kaçmak için) cinsel ilişkiye girmiş bir çift vardır; ancak tersine döndürme çok bilindik bir perdeleme yoludur. Anne babanın bir çift olduğunun kavranmasıyla birlikte, dışarıda bırakılan bebek olmak yerine, zihninde anne-bebeğin sevgiyle kurulu bağına dair taşıdığı idealize görüntüyü kaybetmiş ve cinsel ilişkideki babayla yansıtmalı bir özdeşim kurmuştu. Düşteki tersine döndürmelere dair tek iz, çiftin kuşak-aşkın niteliğiydi: daha yaşlı bir kadın (annesi) tarafından ‘baştan çıkarılan’ küçük bir çocuğu aslında. Bu, ana-baba çiftinin dışında bırakılmış olma sorununu düşlemede çözüyor ve (sürekli hayranlık duyulan) narsisistik bir ilişki yoluyla, ilk yıllarının çok sevilen bebeği olarak kaldığı çocuksu bir dünya yaratıyordu.

Analiz devam ediyor ve yukarıda sunduğum formülasyon henüz tam değil. Bu yazıda göstermeyi umduğum şey, analizde narsisistik örgütlenmeye yönelinmesinin bu unsurların yüzeye çıkması açısından çok önemli olduğuydu.

Kaynakça

- Newstadt, I. (2010) "The Kleinian problematic of narcissism", *International Journal of Psychoanalysis*, 91(2), 376-379.
- Rosenfeld, H. A. (1964) "On the psychopathology of narcissism: a clinical approach", *International Journal of Psychoanalysis*, 45, 332-337.
- Rosenfeld, H. A. (1971) "A clinical approach to the psychoanalytic theory of the life and death instincts: an investigation into the aggressive aspects of narcissism", *International Journal of Psychoanalysis*, 52, 169-178.
- Steiner, J. (1987) "The interplay between pathological organisations and the paranoid-schizoid and depressive positions", *International Journal of Psychoanalysis*, 68, 69-80.
- Steiner, J. (1993) *Psychic Retreats: Pathological Organisations in Psychotic, Neurotic and Borderline Patients* (Cilt. 19), Londra & New York: Routledge.

narsisizm ve nesne kaybı

STAVROULA BERATIS

ÇEVİREN: GÖZDE LUŞ

Narsisistik libidonun (benliğe yapılan yatırımın) nesne libidosuna (nesneye yapılan yatırıma) dönüşmesi ve bunun tersi, gerek iç ve dış koşullara gerekse iç ve dış gerçeklik arasındaki etkileşime bağlı olarak kişinin yaşamı boyunca devam eden bir süreçtir.

“Narsisizm Üzerine: Bir Giriş” (1914) başlıklı makalesinde Freud narsisizmi, libidonun dış dünyadan çekildiği ve benliğe yöneldiği bir durum olarak tanımlar. Bununla birlikte, gelişimsel olarak öncelikle görülen asli durum birincil narsisistik evredir ve benlik ve nesne birbirinden ayrışıp biçimlenene kadar, nesne libidosu ve benlik libidosu bir süre boyunca ayırt edilemez. Daha sonra, gelişim sürecinde narsisistik libido ve nesne libidosu farklılık kazanır ve sonunda bütünleyici bir hale kavuşurlar (Ogden, 2002). Bu tanımlamada Freud (1914), benliğin koruyucu doğasının önemini belirtmekle birlikte, hastalanmamak için bir nesneye sevgi duymanın gerekli olduğunu da vurgulamaktadır. Narsisistik libidonun zamanla nesne libidosuna dönüşümü, nesne sevgisi türlerine ilişkin tanımlamalarda ayrıntılandırılmıştır. Narsisistik tipte nesne seçimi yapan kişi; kendisini, eskiden olduğu kendisini, olmak istediği kendisini veya bir zamanlar kendisinin parçası olan birini sevebilir. İkinci tipte nesne seçimi anaklitik nesne seçimidir, burada kişi kendisini besleyen kadını veya kendisini koruyan erkeği sever. Narsisistik tip nesne bağlanması, narsisistik libidonun benlikten nesneye yer değiştirmesini ifade ederken, anaklitik tip nesne bağlanmasında daha büyük derecede farklılaşma söz konusudur. Bu farklılaşma, daha da geliştiğinde, eşlerin her birinin kendi bireysel gereksinimlerini ve özelliklerini deneyimledikleri daha olgun nesne bağlanmalarına yol açar.

Nesne libidosu ile narsisistik libido arasındaki dönüşüm sürecinde kritik rol alan bir kavram, özdeşleşmedir. Freud (1933), özdeşleşmeyi bir benliğin diğer bir benliği özümsemesi olarak açıklamıştır. Çeşitli nedenlerle vazgeçilen beğeni ya da sevgi nesnesi, yer değiştirir ve özdeşleşme yoluyla kişinin benliğinde muhafaza edilir. Nesne yükü, narsisistik yük olarak benliğe geri döner. Freud, “Benlik ve İd” (1923) adlı makalesinde, ebeveyn nesneleriyle özdeşleşme ve beraberinde nesne yükünden vazgeçme süreci yoluyla üstbenlik oluşumunu ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Ayrıca bu sürecin benliğin çeşitli özelliklerini belirlemedeki ve karakter oluşumundaki önemini de vurgulamaktadır. Birçok açıdan benliğin oluşumu, terk edilmiş nesne yüklerinin bir tortusu olarak ortaya çıkar ve içinde bu nesne ilişkilerinin tarihini barındırır. Görünen o ki, her basamak önceki nesne ilişkisinden bir vazgeçiş, bir kaybı içeren bir gelişimdir. Bununla birlikte, kaybedilen ilişkinin bazı yönlerinin benlik sistemi içinde yeniden kurulmasıyla birlikte, libidonun aynı zamanda narsisistik konuma gerilemesi de söz konusudur. Nesne yükünün yerini narsisistik yük alır. Libidonun nesne yükünden narsisistik yüke dönüşümü, bu içselleştirme ve özdeşleşme süreci, basit bir gitgel değildir. Dürtülerin niteliğinde ve kendilik ve nesne tasarımlarında çeşitli değişimlerin cereyan ettiği karmaşık bir süreçtir. Bileşenler eklenir, çıkartılır veya değiştirilir. Erken dönemlerinde bu süreç, sınırları belirleyen, yapıyı şekillendiren bir işleve sahiptir. Gelişim ilerledikçe, nesne ve narsisistik libidonun tamamlayıcılığı ile ilgili yeni dönüşümler ortaya çıkar; bunların içinde; sınırların belirlenmesine yönelik derinlemesine çalışmaları, ayrışma sürecini ve benliğin içinde çeşitli oranlarda varlığını sürdüren kayıp nesnelere karşı savunmaları sayabiliriz (Loewald, 2007).

Benliğin narsisistik yükünün nesne yüküne dönüşümünün yanı sıra, orijinal narsisizmin dönüşüm sürecindeki başka bir yol da benlik idealinin ortaya çıkmasıdır. Kişi büyüdükçe çocukluk narsisizminin kusursuzluğu, erişmek istediği benlik idealiyle yer değiştirir. Benlik ideali, kişinin ileride elde etmeyi amaçladığı şeyi belirtir ve bu anlamda, geriye çeken değil ileri doğru harekete geçiren bir güç olarak çalışır. Bunun yanı sıra, gerçeği sınama işleviyle karşı karşıya gelebilir ve biçimlenebilir. Benlik idealinin patolojik versiyonları da vardır, fakat bu, içselleştirme sürecine işaret eder ve benlikle üst benlik arasında,

her ikisinden de öğeler taşıyan bir köprü gibidir (Jacobson, 1964) ve genellikle, içsel değişikliklere ve dış gerçekliğin koşullarına göre farklılık gösterir. İçsel değişiklikler çoğunlukla ergenlik döneminde kurulan özdeşleşmelerdeki, nesne ilişkilerindeki ve üstbenlikteki değişimleri içerir. Bazı durumlarda ise, orijinal narsisizmin benlik ideali yapısına evrilmesi yerine kişi, birincil narsisizmi ve bununla bağlantılı tümgüçlü kusursuzluğu yeniden ele geçirme ve ideal benlik evresine geri dönme amacı güdebilir (Loewold, 2007). İdeal benliğe böyle geri çekilmenin amacı; gerçek yaşam olaylarının getirdiği kaçınılmaz engellenme ve yoksunlukları bertaraf etmek, güçsüzlük ve çaresizliği düşlemede yadsımak ve annesel nesneyle sembiyotik birleşme arzusunun temsil ettiği mutluluk halini yeniden bulmaktır.

Narsisistik yatırım ve nesne yatırımı yaşam boyu birbirlerini etkiledikleri ve aralarındaki dengenin çeşitli gelişim evrelerine özgü görevlere bağlı olduğu göz önüne alındığında, nesne kaybının, ruhsal organizasyonun (narsisistik dengeyi de içeren) çeşitli yönlerini etkileyeceği açıktır.

Nesne kaybindan sonra oluşan böyle bir karışıklık, benlik ideali kümesiyle ilişkili olabilir ve bunu etkileyebilir. Kişinin benlik ideali, idealize edilen ve belirli bir benlik idealinin parçası haline gelen kayıp nesnenin içselleştirilmiş unsurlarıyla aşırı yüklü olabilir. Bu süreçte, hem nesne libidosunun narsisistik libidoya dönüştürülmesinde, hem de bir benlik ideali oluşumuyla ilişkili (zaman zaman katı, ulaşılmaz ve gerçeklikten etkilenmez halde kalabilen) idealleştirilmiş kendilik tasarımı narsisizm devrededir. Başka durumlarda ise, ideal benlik düşleminin (kaybedilen nesneyle bir olmadaki kusursuzluk halinin yeniden yakalanması isteğinin) egemen olduğunu gözlemleyebiliriz. Bu örnekte benlik, kaybedilen nesneye bağlı ve onunla değişmez bir ilişkiye mahkûm halde olabilir.

Narsisistik dışavurumun bir diğer türü, gelişimin erken dönemlerinde ruhsal örgütlenmenin yaşa uygun bir yönünü oluşturup, daha sonraları ise yavaş yavaş gerçekdışı, büyüsel niteliğini yitirerek benlik idealinin bir oluşumuna dönen tümgüçlülük duygularıdır. Nesne kaybı tümgüçlülük düşlemleriyle ve yıkımla aynı zamanda meydana gelirse, çocuk nesne kaybindan dolayı kendisini suçlu hissedebilir ve tümgüçlülüğünün olanaklarından ötürü dehşete düşebilir (Tyson, 1983).

Narsisizmle ilgili olan bir kişilik özelliği de, kendiliğin sürekliliği algısıdır. Kendiliğin sürekliliği, nesne sürekliliğine benzer ve ona paralel bir kavramdır (Mahler ve arkadaşları, 1975, s. 112). Kendilik sürekliliği kişinin, yıllar boyunca bir devamlılık algısı ve bir kimlik yapısını kuran, kötü ve iyi kendilik tasarımlarını birleştiren ve en uygun koşullar altında güvenlik duygusuyla korunmasını sağlayan birçok özelliğinden oluşur (Sandler, 1977; Tyson, 1983). Nesne kaybı, kendiliğin sürekliliği algısını her iki yönde de etkileyebilir: narsisistik libido ve nesne libidosunun yeniden düzenlenmesine ve yatırımların dengeli olmasına bağlı olarak, kendiliğin sürekliliği bozulabilir ya da sağlamlaştırılabilir. Ayrıca, kimlik ve bununla ilişkili kendilik sürekliliği; kaybedilen nesne ile özdeşleşme sürecine, bununla ilişkili çifte değerlilik düzeyine ve saldırgan ve libidinal dürtü türleri arasındaki dengeye bağlı olarak değişiklikler gösterebilir. Nesne kaybindan sonraki bu özdeşleşme süreci, sonraki gelişim sürecine ket vurabilir ya da bu süreci kolaylaştırabilir (Jacobson, 1971).

Nesne kaybıyla ilişkili narsisistik incinebilirliğin dışavurumu, belli bir dereceye kadar kendiliğin sürekliliği kavramına bağlı olan öz saygı ve kendilik değeri algısını etkileyebilir. Öz saygıdaki düzenlemeler, üst benlik ve ideallerinin yeterli çalışmasına bağlı olarak kademe kademe içe alınır. Freud (1917), öz saygıda azalmanın ya da öz saygının kaybolmasının, çifte değerli yatırım yapılan nesnenin kaybedilmesi sonucu olduğuna işaret eder. Bu durum öz saygıda, aşağılık duygusunun oluşumuna her şeyden daha fazla katkıda bulunan bir hasar, bir yara izi olarak deneyimlenir (Freud, 1920). Ötekinin kaybı, kişi (özellikle de çocuk) tarafından narsisistik bir yara olarak deneyimlenir; nesne kişiye, yanında kalacak kadar değer vermemiştir. Çocuk, kendisinin yatırım yapılacak ve ötekinin kalmasını sağlayacak kadar iyi olmadığını hisseder, kendi değerini düşürür ve sıklıkla bu aşağılama, nesnenin kendisine yansıtılır.

Başka zamanlarda bu aşağılama, savunma olarak, kendiliğin ve nesnenin birçok görünümünü içeren aşırı bir idealizasyon ile yer değiştirir. İdealizasyon; kendilik veya nesnenin ya da her ikisinin birden, yapılarında hiçbir değişikliğe uğramadan kişinin zihninde büyütülmesi, yüceltilmesi sürecidir (Freud, 1914). Nesne kaybindan sonra olan aşırı idealizasyon, bir tür aile romansı düşlemini destekler ve renklendirir (Hanly, 1992). Güçlü ve koruyucu bir aile tarafından 'evlat edinilme'

arayışı ve daha iyi bir aileye ait olduğu ya da olması gerektiği düşlemi hastanın yaşamında, yadsımaya ve bu düşleme göre davranmaya yol açan temel bir unsur olabilir. Çözülmemiş çocuksu çatışmalar yargılama yetisinde bulanıklığa yol açabilir ve gerçekliğin birçok yönünü göz ardı ederek güçlü bir ebeveyn figürünün varlığına olan gereksinimin dışavurulmasına neden olabilir.

Annesel nesnenin hayatın erken döneminde kaybının, hastanın narsistik gelişimini birçok bakımdan nasıl etkilediğini gösteren bir vaka sunacağım. Özellikle analizanın, benlik ideali ile nitelenen tümgüçlülük duygusunun ve (hayatının merkezinde olmaya devam eden) ideal benlik durumunu arayışının üzerine odaklanacağım. İdealizasyon, benliğin bölünmesi ve yadsıma, vakanın ruhsal düzenlenmesinde oldukça önemli yer tutmaktaydı.

Olgu Öyküsü

Analizan iki çocuk sahibi, evli bir genç kadın. Dört ya da beş yaşlarındayken annesini kanser nedeniyle kaybetmiş. Bu erken yıllara ait anıları, ağır hasta hale gelmeden bir süre önce annesinin dinlenmesi için birlikte gittikleri tatille ilgiliydi. Annesiyle birlikte orada olmaktan çok mutlu olduğunu hatırlıyordu. Bununla birlikte, birkaç gün sonra amcalarından birinin geldiğini ve kendisini arabıyla gezintiye çıkardığını hatırladı. Amcasının onu annesinden ayırıp Atina'ya geri götürüyor olduğunu birden fark etmişti. Karşı çıkmaya başlayınca amcası, annesini yoran yaramaz bir çocuk olduğunu ve kadının ona artık katlanamadığını söylemişti. Tatil yerinde annesine eşlik etmek üzere kendisinin yerine ablasının geçtiğini öğrendiğinde işler daha da kötüleşmişti.

Annesinin ölümünden önceki yıllara ait ve belki de bir perde anı olan başka bir anıda, annesiyle babasının arasında durmuş ellerini tutuyordu. Tanrıya babasına göz kulak olması, onu iyi ve sağlıklı tutması için dua etmiş olduğunu hatırladı. Sonraları bu sahne ne zaman aklına gelse, duasında annesi yerine babasını tercih ettiği için büyük suçluluk duyuyor ve sonra olanlardan, yani annesinin ölümünden kendisini sorumlu hissediyordu.

Ölümünden bir gün önce annesini ziyaret etmek için hastaneye götürüldüğünü hatırlıyordu. Annesi solgun ve güçsüzdü, ablası annesinin yanında ayakta dururken kendisinin odada yataktan yatağa giderek

gezindiğini ve diğer hastalarla konuştuğunu hatırladı. Analizi süresince bu davranışının, annesinin yaklaşan kaybının getirdiği acıdan kaçış yolu olduğu anlaşıldı.

Annesi öldüğünde cenazeye götürülmemişti; ona annesinin uzun bir yolculuğa çıktığı ve yaşamının önemli bir anında, örneğin düğününde döneceği söylenmişti. Sonradan annesinin ölümüne dair bilgilendirilmesine karşın, benlikteki yarılma işleminin etkisi altında, annesinin düğün gününde geleceğine dair düşlemi korumuştur. O özel günde, olanaksız olduğunu bilmesine karşın annesinin gelebileceği düşlemiyle ağlamıştı.

Annesinin ölümünden sonra babasına çok bağlı olmuştur, onun hayata güvenebileceği tek insan olduğunu yoğun şekilde hissediyordu. Baba genellikle distimik ya da depresifti, sık sık analizanın ve kız kardeşinin çok zor olduklarından şikâyet ediyordu. Onlara tahammül edemediğini ve annelerinin öldüğü ve onlar yüzünden sıkıntı çekmediği için çok şanslı olduğunu söylüyordu. Analizan babasının duygudurumunu iyileştirmeye ve onun daha iyi hissetmesini sağlamaya çalışan küçük bir kızdı. Bunu başardığı zamanlarda kendisini babasıyla birlikte cennetteymiş gibi hissederek çok mutlu oluyordu. Fakat anlaşılan bu cennetten kovulmak kolaydı, bu da onu dehşete sürüklüyordu. Acı içinde, kendisini cennette tutması için babasına yalvarmaktayken, babasının ona cehenneme gitmesini söyleyerek bağırıldığını hatırlıyordu.

Analizin bir noktasında, annesinin yokluğundan bahsederken, eskiden mezarlığa gittiğini ve annesinin mezarı başında saatlerce onun resmiyle konuştuğunu hatırladı. Bu haldeyken, bir müddet sakin ve mutlu hissediyordu. Bununla birlikte, annesinin cevap vermediğini fark ettiğinde umutsuzluğa kapılıyordu. Duygudurumdaki bu geçişler seanslarda da, eğer uzun süre sessiz kalırsam, gözlemlenebiliyordu. Annesiyle tatil yerinde olduğuna dair anılar, babasına ilişkin cennette olma duygusu, mezarda anneyi tekrar bulma girişimi ve analiz seanslarında umutsuzluk ve mutlu bir güvenlik hisleri arasında dalgalanış; ideal benlik durumunu (kötü bir çocuk olarak kovulduğu cenneti) bir kez daha yakalama girişimi olarak görünüyordu.

Büyürken hayran olduğu, benlik idealini renklendiren kahramanlar; Büyük İskender ve Hannibal gibi tüm dünyayla mücadelenin üstesinden gelebilen komutanlar ile (daha sonraları) Victor Hugo'nun *Sefiller*

romanındaki Jean Valjean gibi büyük zorluklara karşın ayakta kalmayı başarabilen kişilerdi.

Ergenliği çok güç olmuştu, babasıyla yaşadığı şiddetli tartışmalar bu döneme damgasını vuruyordu. Bir çeteye üye olan gençlerle görüşüyordu, fakat her zaman onların etkinliklerinin dışında kalmıştı. Sonunda bir kız arkadaşı intihar edince yaşam biçimini değiştirmeye karar vermiş ve daha muhafazakâr seçeneklere geri dönmüştü. Görünen o ki çete ilk başlarda onun için güçleriyle kendisini büyüleyen, idealize bir kahramanlar grubunu temsil ediyordu, fakat zamanla yaşam biçimlerinin yıkıcı yanının farkına varmış ve onlardan uzaklaşmıştı. Daima güçlü, kahramanca ve idealize bir varoluş biçimi aramaktaydı, fakat aynı zamanda, doğru anda işlev gören ve kendisini korumasına yardım eden, yeteri derecede iyi bir gerçeği sınama yetisini de korumuştur. Benliğinin bir bölümü tümgüçlülük düşlemi altında işlev görmekteydi, diğer kısmı ise tehlikelerin farkına varmak ve kendini korumak konusunda oldukça uyanıktı.

Sonuç olarak, birçok çalkantıdan sonra akademik olarak başarı elde etmiş ve parlak bir profesyonel yaşama sahip olmuştu. Buna karşın, daima içsel bir sıkıntı hissediyor ve her şeyi kontrol edemediği takdirde hayatının bir anda yoldan çıkacağına dair korku duyuyordu.

İlk çocuğunu dünyaya getirdiğinde (bir kız) çok mutlu olmuştu. Kızını kucağında tutup ona masal okurken, mutluluk düşlemi yeniden alevlendi. Dünyaya gelen ikinci çocuk (bir erkek), onun için bu mutluluk anını bozan davetsiz bir misafirdi.

Analizinin ilk kısmında ele alınan temalardan biri, ofisimde hissettiği sakinlik ve dışarıda bir bahçe olmasından ne kadar memnun olduğuydu. Bir yuva buluyor ya da belki çocukluk düşlemindeki cennete geri dönüyor olduğunu hissediyordu. Aynı zamanda hayatında yaptığı tüm kötü şeyleri sıraladı ve bu kötü yanı yüzünden benim tarafımdan hoş görülemeyeceğine ilişkin korkusundan bahsetti. Bu korku aktarım içinde yorumlandı; tıpkı daha önce tatil yerinden alınmasında ya da sonra babasının onu azarlamasında ve cehenneme göndermesinde olduğu gibi, ben de annesi ve babası gibi ondan yorulabilir ve onu cennetten kovabilirdim. Analizin bir döneminde ailesi konusunda kendisini çok sıkıntılı ve huzursuz hissetmeye başladı. Bir süre sonra bunun seans saatinde yapmış olduğum (haftanın son seansı ile sonraki

haftanın ilk seansı arasındaki süreyi artıran) bir değişikliğe tepki olduğu açığa çıktı. Bu değişiklik reddedilme ve annenin varlığının kademeli olarak çekilmesi olarak algılanmıştı ve onu, annesinin hastalandığı ve dinlenmek için ondan uzak kalmaya gereksinim duyduğu duruma geri döndürmüştü. Seansta ortaya çıkan şey yine, annesiyle mutluluk dolu bir birlikteliği koruma isteği ve bunu yapamayacağına dair korkusuydu.

Analizinde sıklıkla çıkan bir düşlem de çok güçlü olmak ve zayıf olanlara kol kanat germektir. Çocukken sokaklarda dilenen fakir çocuklara yardım etmek istediğini hatırladı. Analiz saatlerinde de sıklıkla, Himalaya'ya tırmanan az sayıdaki (başaran ve kazanan) kadından biri olduğu düşlemini kuruyordu. Açıkça görülüyordu ki her iki durumla da, yani hem güçsüzlükle hem de güçle özdeşim kuruyordu.

Kendisini güçlü hissettiği zamanlarda, analisti de dâhil olmak üzere yaşamındaki diğer insanları küçümsüyor ve onlara öfke duyuyor, güvenebileceği tek kişinin kendisi olduğuna kuvvetle inanıyordu.

Birkaç günlüğüne ayrıldıktan sonra bir düşünüyü anlattı. Bu düşünde ailemin bir üyesi olarak benimle birlikteydi. Bundan hoşlanmıştı ama aynı zamanda kapı dışarı edilebileceğinden korkutmuştu da. Benimle birlikte bir dönem üniversitede görev almış olan, fakat sonrasında başka konumlarda çalışmak üzere ayrılan bazı kişileri hatırladı ve kaygısını, belki de kendisini farklılaştıran herkesten gitmesi isteniyordur, şeklinde ifade etti. Bu durum şu şekilde yorumlandı: muhtemelen kendi olumsuz duygularının tersine yansıtılmasıyla, birkaç günlük yokluğunun beni kızdırmış olabileceğini ve ondan gitmesini isteyebileceğimi düşünmüş olabilir. Yaşamındaki önemli nesnenin onu terk etmeyeceğinden emin olmak adına, nesnenin gereksinimlerine ve isteklerine uyabilmek için her şeyi deniyordu. Kız kardeşi eskiden ona bukalemun diyordu. Bu tür bir bukalemunluk çok fazla enerji ve yaratıcılık gerektiriyordu. Bunun anlamı şöyleydi: başkalarının disforisine dair her türlü belirtiyi algılamakta aşırı dikkatliydi, çünkü disfori onun için, yaklaşan reddedilme ve nesnenin olası kaybı gibi tehlikelerin habercisiydi. Bütün yeteneklerini diğerlerini memnun eden bir çocuk olmak için seferber etmişti, böylece onu kucaklarında sonsuza kadar tutacaklar ve tüm gereksinimlerini karşılayacaklardı.

Analizindeki ana tema, pasif olmaktır. Pasif kalamıyordu. Pasif olmak, kontrolü kaybetmek ve güçsüz olmak anlamına geldiği gibi, çeşitli tehlikelere, hatta ölüme karşı korunmasız kalması da demektir.

Ne zaman hastalansa aklına ölmeden önce hastanede gördüğü annesinin solgun, yorgun ve çok güçsüz görüntüsü geliyordu. Ne kadar korktuğunu ve durumun onun için ne kadar itici olduğunu hatırlıyordu. Hastalanmaya veya güçsüz hissetmeye dayanamıyordu ve çocuklarının onu böyle bir durumda görmelerini istemiyordu. Öyle görünüyor ki, hastanede o gün bile, odadaki diğer hastaların yanına gidip durarak acıdan kaçınmaya çalışıyor ve annesinin yerine geçebilecek birisini arıyordu. Öğrencilik yıllarındaki seyahatlerinde, otobüste yanında oturan ve tanımadığı insanlara sık sık kucaklarında uyuyup uyuyamayacağını soruyordu. İstedığı gerçekleşirse, annesel nesneyle bir olma düşlemini keyifli bir durum içinde yeniden yakalayarak çok mutlu oluyordu.

Aktarımdaki ana tema anneyle ilgiliydi: mutlu sembiyotik bir birlik-teliğin yeniden yaratılması ihtiyacı ve reddedilebileceği (çünkü anne/analist ondan yorulmuş olabilirdi) korkusu söz konusuydu. Ayrıca analistin, tıpkı benlik idealini renklendiren kahramanlar gibi güçlü, galip olmasını istiyordu.

Birkaç yıl analizden sonra şu düşü gördü: Bir kadının göğsünde hoşnut bir şekilde yatarken aniden bir memenin eksik olduğunu fark ediyordu. Rahatsız hissediyor ve öbür tarafa doğru hareket ederek oradaki memeyi buluyordu, bu sırada hissettiği rahatsızlık da mutluluğa dönüşüyordu. Çağrışımları doğrultusunda düş; annenin kaybının farkına varmakla, bu yoklukla yüzleşmenin verdiği rahatsızlıkla ve yokluğu bir ikameyle (başka bir memeyle) doldurmak için derhal hareket etmesiyle ilgiliydi.

Tartışma

Analizan ilk olarak, hastalığından dolayı annesinin mevcut, erişilebilir ve şefkatli bir halden geri çekilmesinin oluşturduğu erken travmayı yaşamıştı. Ardından anne ölmüştü ve tek ebeveyn olan babayla, mutlu yakınlık deneyimleri ile şiddetli tartışma ve reddetmeler arasında gidip gelen problemli bir ilişki ortaya çıkmıştı. Hasta, olgun nesne ilişkilerine ve kendilik tasarımlarına sahip olabilmesi için gereken değişimleri yaşayamamış; dahası (yas tutmanın gerektirdiği) nesnenin geri dönüşsüz

kaybını kabul edememişti (Ogden, 2002). Bunun yerine, ideal benliğinin keyif dolu cennetiyle ilişkili mutluluğu bir kez daha kurabileceği düşlemleriyle, bunun için bir nesne aramaktaydı. Bu durum sağlanamayıp hayal kırıklığı yaşandığında, ruhsal dengenin sürmesini sağlamak için benlikte oluşan bölünme hareketine geçirilmişti. Benliğinin bir bölümü gerçekliği algılamaktaydı ve nesnenin kaybından doğan acıdan haberdardı; bu arada öbür yarısı ise bakarak ve arayarak nesneyi yeniden bulabileceği ve acıdan kaçınabileceği umudunu korumaktaydı. Bazen bu çaba bir aile romanı düşlemine dönüşüyordu: onu evlat edinecek bir ebeveyn ya da aile bulacak ve daha iyi bir hayata kavuşacaktı. Bu idealize nesne arayışı bazen, narsisistik tümgüçlülük görünümünün ve gerçekliği sınıma yetisinde sapmaların önemli rol oynadığı, geriletici hareketlere yol açıyordu.

Anneyle sembiyotik birleşmede yaşanan cennetin kaybı; onunla birlikte gittiği tatil yerinden kovulması ve sonrasında babasının onu (babasıyla birlikte kurmaya çalıştığı) cennetten kovup cehenneme göndermesi anılarında özetlenmişti. Hayatında sıkça işler görünen yadsıma ve benlikteki bölünme onu sadece acı dolu kaybın gerçekleşmesinden korumakla kalmıyor, aynı zamanda ödipal dönemin tam ortalarında, annesini görmezden gelerek tanrıya babasının sağlıklı ve güçlü olması için dua ettiğini hatırladığında hissettiği suçluluk duygusunu da uzaklaştırmayı sağlıyordu.

Annesel nesnenin kaybına bağlı acıyla ve güçsüzlükle baş etmenin başka bir yolu da, kahramanlara ait unsurlar taşıyan benlik idealiydi; amaçladığı her şeye ulaşmak üzere çok çalışması ve mücadele etmesi için ona güç veriyordu. Bir kavgadan çekilmeye onun ruhsal gerçekliğinde hiçbir şekilde yer yoktu; pasiflik, güçsüzlük ve sonuç olarak ölüm anlamına geliyordu. Benlik idealini renklendirenler, görünen o ki, büyük savaşçılar ve dünyayı fetheden kişilerdi. Fakat gerçekliğin etkisiyle bunlar bir süre sonra, Victor Hugo'nun *Sefiller* romanındaki (suçun yükü altında olmasına karşın hayatı için mücadele etmeye devam eden ve sonunda, Javert tarafından temsil edilen katı ve sert üst benliği bile değiştirmeyi başaran) Jean Valjean'ı da içerecek şekilde değişikliğe uğramıştı.

Hastada erken dönem nesne kaybı narsisistik gelişimi etkilemişti. İdeal benliği arayış, oldukça idealize bir benlik ideali ve tümgüçlülük

hisleri gibi birincil narsisizm türevleri ruhsal yapısını tanımlıyordu. Benlikteki bölünme ve yadsıma belirgindi. Benliğin gerçekliği yadsıyan parçası, ideal benliği tekrar bulma (annelerle nesneyle birleşme) düşlemi tarafından harekete geçirilerek çalışıyor gibiydi; gerçeklikle yeterince iyi teması bulunan diğer parça ise benlik ideali tarafından harekete geçiriliyordu. Bölünen benliğin bu ikinci parçası, yaklaşan tehlike belirtilerini algılıyor gibi görünüyordu ve istikrarlı ve kavgacı ruhlarına hayran olduğu komutanlar gibi ileri doğru hareket etmesi için ona yardım ediyordu. İdeal benlik durumunu ararken, yineleme zorlantısı tarafından bütünüyle ele geçirilmek yerine, ruhsal organizasyonunda ilerlemeyi başarmıştı. Bununla birlikte, her seferinde ideal benlik durumunu bulamamaktan kaynaklanan hayal kırıklığı, ruhsal bütünleme çabasında harekete geçirici güç olarak, benlik idealinin yeniden etkinleşmesine ve egemenlik kurmasına katkıda bulunuyor gibi görünmekteydi. Hastanın ruhsal gerçekliğini başka bir yolla tanımlamak üzere, geriye ve ileriye doğru hareketler arasındaki dengeden de bahsedilebilir: gerileme ideal benlik arayışıyla ilgiliydi; ileriye doğru hareketler ise, tümgüçlülük unsurlarına rağmen ileriye doğru harekete geçiren bir güç işlevi gören benlik idealinin egemenliğiyle ve içselleştirmeyle ilgiliydi.

Kaynakça

- Freud, S. (1914) "On Narcissism: an Introduction", *Standard Edition*, 14:69-102. Hogarth Press, London, 1957.
- Freud, S. (1917) "Mourning and Melancholia", *Standard Edition*, 14:239-258. Hogarth Press, London, 1957.
- Freud, S. (1920) "Beyond the Pleasure Principle", *Standard Edition*, 18:3-64. Hogarth Press, London, 1955.
- Freud, S. (1923) "The Ego and the Id", *Standard Edition*, 19:3-66. Hogarth Press, London, 1961.
- Freud, S. (1933) "Dissection of the Psychical Personality. New Introductory Lectures on Psychoanalysis", *Standard Edition*, 22:57-80. Hogarth Press, London, 1964.
- Hanly, C. (1992) "On Narcissistic defenses", *Psychoanalytic Study of the Child*, 47: 139-157.
- Jacobson, E. (1964) *The Self and the Object World*, Intern University Press, New York, s.186-188.
- Jacobson, E. (1971) "Normal and pathological moods: their nature and function", *Depression: Comparative Studies of Normal, Neurotic and Psychotic Conditions*, Intern University Press, New York, s.66-106.
- Loewald, H.W. (2007) "Internalization, separation, mourning and the super-ego", *Psychoanalysis Quarterly*, 56:1113-1133.

- Ogden, T. (2002) "A new reading of the origins of object-relations theory", *International Journal of Psychoanalysis*, 83:767-782.
- Sandler, A. M. (1977) "Beyond eight-month anxiety", *International Journal of Psychoanalysis*, 58: 195-207.
- Tyson, RL. (1983) "Some narcissistic consequences of object loss: a developmental view", *Psychoanalysis Quarterly*, 32:205-224.

ayın halleri

FERHAN ÖZENEN

*“Evvelâ masa üzerindeki küçük süslerini, kullandığı losyonları, tuvalet eşyasını seyrettim. Aldım, baktım. Küçük saatini elimde evirdim, çevirdim. Sonra elbise dolabına baktım. Bütün o kat kat elbiseler, süsler. Her kadını tamamlayan şeyler bana korkunç bir yalnızlık, acıma ve onun olma his ve arzusunu verdiler.”**

Bildiğimiz gibi cinsellik psikanalizin odak noktası olmuştur. Fakat cinsellik üzerine düşünürken Freud’un tavsiyesini, yani *“cinselliği konu ederken, psikoseksüel olandan bahsetmenin daha uygun olacağını”*¹ akılda tutmak gerekir. Argentieri’nin de belirttiği üzere, psikanaliz öncesindeki dönemde kalıtsal bir bozukluk veya suç gibi görülen perversiyonlar, Freud’un yol açtığı büyük devrimle, kültürel ve bilimsel açıdan farklı bir konuma kavuşmuşlardır. Ödipal kavşaklarla birlikte, perversiyonların çocukluktaki ve günlük yaşamdaki kökenleri düşünülmeye başlanmıştır.²

Peki, perversiyon derken ne kastetmekteyiz? Mehler’e göre, bugün pek çok analist bu terimi, her türlü etkinliği kapsayacak ve bir nesneyi yaygın işlevinden farklı amaçlarla kullanmayı da ifade edecek şekilde, geniş bir spektrumda telaffuz eder hale gelmiştir.³ Perversiyona ilişkin açıklamalarda iki temel konuya dikkat çekilmektedir. Bunlardan biri, savunma mekanizmalarıyla, yani inkâr ve benliğin bölünmesiyle ilgili-

* Ahmet Hamdi Tanpınar’dan alıntı olarak, Orhan Pamuk’un *Masumiyet Müzesi* başlıklı romanının girişinde yer almaktadır.

¹ Aktaran Jacqueline Amati Mehler, “Counterpoints”, *Transvestism, Transsexualism in the Psychoanalytic Dimension*, Haz. Giovanna Ambrosio, Karnac Books, 2009, s. 113.

² A.g.y., s. 2-3.

³ A.g.y., s. 111.

dir. Diğer temel konu ise, kastrasyon anksiyetesi genel başlığı altında, ait oldukları farklı gelişim düzeylerine göre farklılaşan anksiyetelerdir.

Tartışacağım vakanın ve onunla birlikte değineceğim filmin perversiyon tanımına girip girmediklerini anlamak için belki daha pek çok soru sorulması gerekiyor. Bu metinde öncelikle analiz sürecinden bahsetmeye ve bende uyandırdığı temel soru ve fikirleri aktarmaya çalışacağım.

Analizimimi, İngilizcede “ben” anlamına gelen, Türkçede de bir nida olan “Ay” diye adlandırmak istiyorum. Bu isim ve harfı bir seansta, onu dinlerken düşünmüştüm. Solgun görünümlü bu adam gelip, duymaya pek de alışık olmadığım türden bir derdi ağlamasına rağmen oldukça donuk bir ifadeyle anlatmaya başladığında, aklıma Elfriede Jelinek’in bir romanından Michael Haneke tarafından sinemaya uyarlanan *Piyanist* ve Isabelle Huppert’in filmde canlandığı Erika karakteri gelmişti.

Başlı başına bir vaka çalışması sayılabilecek bu filme ilişkin bir incelemesinde Stefanie Teitelbaum, perversiyonlarla yaşayan ve mücadele içindeki bir kişinin şiddetli travmasına tanıklık etmenin izleyici açısından boğucu bir deneyim yarattığından bahseder ve Erika karşısında, acıma ve tiksinti gibi iki kutup arasında gidip gelmemize yol açan filmin, hisseden benliğimizle bağımızı muhafaza etme konusundaki becerimizi de sınadığını belirtir.⁴ Sanıyorum Ay ile ilgilenecek olmak bende de benzer hisler doğurmuştu.

Ay’ın ilk görüşmede bahsettiği en önemli derdi bir kayıptı; bu yüzden geceleri uyuyamıyor, uyuyamadıkça da kendisini daha kötü hissediyordu. Konuştukça kadın kıyafetleri giymekten hoşlandığı ortaya çıkmaya başladı. Onu dinlerken gözümün önüne *Piyanist*’ten sahneler geliyordu.

Filmde genç ve yetenekli bir öğrenci, piyano dersleri veren Erika’ya ilgi duyar ve onu baştan çıkarmak ister. Ancak Freud’un da bize hatırlattığı üzere, perversiyonda kişi, nevrotik birinin düşlem düzeyinde yaşadıklarını gerçeğe taşımaktadır. Erika ve bu genç adam aşk konusunda farklı diller konuşmaktadırlar. Filmde Erika’nın aşk konusunda bildiği, okuldaki işi bittikten sonra gittiği gizli yerlerde seyrettiği peep-show’lardır. Bunu düşünürken, Ay ile benim dillerimizin de birbirinden oldukça farklı olduğunu hissettim ve birbirimizi ne kadar anlayabileceğimiz veya benim onu ne ölçüde duyabileceğim konusunda kaygılandım.

⁴ Stefanie Teitelbaum, “The Piano Teacher”, *The Psychoanalytic Review*, 92-1:153-158.

Teitelbaum'un ifadesiyle, "Arzu nesnesi, her yerde mevcut bir bakışa dönüşmektedir. Film, Erika'nın kafasının ardından çekilmiş uzun planlarla ilerler. Kadın sürekli annesinin gözetimi altında gibidir." Piyaniist'i izlerken Erika'nın babasının nerede olduğunu, yani kadını dış dünyaya götüreceği yolu düşündüğümü hatırlıyorum. Filmde babanın, Erika'yı kurtarabilecek kişinin aslında ölmüş olduğunu, kadının babasını hiç görmediğini (Teitelbaum'un tabiriyle, Erika'nın asla babaya kateksis imkânı olmadığını) öğreniriz. Ay'ın hikâyesi de bana babanın nerede olduğunu düşündürmüştü başta. Hemen babayı düşünmeye başlamamın nedeni, sanıyorum seanslarda benim de bir üçüncüye ihtiyaç duymamdı.

*"Sanki midemden başlayarak bütün karnımda keskin asitli sıvılar birikiyordu, sanki yakıcı ve yapışkan küçük denizyıldızları iç organlarıma yapışıyor-
du. Şiddetlendikçe hacmi genişleyerek artan acı, alnıma, enseme, sırtıma,
hayallerime, her yerime vurur, beni boğar gibi sıkıştırırdı."*⁵

Sevdiği, ilgilendiği konularda bile fikirlerini ve hislerini anlatmak çok zor olmuştur Ay için eskiden beri. Bahsettikleri ve çağrışımları, başkaları karşısında bir şeyler anlatmanın ve görünmenin onun için ne anlama geliyor olabileceğini düşündürüyordu bana. Suskunluğuna ilişkin çağrışımları, porno merakıyla ve annesinin bazı eşyasını kullanmaya başlamasıyla ilgiliydi; bunlar arasında bir ilişki kurmakta başta zorlanmıştım. Bana, Ay'ın yaşamında büyük bir gizlilik varmış ve konuşursa o gizlilik ortaya çıkacakmış gibi geliyordu. Gizlice porno dergiler alması da, kadın gysileri edinmesi de babasının ölümünün ardından başlamıştı.

Uyuyamadıkça, çok sevdiği ve kendisine benzettiği Orhan Pamuk'un romanlarını okuyor, özellikle *Masumiyet Müzesi*'ni çok etkileyici buluyordu. Bahsettiği uyuyamama konusu bana anlamadığım bir şekilde çok önemli geliyordu. Bu meseleyi hemen halletmesi gerekiyormuş gibi bir his verdiği için, Ay'a onu duyduğumu, ama bütün bunlar üzerinde beraber çalışmaya ihtiyacımız olduğunu ve anlamının zaman alacağını söyleyerek, analitik çalışmadan biraz bahsetmeye çalıştım. Ertesi seans geldiğinde uyumaya başlamıştı. Belki de hemen çözüm sunmamam, hatta anlamamam ona iyi gelmişti.

Seanslara zaman zaman gelen *Masumiyet Müzesi*, sevdiği kıza ait olan ve onun dokunduğu her şeyi toplayarak bir müze yaratan bir ada-

⁵ Orhan Pamuk, *Masumiyet Müzesi*, İletişim Yayınları, 2008, s.166-7.

mın hikâyesini anlatmaktadır. Kitabın başkarakteri Kemal, nişanı arifesinde; uzak akrabası, ya da kitapta açıklandığı üzere esasen bir hısmı olan Füsün'la ilişkiye girer. Bir süre, adamın annesine ait bir dairede gizlice buluşup sevişirler. Fakat Kemal'in nişanlanmasının ardından Füsün ortadan kaybolur. Annesinin “*sürgüne yolladığı*”⁶ eşyalar arasında yaratılan cennetten kovulmuş olduğunu bu ayrılıkla birlikte şiddetle hissetmeye başlayan Kemal acı ve saplantılı bir aşk içinde, Füsün'a kavuşma hayalleriyle divane gibi yaşar. Yıllar boyu, Füsün'un elinin değdiği nesneleri toplar, çalar, biriktirir. Nihayetinde bunları sergileyecek, yitirilen cenneti yeniden inşa edecektir. *Masumiyet Müzesi*'nin hikâyesi, türlü üçgen ve yer değiştirmelerle ve başka bir yapılanmada ilerliyor olsa da ve Kemal karakterinin analizi ile Ay'ın *Masumiyet Müzesi*'yle veya yazar olarak Orhan Pamuk'la kurduğu özdeşimleri farklı çerçevelerde ele almamız gerekmesi bir yana, Kemal'in, yaşamını Füsün'a ve beraberliklerine ait nesnelerle doldurma çabası ile Ay'ın kendisini kadın giysileriyle kuşatması arasında çarpıcı ve her ikisini de anlamayı bir ölçüde derinleştirebilecek bir benzerlik gördüğümü belirtmek isterim.

*“Gönlü alınması zor, tatlı, kederli ve güzel kız kardeşimdi o benim! Bir an, belki de uzaktan akraba olduğumuzu bildiğim için kolunun bacağına uzunluğu, ince kemik yapısı ve omuzlarının kırılğanlığı yüzünden gövdesinin benim imkine benzediğini hissettim. Kız olsaydım, on iki yaş küçük olsaydım, benim vücudum da böyle bir şey olurdu işte.”*⁷

Görüşmelerde çok soğuk bir ifadeyle bakıyordu Ay. Vücudunu kullanma tarzı, herhangi bir tavrı veya jesti bende kadınsılıkla ilgili bir çağrışım yaratmamış, daha ziyade kendi bedeninin narsisistik kateksisini düşündürmüştü. Yüz yüze görüşmelerimiz sürerken Freud ile ilgili bir sergiye gittiğini anlattı. Sergide bir divan görmüştü; yanında, divanın kendi başına bir anlamı olmadığı ama üzerinde biri olunca bir sanat eserine dönüştüğü yazıyordu. Bunları anlatırken, divanda olma arzusundan da bahsetti; yani bir sanat eseri olmak istiyordu. O zaman bunun çok narsisistik bir söylem olduğunu anlamıştım; ama üzerine çok fazla düşünmeden, bir süre sonra divanda çalışmaya başladık. Benim için daha kolay katlanılır bir çalışma şekline geçmiştik belki de.

⁶ A.g.y., s. 210.

⁷ A.g.y., s. 26.

İlk divan görüşmesindeki hislerim ilginçti; belki buna karşı aktarım-sal düşlem denir. Şiddetli bir bedensel tepkim olduğunu hissettim; kaçınma, uzak durma hali gibiydi. Eşlik eden sadistik düşüncelerim ve karşı aktarımım beni çok şaşırtmıştı ve verdiğim tepkiyi anlamaya çalışıyordum. Marianne Leuzinger-Bohleber'in bir vaka öyküsünde değindiği gibi ben de, zamanla bu reaksiyonumun, Ay'ın ayrı bir kişi olduğumu inkâr eder haliyle bağlantılı olabileceğini düşündüm. Divan-da olmasının da etkisiyle regresyonun artmasından ve bir bebek, hatta belki anne karnında bir bebek gibi olmasından dolayı kendimi bu füzyondan, iç içe geçmeden geri tutmaya çalıştım. "*Dayanılmaz derecedeki iktidarsızlık ve umutsuzluk hislerini bana yansıtarak bunlardan kurtulmaya çalışıyor*"⁸ olabilir miydi? Şiddetli bir çabayla, dışarıya kapalı benliğinde bir kapı aralamaya çalışıyor gibiydi. Zaman içinde başka reaksiyonlarım da oldu. Bazen seanslarda aramızdaki sınırlar yok olmuş gibi hissettim; sanki eriyip kayboluyordum.

*"Dönüşte Nişantaşı'nda yürürken, diğer erkeklerden ayrıldım. Merhamet Apartmanı'ndaki dairede, bir zamanlar çikletlerden çıkan futbolcu resimlerini biriktirip sakladığım bir kutu vardı. Annem, eski oyuncaklarla birlikte her şeyi oraya yollardı."*⁹

Transvestit olmanın ne demek olduğunu düşünüyordum. Psikanalitik literatürdeki, konuyla doğrudan ilgili sınırlı sayıdaki açıklamada, tüm-güçlü bir adam-kadın olmaya yönelik bilinçdışı düşleme işaret edilmektedir ve birincil nesneye duyulan dayanılmaz derecedeki bağımlılığa karşı narsistik bir savunma olarak da ele alınmaktadır. Transvestit bir analizanının, kendisini kadın kıyafetleriyle sarılıp sarmalanmış hissettiğinden bahseden Glasser'dan hareketle, Leuzinger-Bohleber, temel-deki karmaşalardan birinin, objeyle, yani (aslen idealize edilmiş) aneyle füzyon olduğuna dikkat çekmektedir.

Narsisizm kavramına adını veren mitte Narkissos, Ekho adlı peri kızının kendisine duyduğu ilgiyi karşılıksız bırakmış, onun yerine suyun yansıtıcı yüzeyindeki kendi yüzüne tutulmuştur. Çıkışsız bir durumda kalmıştır Narkissos, zira kendisini ele geçiremez ve derin bir umutsuz-

⁸ Marianne Leuzinger-Bohleber, "Psychodynamic and Biographical Roots of a Transvestite Development: Clinical and Extra-clinical Findings from a Psychoanalysis", *Identity, Gender, and Sexuality: 150 Years After Freud*, Haz. Fonagy, Leuzinger-Bohleber, Krause ve Eizirik, Karnac Books, 2009, s. 47.

⁹ Orhan Pamuk, *Masumiyet Mützesi*, İletişim Yayınları, 2008, s. 55.

lukla, kendisi olduğunu bilmediği görüntüye ulaşmaya çalışırken ölür. Narkissos ile karşısındakini yankılamaktan başka bir şey yapamayan, kendisine ait bir söz söyleyemeyen Ekho'nun, birbirlerinin yazgılarına tanıklık etmek için biçilmiş kaftan olduklarına işaret eden Juliet Mitchell'in ifadesiyle, Narkissos, *"Nerede yoldan çıktığını ona söyleyecek kimse olmadığı için, kendisini başka biriymiş gibi severek ölmüştür. . . Narkissos'un veya bebeğin, kendi konumunu, yani başka insanların gözünde kim olduğunu bulması gerekir. Yenidoğanın, dünyanın görüntüde ayırmaz olduğu megalomani devri süregiderken, başka bir arayış da sürmektedir: bebek, başkalarında kendisini aramaktadır."*¹⁰ Böylece, kişinin kendisine dair bir imgeyle özdeşim kurulması yoluyla benliğin tasarlanmasını sağlayan birincil narsisistik özdeşim, başka insanlarla kurulacak ikincil özdeşimlere de zemin teşkil etmektedir.

Analizanim, benim iyi bir Ekho olamadığım zamanlarda, yani sadece nida dışında bir şeyler söylemeye çalıştığım da veya bir şeyleri yorumlamaya kalktığım da, tahminimce bir eyleme koyma [acting out] olarak kadın kıyafetleri giyip dışarı çıkıyordu. Böylece, uzun bir süre sadece aynalanmak istediğini anladım. Bazı seanslarda, sanıyorum aramızdaki sınırlar bulanıklaşıp iç içe geçtiğinde psikosomatik semptomlarım oluyordu benim de.

*"Çarşafa bütün gücümle sarıldım. Acı dayanılmaz olunca, uzanıp sehpanın üzerindeki camdan kâğıt ağırlığını elime aldım. Camın üzerine Füsün'un elinin, teninin ve boynunun o özel kokusu hafifçe sinmişti..."*¹¹

Beni bağımsız veya yorumlayan bir nesne olarak görmek istemiyordu Ay. İlk yıllar ben daha ziyade sessizdim veya söylediklerini bazen tekrarlıyor, bazen de başka tabirlerle ifade ediyordum. Bu sırada o kendisinin benim en iyi analizanim olduğunu, tabii benim de dünyadaki en iyi analist olduğumu düşünüyordu; bir cennet düşlemi söz konusuydu.

Kadın giysileri giymek onun için, narsisistik bir tümgüçlülük halini sembolize ediyor gibiydi. Aynı zamanda hem kadın hem erkek (ya da bir kadın analistle iç içe geçmiş erkek bir analizan) olmak demektir. Ve analizanimın, yoğun kırılabilirlik ve incinebilirlik hislerinden dolayı bu tarz bir savunma içinde olduğunu düşünmeye başladım.

¹⁰ Juliet Mitchell, *Psychoanalysis and Feminism: A Radical Reassessment of Freudian Analysis*, Penguin Books, 2000, s.30.

¹¹ Orhan Pamuk, *Masumiyet Mitzesi*, İletişim Yayınları, 2008, s.199.

Zaman geçtikçe ayrılık acıları ve kadın giysileri konularının yerini de yavaş yavaş sanat almaya başladı ve seanslarda sürekli bu konudan bahseder hale geldik. *Piyanist* filmi ve Erika tekrar tekrar aklıma geliyordu. Wrye'a göre, Erika'nın sapkınlığı, acı dolu daha derin bir gerçekliğe uzanıyordu ve ne kadar güzel, romantik ya da kusursuz şekilde icra edilmiş olursa olsun müzik kadını gerçekten de etkilemiyor, ona bir haz vermiyordu. Kadının içsel dünyasında ölü ve deli bir baba ile müdahaleci ve boğucu bir anne vardı. Duygusal açıdan boş varoluşunu doldurmak üzere, müzikal anlamda bir kusursuzluğa ulaşmaya çalışıyor, bu yönde saplantılı bir çaba gösteriyordu.¹²

Uzun süren bir yaz tatilimin dönüşünde Ay bir rüyasını anlatmıştı, rüyada annesinin arabasıyla gittiği yerden dönemiyor, arabayı bırakırsa da annesine nasıl hesap vereceğini bilemiyordu. Söylediğine göre, annesinin istediklerini yapamıyordu. Annenin istediği neydi?

Wrye'in ifadesiyle, *Piyanist* filminde anne, kızını kendisinin nefret ettiği narsistik bir uzantısı olarak görmektedir. Onu hem kendisinin piyanist kuklası hem de Ödipal rakibi olarak algılamaktadır. Erika, uygun sınırlardan yoksundur; annesinin bunaltıcı kontrolüne karşı savunma yapmaktan acizdir ve korunmak ve destek almak için gidilebilecek, sığınabilecek bir baba da yoktur ortada. Gündüzleri ciddiye ve kontrol içinde yaşayan, geceleri ise farklı biri olan Erika, cinsel etkinlikleriyle Ay'a benzemekle birlikte, tersi bir biçimde filmde, kadının erkek cinselliğine duyduğu hayranlık ve özdeşim ön plandadır.

*"Giyinirken iri kalın tokasını tutup erkekçe bir gurura kapıldığım için bir suçluluk duymama yol açan o zamanların modası kalın erkek kemeri de, cennetten çıkma o çıplak halimizden sıyrılıp giyinmenin, kirli ve eski dünyada göz gezdirmenin bile ikimize de çok zor geldiğini anlatsın!"*¹³

"Birden fazla şey olmalıyım, tek şey olmak bana iyi gelmiyor," demişti Ay. Hem kadın, hem erkek olmakta veya birkaç işi aynı anda yapmakta olduğu gibi... Tek bir iş yapmak onun için ayrılık ya da eksiklik anlamına geliyor gibiydi. Benim yokluğumdan ve yokluğumla ilgili hissettiklerinden bahsetmiyordu. Hâlbuki rüyasının, yokluğumun ne kadar büyük bir kayıp olarak algılandığı ile ilgili olduğunu düşünün-

¹² Harriet Kimble Wrye, "Perversion Annihilates Creativity and Love: A Passion for Destruction in Haneke's *The Piano Teacher*", *Psychoanalytic Inquiry*, 27:455-466.

¹³ Orhan Pamuk, *Masumiyet Müzesi*, İletişim Yayınları, 2008, s. 40.

yordum. Tatile çıkarken de, duyguları ile ilgili söylediği tek şey, benim yaşımdaki insanların uzun tatillere ihtiyaç duydukları idi. Bunu duy-mak bile bana iyi gelmişti, biraz da olsa öfkesini görebilmişim.

Annenin, analistin bedeni içinden çıkmanın ve ayrılığın analizanim için gerçekten de ne kadar zor olduğunu gitgide daha fazla görüyordum. Kadın kıyafeti giymek belki de annenin, analistin kıyafetlerinin içine girmek demektir. Sınırlar ya da insanlar arasında kadın veya erkek olmak gibi farklılıklar olsun istemiyordu. Kaybın ve sınırların olmadığı bir dünyada yaşamak istiyordu; böylece ne yas olurdu ne de acı. Acısı çok büyüktü, yas da çok zordu...

“Kadın kıyafeti giyip dışarı çıkacağıma, bağıra çağıra şarkı söylüyorum ve sanki bana aynı hissi veriyor,” demişti Ay. Tabii seansların da bir tür müziği vardı: Aynı saatler, kurallar, sınırlar, ritüeller... Sonraki seansta ninnilerden bahsetmeye başlamasını hayli anlamlı buldum. Uykuya dalabilmek de bir ayrılıktı ve ilk geldiğinde bahsettiği problemlerden biriydi. Uyuyabilmek için sakinleşmek ve güvenmek gerekirdi. Ninniler de annenin ayrılığa sesiyle, sakinlikle eşlik edebilmesi olsa gerek diye düşündüm ve seansların müziğinin analizanıma yardım etmiş olmasını diledim.

Ardından çocukluğundan, annesinin sinirli hallerinden ve özellikle böyle zamanlarda pencerede babasını bekleyişlerinden bahsetti. Annesinin içsel dünyası ayrılıkla baş edebilmesi konusunda ona çok da yardımcı olamamış gibi gözüküyordu. Birincil narsisizme dair fizyolojik deneyimlerden yoksun gibiydi. Onu güzel ve kusursuz bulan bir anne olmamış olabilir miydi? Belki bu yüzden, bilinçli bir şekilde bir kadını “oynarken”, bilinçdışı bir şekilde, kafası karışık bir anne-çocuk çiftini getiriyordu sahneye ve penisini gizli bir hazine gibi kadın giysileri içinde saklı tutuyordu.

Küçük Hans’a ilişkin vaka çalışmasına 1923 yılında eklediği bir dipnotta Freud, anne memesi çocuktan her uzaklaştığında bebeğin bunu bir kastrasyon, yani kendi bedeninin önemli saydığı bir parçasının yitimi gibi yaşamak durumunda olduğunu belirtmiştir. Dışkısını sürekli yitirmek de bebeği benzer şekilde etkilemektedir ve onu öncesinde birlikte olduğu annesinden ayıran doğum da nihayetinde tüm kastrasyonun prototipini teşkil eder.

Kastrasyon anksiyetesine karşılık, inkârı ve sonrasında benliğin eşit olmayan bir şekilde bölünmesini temel alan, perversiyon gibi bir çözüme yönelmiş gibiydi Ay. Transvestitlik, onu kadın ve erkek arasındaki farkı kabul etmekten kurtararak, Ödipal karmaşaya zararsız bir çözüm getirmiş olabildi.

Fetişizm üzerine çalışmasında Freud, perversiyonda kastrasyon anksiyetesinin harekete geçirdiği bir psikopatolojik yapılanmayı inceler. Argentieri'nin de vurguladığı üzere, erkek ve kadın arasındaki farka ilişkin anatomik gerçekliğin yadsınması, benliğin eşit olmayan bir şekilde bölünmesiyle sonuçlanmaktadır. Benliğin bir bölümü işlevlerini sürdürür ve normal bir şekilde gelişir, oysa bölünmüş ve bütünleştirilmeyen diğer kısım, gerçekliğin bazı unsurlarını yadsımaktadır. Yadsınanlar genellikle, bedensel gerçeklik ve erkekle kadın ile yetişkinle çocuk arasındaki iki büyük farkın sembolik anlamıdır.

Sonraki bir seansta getirdiği bir rüyada, Ay kadın kıyafetleri giymeye çalışırken sevgilisi kapıyı zorluyordu. Rüyasının ayrıntılarından ve çağrışımlarından bahsettikten sonra, "*Farkında mısınız, dışarıda bir açılış var, sesleri duyuyor musunuz?*" dedi. Dışarı ile bir ilişki kurmaya niyetli olduğunu düşündüm. Nihayet 'ölü', depresif, bırakmayan anne ile olan özdeşiminden, füzyonundan dışarı adım atıyor gibiydi.

annesel ve kadınsı narsisizm

ELDA ABREVAYA

Anneselin Şiddeti ve Gizemi

Bir kadının gebeliğinin ilk aylarındaki kaçınılmaz kaygılarına rağmen, ilerleyen zamanda bebeği heyecanla ve istekle beklemesi, bebeğin hayatı kadar kendisi için de bir risk oluşturan doğumu gerçekleştirebilmesi neye bağlıdır? Kadına bu gücü ve olanağı sağlayan nedir? Nedir anneselin gizemi? Tüm kültür düzeni insan yavrusunun anne bedeninden doğuşunu; hayvani olandan farklı bir şekilde simgeleştirmek ve insani düzlemi oluşturmak durumundadır. Şiddet içeren doğum anı kanla, terle, dışkılar, idrar eşliğinde gerçekleşir. İşte hayvani ve doğaya en yakın olan bu olgu simgeleştirilemediğinde ortaya psikotik bir hal çıkar. Kuşkusuz hayvani derken burada dilin bir oyunu söz konusudur çünkü dil açısından hayvani olan; en aşağı, en ilkel, dolayısıyla en değersiz olan anlamına gelir. Tüm kökene ait mitolojiler ve efsanelerin işlevi, hayatın kaynağındaki hayvani olan ve bu yüzden ürkütücü, vahşi olarak algılanan anneseli dönüştürmektir.

Kültür anneselin en “saf” olarak algılanan özverili, şefkatli yönünü yüceltir ki Hristiyan dünyasında cinselliksiz olan bu saflığı; hüznü, şefkat, özveri ve merhamet gibi duygularla, Rönesans tablolarında en iyi temsil eden Meryem ana figürüdür. Buna karşılık kültür düzeni anneselin “kirli” olarak nitelendirilen ve ete, kana, bedene ait yönünü yasaklamalara maruz bırakmıştır. Tüm toplumlarda kadına ilişkin tabuları düşündüğümüzde, her şeyden evvel önemli bir yasağın kana ilişkin olduğunu görürüz. Bu tabu adet, gebelik, doğum ve lohusalıkta erkeği kadından uzak tutma işlevi görür. Freud bekâret tabusunu incelerken, bir bakirenin bekâreti bozulduğunda kanın akmasının ilkel toplumlar açısından ürkütücülüğünü, kanın hayatın kaynağı olmasına bağlar.¹

¹ S. Freud, “Bekâret Tabusu”, *Cinsellik Üzerine*, Öteki, Ankara, 1998.

Ama ilkel toplumlar için geçerli olan bu korkular, daha gelişmiş toplumlar için de geçerlidir. Freud kadına ilişkin tabuyu erkekteki kastasyon kaygısına, yani kadını kendisini iğdiş edebilecek biri olarak algılamasına bağlarken, bunun gerisinde yatan daha temel bir korkuyu, anneseli oluşturan dürtüsel ve içgüdüsel güçlere dair olanı yeterince ortaya koymaz. Nitekim Freud'un analitik deneyimde analizanın aktardığı anneseli taşımaktan kaçındığını, bunu taşıyamadığını da biliyoruz.

Fransa'nın en prestijli aydınlarının ders verdiği kurumlardan bir tanesi olan Collège de France'da, Claude Lévi-Strauss'dan sonra sosyal antropoloji kürsüsünün başına geçen Françoise Héritier, tüm toplumsal düzenleri nitelendiren erkek egemenliğinin kadınların doğurma gücüne bir tepki olarak ortaya çıktığını ileri sürer.² Asıl skandal oluşturan kadınların sadece kendine benzer olan kızları dünyaya getirmekle kalmamaları, aynı zamanda karşı cinsiyetten olan, yani tam anlamıyla ötekiliği temsil eden erkekleri de doğurabilmeleri ve onları yetiştirebilmeleridir. Françoise Héritier bir kadın olarak ensest yaşağına; Claude Lévi-Strauss'dan farklı bir bakış açısıyla yaklaşır. Claude Lévi-Strauss ensest sorununu erkek egemenliğini sorgulamadan tanımlar ki bu Lacan'ın da kuramsal konumudur. Lévi-Strauss'a göre, erkekler kızlarını ve kız kardeşlerini kanbağı olmayan ailelerdeki erkeklerin kızları ve kız kardeşleriyle takas ederler. Yani kadınlar erkekler arasındaki takas nesneleridir. Oysa Françoise Héritier ensest yaşağının asıl aynı olanı ayırtırmaya yönelik olduğunu ileri sürer. Bu doğrultuda temel ensest; aynı cinsiyetten ve aralarında kanbağı olan ve bedensel temasta bulunan iki kız kardeş veya anne ile kızıdan oluşan eşcinsel çiftte gönderme yapar.

O zaman şöyle bir soru sorulabilir: Niye babayla oğuldan oluşan çift tam anlamıyla ensestüel değildir? Çünkü ikisi arasında bir bağ kurulması için başlangıçta bir kadın gereklidir. Babanın bir kadınla cinsel olarak birleşmesi sonucunda oğlu doğmuştur. Bir oğul hiçbir zaman babasından doğduğuna dair bir düşlem taşımaz. Oysa kızla anne ilişkisindeki aynılık, bir kadının öteki kadını bir erkek tarafından döllenmeden doğurmuş olduğu düşlemine yol açabilir. Kızla anne arasındaki ensest, öznelliğe dair her türlü sınırın ortadan kaldırılması tehlikesini içerir. Françoise Héritier'in bu bakış açısı özellikle iki kadın arasında gelişen "folie à deux" gibi patolojik bir durumu veya paranoyayı daha

² F. Héritier, "Inceste et Substance", içinde: *Incestes*, PUF, Paris, 2001, s. 130.

iyi anlamamızı sağlar. Nitekim Freud'un küçük kızın anneye olan derin bağlılığını ele aldığı "Kadın Cinselliği" adlı metninde, kadında gelişen paranoyaya yer vermesi konumuz açısından ilginçtir.

Annesel Delilik

Anneseli tartışırken, bu terimi bir birey olarak anneden ayırmak gerekir. Diğer yandan, tek başına bir *infans*'ın da düşünülemez olduğunu biliyoruz. Annesel hem anne ile bebek arasındaki bağı, hem de annenin arkasındaki tarihi varsayar. Yani hiçbir kadın hiç yoktan çocuğuyla ilişkisinde anneseli var edemez, yaratamaz. Gerisinde her zaman başta annesi olmak üzere ailesindeki kadınlardan kendisine iletilenler, hatta kendisi için anlamlı olan başka kadınlarla ilişkiler vardır. Aynı zamanda küçük kız olarak aşk beslediği babadan, ilerde bir başka erkekten çocuk sahibi olacağı vaatiyle vazgeçmiştir. Genç kadın için ailesindeki kadınlarla özdeşleşmeler destekleyici olduğu kadar, bazen üst kuşaklarda yaşanan kayıp ve yasların gölgesi; gebe kalmasına veya çocuğuyla doyurucu bir bağ kurmasına engel oluşturur. Diğer yandan ruhsal kökenli kimi kısırlık durumlarında, genç kadının annesiyle özdeşleşmekteki güçlüklerine tanık oluruz. Burada gebe kalma isteği çocuk arzusunun ötesinde, ruhsallığına el koyan bir annenin nüfuz edici etkisinden kurtulma çabasına karşılık gelir. Ama bu isteği gerçekleştirememek öfke ve suçluluk döngüsü aracılığıyla, anneye olan bağımlılığı artırır.

Annesel; anneye bebeği birbirine saran, kenetleyen bir beraberlik ve bütünlük deneyimine gönderme yapar. Bir kadın gebe kalmayı arzulayabilir ama bu her zaman doğurduğu çocukla bağ kurmak ve ona tüm ilgisini vermek istemekle örtüşmeyebilir. Çocuk arzusu annenin bir süre için tümüyle kendisini bebeğin gereksinimlerini karşılamaya adanması anlamına gelir ki bu da yarım yamalak yapılacak bir iş değildir. Anneye bebek arasındaki bağı; ancak zarf, doku gibi metaforlar aracılığıyla, yani ikisini kapsayan ve birleştirme potansiyeli taşıyan bir alan aracılığıyla kavrayabiliriz.³ Başlangıçta bebeğin anneye yaşadığı bedensel bütünlüğe dair yanılsaması tamdır. Anne de bir süre için bebeği kendi bedeninin bir parçası gibi algılar. Bu yanılsama her ikisini birleştirir. Ama anne sonrasında bu yanılsamayı kademeli olarak bozabilmelidir.

³ D. Guyomard, *L'effet-mère*, PUF, Paris, s. 13-14.

Çocuğun anneye kurduğu ilk bağa özgü narsisizm, annenin bir nesne haline gelmesiyle onunla kurduğu ilişki düzeyindeki narsisizmden farklıdır. Bu anlamda ilk kurulan bağa dair narsisizm, birincil narsisizm ile örtüşür. Freud 1916'da verdiği psikanaliz konferanslarında birincil narsisizmi yaşamın ilk haline, hatta rahim içi hayata dayandırır. Melanie Klein de anneye çocuk arasındaki ilişkiyi benzer bir şekilde tanımlar. Bebek memeye kurduğu bedensel ve ruhsal yakınlık aracılığıyla, doğum öncesi birlik ve bütünlüğe döner. Böylelikle bebeğin içe yansıttığı iyi meme artık benliğinin bir parçası haline gelir. Bu noktada Melanie Klein çok hoş olan şu sözleri ekler: “Başlangıçta annenin içinde olan çocuk şimdi anneyi kendi içine yerleştirir”.⁴

Winnicott bir kadının gebeliğinden itibaren ve bebeğe bakım verdiği ilk zamanlarda etkili olan özgül bir hale gönderme yapar. Bunu “birincil annesel tasa” olarak adlandırır. Bu dönemde annenin tüm yaşantısı ve dünyayla olan ilişkisi yeniden düzenlenerek bebekte odaklanmıştır. Eğer gebeliğin yarattığı koşullar söz konusu olmasa, bebeğin en küçük kıpırtısını, tedirginliğini algılayabilmesi, onun duygusal hallerine olan aşırı duyarlılığı, annede şizoid bir hal veya disosiyasyon gibi patolojik bir durumu düşündürebilirdi. André Green'in de “annesel delilik” olarak nitelendirdiği bu hal, bu döneme özgü olduğu için normaldir.⁵ Bebek annenin biricik aşk nesnesidir, bu tutku annenin bir kadın olarak sevgiliye duyduğu arzu ve aşktan farklıdır. Bebeğin bu dönemde ölmesi anneyi psikiyatrik anlamda çıldırtabilir. Böylelikle her ikisinin kaderi birbirine sıkı sıkıya bağlı, bedenleri kenetlenmiştir. Genç kadını gerçek bir anneye dönüştüren de bebeğin kendisidir.

Anneler bu delilik halinden çıktıklarında, bu dönemi pek anımsamazlar çünkü büyük ölçüde bastırılmıştır. Bu anlamda annesel; kültür düzeninde sadece karşı cinsiyet için korkutucu ve gizemli olmakla kalmaz, aynı zamanda annenin kendisi için de bir gizemdir. Çocuğunu doğurup emzirdiği, ona bakım verdiği ilk aylara özgü annelik işlevi bastırıldıktan sonra, geriye sadece bu dönemden bazı izler ve bu zamanlara duyduğu özlem kalır. Gebelik sırasında annenin bakışı ve düşlemleri rahminde taşıdığı bebeğe yönelikken, doğum sonrasında duyguları ve düşünceleri bebekte odaklanmışlardır. Annesel deliliğin bastırılma-

⁴ M. Klein, *Envie et Gratitude*, Gallimard, Paris, 1968, s. 15.

⁵ A. Green, *La Folie Privée*, Gallimard, Paris, 1990, s.182.

siyla, bebekle duyumsal ve duygulanımsalın etrafında örülenden söze geçmek olanaklıdır. Diğer bir deyişle, annenin açısından bebeği ruhsal düzeyde memeden kesmekle yeniden bir söylem olanaklıdır; eşine, diğer çocuklarına, uğraş ve işlerine dönmesi mümkün olur. Aradan yıllar geçip de kendi kızı gebe kaldığında, deneyimi ve yaşantısı sayesinde kızına kol kanat gerer, onun endişelerini ve sevinçlerini paylaşır, onun için vazgeçilmez bir nesne haline gelir. Buna karşılık sözü hiçbir şekilde geride kalmış olan kendi gebeliği, doğum ve bakıma ait yoğun duygusal ve duyumsal yaşantıyı kızına aktarmaya yetmez çünkü bu dönem bastırmaya maruz kalmıştır. Ama kızının gebeliğinin de annenin unutmış olduğu gebelik ve doğum anına ait bazı izleri canlandırıldığını söyleyebiliriz. Bu doğrultuda annesele ilişkin bastırma ile küçük kızın anneye kurduğu erken ilişkinin bastırılması arasında bir bağlantı kurabiliriz. Bir kadının doğum yapıp bebeğine bakım verdiği yoğun duygularla yüklü dönemin bastırılmasıyla, küçük kızın anneye olan ilk bağıllık döneminin bastırılması arasında bir benzerlik bulmak olanaklıysa, o zaman anneselin yaşamın başlangıcında anne ile küçüklük kız arasındaki bağı yeniden canlandırıldığını düşünebiliriz.

Ama annenin aşkına gebelikten itibaren eşlik eden hafif dozda bir nefret duygusu da vardır. Genç kadının gebelik sırasında tamamıyla değişen bedeni adeta ona ait değildir, fettisün gelişiminin hizmetindedir. Bu anlamda bebeğin annenin bedeni üzerindeki egemenliği ve hak sahibi olması gebelikten itibaren başlar. Genç kadının yaşadığı kimlik krizinde, nefret duygusu eski bildik ve tanıdık beden imgesine yeniden sahip çıkma ve onu korumak isteme işlevini görür. Bu negatif unsur doğumdan bir süre sonra bebeğin anneden kopmasını da sağlayan etmendir. Anne kendi bedeninin bir parçası gibi algıladığı bebeği, vakti geldiğinde bedeninden dışarı atabilmeli, onu kendinden koparabilmelidir. Bu süreç bebekle anne arasındaki aşk ve erotizmin karşılıklı olarak yaşanmasının ötesinde; dürtünün dönüşümüne, yüceltilmesine dairdir. Yüceltme kapasitesi, annenin kendisi için tam anlamıyla ötekiliği temsil eden bebekle karşılaşabilmesi, ruhsallığını onun gereksinmelerinin hizmetine sokabilmesi ve zamanı gelince ayrışabilmesi anlamına gelir. “Ve işte ötekiyle kurulan ilişkiye dair bir öğrenmeye karşılık gelen annelik sayesinde, anne *dürtünün en yoğun halini* gerçekleştirebilir.”

rir.”⁶ Ama ayrışma süreci annenin bebekle ilişkisine sınırlanamaz, çocuklarını büyütürken onların ergenlik, genç kadınlık veya delikanlılık gibi her aşamasında da geçerlidir.

Genç kadın çocuğunu tutkuyla severken, ona yetişkin olduğunda sevgiliyle yaşayabileceği aşkın şifresini, anahtarını da sunmuş olur. Freud’un da belirttiği gibi, nesneyi bulmak, onu yeniden bulmaktır. Julia Kristeva annenin bebeğe olan tutkusunun doğurduğu sonuçlar konusunda daha da ileri gider. Bünyesinde ayrışmayı barındıran annesel tutkuyu layıkıyla yaşamamış bir kadının, bir erkeği de sevemeyeceğini iddia eder. Bu durumda kadın karşı cinsiyetten olan sevgiliyle, hatta ötekiyle olan ilişkide; kayıtsızlıkla ötekinin içinde erime eğilimi arasında gelip gider. Ama burada eklenmesi gereken nokta annesel tutkunun sadece bir kadının dünyaya getirdiği çocuğa sınırlanamayacağıdır. Annesel tutku evlat edinen veya başka tekniklerle çocuk sahibi olan anneler için geçerli olabileceği gibi, aynı zamanda farklı bir düzlemde bakıma, eğitime veya çift yaşamına, kurumsal yaşama kendilerini adanmış kadınlar için de söz konusu olabilir. Kuşkusuz kadınların aşkı ve sevmeyi bilmeleri ve bunu erkeklere öğretebilmelerinin kökeninde annesel tutku yatar. Bu yüzden erkeklere göre aşkıta daha korkusuzdurlar ve koşulsuz sevebilirler. Üstelik annesel tutku sadece kendi çocuğunu sevmeye yönelik olmayıp, ötekine şefkat ve ilgi duyabilmeyi, onun için tasalanabilmeyi ve bakabilmeyi de kapsar. Bu da bire bir analitik işlevin annesel ve kadınsı yönünü oluşturur.

Aynı Olandan Farklı Olana: Kadınsı Narsisizm

Anneyle kızın arasındaki bağın yoğunluğu ve kimi zaman şiddeti; aynılıktan, yani aynı cinsiyetten olmaktan kaynaklanır. Küçük kız annesiyle paylaştığı aynılıktan hareketle nasıl ayrışabilir? Yaşamın başlangıcında her iki cinsiyetten bebek; annenin verdiği bakım açısından kadınsı ve edilgen bir konumdadır. Anne kendi bilinçdışı cinsel düşlemlerinden hareketle bakım verirken, çocuk erojen deliklerinden (anüs, ağız, vajina..) içeri girildiği, nüfuz edildiği duygusunu taşır. Erkek çocuk anne tarafından nüfuz edilme duygusuna karşı, bu uyarım-

⁶ J. Kristeva, “La Passion Maternelle et Son Sens Aujourd’hui”, içinde: *Seule, une Femme*, Editions de L’aube, 2007, s. 173.

ları penisi aracılığıyla dışarıya yönelterek baş etmeye çalışır. Oysa kız aynı cinsiyete sahip olmaktan dolayı kendisini annesiyle yapışık bir ilişkide bulur. Bu aynılıktan dolayı annenin depresif duyguları kadar, onun farklı ruhsal hallerini yansıttığı nesne haline gelir.

Daha patolojik bir depresyon söz konusu olduğunda anne hemcinsi olan kızına bu sorunsalını daha kolaylıkla yansıtırken, erkek çocuk farklı bedeni sayesinde annenin ağır depresif duygularının damgasını vurmadığı bir ilişki kurabilir. Ama erkek çocuğun farklılığının annenin ağır depresyonu üzerinde bir etkide bulunmadığı durumlarda, neden olduğu uyarılmayı ve cinselleştirmeyi annenin kendi depresyonuna karşı bir savunma olarak kullandığını da biliyoruz. İşte o zaman yetişkinle çocuk arasındaki “dil kargaşasına” tanık oluruz. Erkek çocuk bedenindeki uyarımları dışarıya doğru yöneltirken, içseli dışsallaştırır. Küçük kız ise içine girdiğini hissettiği birincil nesneyle nasıl başa çıkabilir? Küçük kız anne bedenine olan libidinal yatırım sayesinde, anneyi içe yansıtır. Ama kızın anneye özdeşleşerek onun duygularını kendi içine yerleştirebilmesinin bir koşulu vardır. Anne genital ve üreme organlarının yer aldığı oyuk bedenine, yani kadınsılığına yatırım yapabildiği ölçüde ve kızını da benzer olduğu için sevebildiği ölçüde, ona içselleştirme olanağını sağlar. Böylelikle kızın uyarılan bedeni içsel bir tasarımın ve ruhsallaştırmanın yeri haline gelir.⁷ Evelyn Kestemberg küçük kızın anneye erken özdeşleşmesini birincil eşcinsellik olarak nitelendirir.⁸ Burada eşcinsellik sözcüğü cinsele ait bir özellik taşımaktan ziyade, aynı cinsiyete sahip olmaktan kaynaklanan bir özdeşliğe, dolayısıyla kimliğe gönderme yapar. Kimlik duygusu kız çocuğuna özdeş olandan aynı olana ve daha sonra cinsel farklılığın farkındalığına geçişi mümkün kılar.

Kızdaki ruhsallaştırma süreci babayı ödipal aşk nesnesi olarak aldığı evrede daha da gelişir. Kız çocuğu babanın fallik nitelikleriyle özdeşleşerek, onun temsil ettiği bilgi ve kültür dünyasında düşünebilme ve söz alma kapasitesiyle yer alır. Kadına özgü içselleştirme ve ruhsallaştırma eğilimi onun dış dünyayla ilişkisine damgasını vurur. Hannah Arendt, Melanie Klein ve Colette gibi üç kadının yaşamı ve yapıtlarını incele-

⁷ J. Kristeva, “La Fatigue au Féminin”, *La Haine et le Pardon*, ağı., s.232.

⁸ E. Kestemberg, “Homosexualité, Identité, Adolescence”, *L'adolescence à Vif*, PUF, Paris, 1999.

yen Julia Kristeva kadınsı dehayı; düşünmek, yazmak ve yüceltmek olarak özetler. Kuşkusuz bu üç fiil Julia Kristeva'nın da dehasını açıklar. Kadınsı kimliğe dair metaforların özellikle düşünme ve yüceltme sayesinde yaratılabilmesi, küçük kızın babayla olan özdeşleşmesinin ne dereceye kadar kilit olduğunu gösterir. Bu özdeşleşme onun simgesel ve dil dünyasının araçlarına erişmesini sağlar. Babaya olan tutkunun bir ikamesi olan benlik ideali, aynı zamanda yüceltme kapasitesinin de dayanağını oluşturur.⁹ Ama yüceltmenin ham maddesini anneselin toprağından bulduğunu unutmamalıyız. Yüceltebilmek kaçınılmaz olarak anneselin toprağından ayrılmayı ve yalnızlığı gerektirir. Bir kadının özgürlük yolculuğı; anne olduğu andan itibaren onu yeniden kendi annesine bağlayandan ayrışabilmesiyle mümkündür. Annelik kimliğinin ötesinde kendisini kültür ve toplumsal düzende var edebilmesinin bir koşulu vardır. Bu da geride bıraktığı anneselin toprağını; dilin ve düşünselin bahçesine çevirmek ve yeniden, yeniden dönüştürmekten geçer.

⁹ S. Freud, "Le Moi et Le Ça", *Essais de Psychanalyse*, Payot, Paris.

gözler, aynalar ve yeniden doğuş: plastik cerrahiye psikanalitik bir bakış

AYŞE KURTUL

Kim güzel olmak istemez? Özellikle hangi kadın biraz makyaj yaptığında, fazla kilolarının birazından kurtulduğunda veya saçını iyi olduğunda kendini daha iyi hissetmez, kendine daha fazla güvenmez? Pek çok kadın ve erkek estetik cerrahlara başvurup irili ufaklı (botoxten ameliyata) çeşitli prosedürlerden geçiyor. Peki o zaman toplumsal olarak kabul edilen hatta dayatılan ile patolojik olanı nasıl ayırabiliriz?

Kozmetik cerrahiye başvuran herkes patolojik veya bilinçdışı süreçlerin etkisi altında mıdır?

Lemma 2010'da yayınlanan ve bu yazıya esin kaynağı olan kitabında bedeni geniş ölçüde değiştirme isteğinin veya bedenin görünümüyle aşırı bir meşguliyetin güdüleyicilerinin kişinin iç dünyasında, yani derisinin altında-bulunabileceğini söyler. **Hepimiz** iki temel gerçeklikle baş etmeye çalışırız: bir beden içindeki varlıklar olduğumuz gerçeği ve bir diğerrinin bakışına tabi olduğumuz gerçeği. Lemma bedeni değiştirmeye isteğinin veya dış görünüşle aşırı bir meşguliyetin kendimizi doğuramayacağımız gerçeğini kabullenmekteki güçlüklerden kaynaklandığını düşünür. Bedenimiz ilişkiselliğimizin bir kanıtıdır. Anneyle bebeğin paylaştığı bedensellik ruhsal bağımlılığın fiziksel karşılığıdır.

Burada bahsedeceğimiz kişiler beden değişikliğinin ruhsal olarak zorunlu olduğunu hisseden kişilerdir, bu süreç fiziksel benliklerine belli derecede şiddet gerektirecek olsa bile. Bu hastaları farklı kılan bedeni değiştirmeye duyulan **zorlayıcı çekimdir**. Burada altı çizilmesi gereken beden değişikliğinin ne kadar **zorlayıcı** ve **zaruri** olduğu ve böylelikle

de altta yatan düşlemin ne kadar gerekli bir hale geldiğidir, o kadar ki düşleminle ilgili harekete geçilmezse kişinin benlik duyumu parçalanır.

Lemma üç çeşit düşlemden söz eder. Bunlardan birincisi **bedeni geri alma düşlemidir**. Burada beden değişikliğinin işlevi, benliği vücudun içinde yaşadığı düşünülen yabancı bir varlıktan kurtarmaktır. Bu düşlem yabancı veya zehirleyici olduğu düşünülen bir nesnenin bedenden **dışarı atılması** ile bağlantılıdır. **Mükemmel uyum düşleminde** beden değişikliğinin işlevi diğerinin sevgi ve arzusunu garantileyecek mükemmel, ideal bir beden yaratmaktır. Mükemmel uyum düşlemi idealize benliği idealize nesneyle **birleştirirken kendini yaratma düşlemi** ise nesneye haset dolu bir saldırıda bulunur. Burada nesnenin bağımsızlığı dayanılmazdır ve nesneye duyulan öfke haseti tetikler. Benlik kendi kendini yaratabileceği inancına geriler ve böylelikle nesneyi ve nesneyle ilgili herhangi bir bağımsızlık hissini es geçer. Her üç düşlemin de ortak bilinçdışı bir amacı vardır: nesnenin bağımsız varoluşunu yok etmek veya bunu es geçmek. Geri alma ve kendini yaratma düşlemleri bunu, bedeni değiştirirken nesneye ait tüm izleri silmeye çalışarak açık bir biçimde yaparlar. Mükemmel uyum düşleminde ise nesne daha dolaylı bir biçimde yok edilir; burada ulaşılmak istenen idealize imgeyle bir olmaktır ve tam da bu yüzden nesne yoktur.

Tüm bu düşlemlerin temelinde ise elbette anne ile olan o meşhur ilk ilişki vardır. Bebekler dağınık duygusal yaşantılarını anlamlandırmak için annelerine ihtiyaç duyarlar. Arzu nesnesiyle ilk bakış-dokunuş ilişkisinde yaşanan sorunlar kişinin bedeni içinde rahat etmesini ve hatta kendi bedenini kendine ait hissetmesini engelleyebilir. Bu durumda içsel rahatsızlığın ve kargaşanın sebebi olarak görülen beden ruhsal sıkıntılarının dışsallaştırıldığı ve üzerinde çalışıldığı bir tuval görevi görür.

Hastanın **bedensel benliğini** anlamak onun yapısını anlamının temelini oluşturur. Bedenin zihinsel işlevin başlangıç noktası olduğu fikri Freud'un (1923) benlik gelişimine baskısında çok net olarak görülür. Benlik "ilk ve en önemli olarak beden benliğidir."

Beden her zaman bize tek bedende yaşadığımızı hatırlatır ancak bu beden kaçınılmaz olarak annenin izlerini taşır.

Eğer beden anlamlı bir imge olarak içe alınamazsa ve bir benlik yaşantısına çevrilemezse "yabancı" olarak yaşantılanır. Beden bu şekilde yabancı olarak yaşantılandığında bedenin değiştirilmesi nesnenin

istilasını karşısında bedene yeniden sahip olmak için bir çaba olarak görülebilir. Burada sorunsal beden **sınırlarıdır**. Bazı hastalar için beden değişimi benliği içinde yaşayan yabancı bir varoluştan kurtarma işlevi görür. Buradaki temel düşünüm **geri alma düşlemidir**.

Bu düşünümde yabancı veya zehirleyici olduğu düşünülen bir nesne bedenden **atılarak çıkarılır**.

Buradaki öznel yaşantı nesne tarafından ele geçirilmiş olma hissidir ve benlik kendini bundan kurtarmalıdır. Bu düşünümün altında yatan saldırganlık nesneden kurtulmaya yöneltilmiştir.

Herhangi bir mahremiyet veya yakınlık yaşantısında ortaya çıkan gerginlikleri, diğeriyle bir olma arzusu ve diğeri tarafından istila edilme korkusu arasındaki, en somut bir biçimde bedenimiz yoluyla yaşantıdır. Bu bazı ağır klostrofobik kaygılara yol açabilir.

(Glasser) içsel senaryo-nesneyle bir olma arzuları, ancak bu bir oluşumdan bir yutulma tehlikesini de beraberinde getirir, bu yüzden de şiddetle direnilmelidir. Böyle bir gerginlik bazı beden değiştirme hastalarında mevcuttur. Beden değiştirme yoluyla diğeriyle ayrı oldukları konusunda kendilerini temin ederler ve bu da onları diğeriyle bir olma korkularından (arzularından) korur. Beden değişiminin yeniden sahip olma düşlemiyle güdümlendiği durumlarda hastanın iç dünyasının öznel yaşantısında sadece çok korkutucu olarak yaşantılan bir anne vardır ve beden **görüntüsüyle** oynanarak bu anneye karşı savunulmaktadır. Burada beden değiştirme farklılaşamamanın getirdiği derin korkuya karşı bir savunmadır.

Beden aynı zamanda diğeri **ni** yansıtmalarının bir taşıyıcısı/kapsayıcısı olarak da yaşantılanabilir. Böyle zamanlarda işgal edilmiş toprak olarak yaşantılanabilir. Bu durumda beden (anorekside olduğu gibi) reddedilebilir veya bedeni sahiplenme yaşantısı yaratmak için değiştirilebilir böylelikle işgalden kurtarılarak yeniden ele geçirilir.

Bedenin istekleri yaşamın herhangi bir evresinde işgal edici, korkutucu veya hatta iğrenç olarak algılanabilir. Beden hem hapsedici hem de şiddetli bir biçimde iticidir. Hepimiz onu sonsuza kadar kontrolden çıkmış canavar bir diğeri olarak görebiliriz. Ergenlik veya yaşlılık gibi bazı gelişimsel geçiş dönemleri bedenimizle ilgili kaygıların tekrar tekrar ortaya çıkmasında katalizör görevi görebilirler.

Klein'a göre bilinçdışı düşlemlerin içeriği annenin bedeniyle ilgili düşlemlerle ve çocuğun bu ilişkiyi ne şekilde çözümleyebildiği ile bağlantılı-

dır. En iyi ihtimalle zengin ve koruyucu anne bedeni yardımcı figürleri içe almada yardımcıdır. Ancak arkaik anne bedeni bir korku evine de dönüşebilir. Kristeva'nın **abjection (zillet)** kavramı anne bedeninin anlamını anlamak için temel bir kavramdır ve Klein'in anne bedeninin ne kadar korkutucu olabileceği ile ilgili katkısına eklemeye bulunur. Anne bedeninin ve sahip olduklarının yarattığı hasetten Klein'in aksine Kristeva anne bedenine ve bununla birlikte anne bedenine geri düşmeye duyulan yoğun korkudan bahseder. Kristeva kendine diğeri olanı reddederek esasen her zaman temelde zayıf olan "ben" in sınırlarını çizmek için kullanılan bir süreçtir. Abject benlikten neredeyse şiddetle tükürülendir.

Kristeva'ya göre abject edilen kökten bir biçimde dışarda bırakılır ancak tamamıyla sürgün edilemez. Varoluşun kenarlarında dolanır ve benliğin zayıf sınırlarına sürekli meydan okur. Diğer bir deyişle abject edilen bastırılan değildir, "düzgün ve temiz benliğe hem bilinçli hem de bilinçdışı bir tehdit olarak kalır. Bu abject'in önemli bir özelliğidir; abject"i dışlamaya duyduğumuz ihtiyaçla birlikte aynı zamanda ona katlanmalıyızdır da çünkü yaşamı tehdit eden aynı zamanda yaşamı tanımlayandır. Kristeva hem farklılaşmamışa duyulan korkunun hem de ona duyulan çekimin altını çizer. En önemli abject Kristeva'ya göre abject annedir.

Bebek çıkmazdaki bir ikilem içindedir: anneye narsisistik bir birleşmeye duyulan özlem ve kendine has bir birey olabilmek, kendi vücut ve zihninde yaşayabilmek için bu birleşmeyi reddetme ihtiyacı. Böylelikle, bir benlik olabilmesi için kendine ait bir parçadan vazgeçmelidir. Kristeva'ya göre işte tam bu kopuş noktası annenin abject olduğu noktadır: "Özne kendinin anne bedeninden ayırmanın imkânsızlığını fark eder. **O beden-den** nefret eder çünkü ondan kurtulması imkânsızdır. O beden. O beden ki sınırları yoktur, bu abject nesnenin çıktığı bu beden **imkânsız olan**dır."

Özellik anneden daha doğrusu annenin bedeninden ayrılma üzerine kurulmuştur. **O beden** her zaman annenin bedenidir, bir oluşu ve tamamlanmayı hatırlatan o ev aynı zamanda baştan çıkarılmanın ve korkuların evidir. Anne bedeni hem yutucu bir bedensel birleşmeye duyulan korkuyu, hem de anne bedeniyle birleşmeye duyulan özlemi bir arada yansıtır.

Kristeva burada Freud'un **Tekinsiz** makalesine de gönderme yapmaktadır. Burada Freud tekinsiz olanı veya tanıdık olmayı bir zamanlar tanıdık olan ama şimdi bastırılmış olanla bir tutar ve tekinsizin tüm

özelliklerinin “kökenlerle” bağlantılı olduğunu öne sürer. Tekinsiz bilinmeyi bilinenden ayıran sınırı altüst edendir.

Freud temel **tekinsiz** yerin annenin vücudu, genitalleri ve özellikle de rahmi olduğunu söyler. Tekinsiz olanın yeri arzunun annenin gölgesi altında olduğu yerdir. Bu durum hem anne bedenine geri düşmeye ve onunla sarmalanmaya duyulan arzu hem de ayrı bir benlik duyumunu kaybetmeye duyulan şiddetli korkuyu yansıtmaktadır.

Bedenlerini değiştirenlerin bedeninin **kökenleriyle** ilgili bir başka düşlemleri de tümgüçlülük düşlemidir. Bu düşlem **kendini yaratma düşlemi**dir ve burada anneyi tamamen atlayıp kendine yaşam vermek – kendini doğurmak söz konusudur. Burada beden annenin araya karışmasını engelleyecek şekilde bedeni yeniden şekillendirmekle ilgilidir.

Kendini yaratma düşleminin amacı anneye olan tüm fiziksel benzerliklerin izini tamamen silmektir. Değiştirilen bedensel benliğin sonucunda kişinin “kime” benzediği çok net değildir. Bu akla Jean Baudrillard’ın (1988) “asılları olmayan kopyalar” fikrini getirir. Burada özenilen ve kozmetik cerrahinin vaat ettiği, ideal bir benlik imgesi vardır. Ancak bu imgenin aslına, anne tarafından verilmiş olan bedene, bir gönderme yapılamaz.

Bu hastalar için nesnenin bağımsızlığı dayanılmaz olarak yaşantılanır. Derin bir keder nesneye duyulan haseti tetikler çünkü nesne iyi olan bir dolu şeye sahiptir ama bunları kendisine saklamaktadır. Benlik savunmacı bir biçimde bedeni tekrar tasarlayarak kendini yaratabileceği inancına sığınır. Böylelikle diğerinin (annenin) ve herhangi bir bağımlılık yaşantısını es geçer. Kozmetik cerrahinin olduğu kadınların bazılarında kendine ait olmayan ancak annenin sahip olduğu ancak geri tuttuğu düşünülen “daha iyi” bir şeyi yaratmak ile ilgili bilinçdışı düşlem çarpıcı olabilmektedir.

Elbette kişinin kökenlerinin gerçekliğini es geçmek sadece anne ve bebeğin paylaşılan bedenselliğini değil, Anne babanın gerçekliğinin de yadsınması anlamına gelir. Anne babaya yapılan saldırı kendini yaratma düşleminde kendini gösterir. Vakaların çoğunda Birsted Breed’in “bağlantı – olarak – penis”in yani anne ve babanın birbiriyle bağlantılı olup yaratıcı bir çift oluşturdukları bilgisinin bağlayıcı ve yapılandırıcı rolünün eksikliğidir. Bu gerçekliğin kabulü kişinin hem farklılığı hem de tamamlayıcılığı kabullenmesi ve böylece yetersizliğini ve diğerine duyduğu ihtiyacı kabul etmesidir. Hastaların çoğunda baba fiziksel

olarak yoktu ve bu yüzden de gerekli olan bir üçüncü bakış açısını sağlayacak ve çocuğu anneye kurduğu sembiyotik bağdan kurtaracak olan baba eksikti. Bu hastalar tamamen mevcut bir anne ve tamamen ortada olmayan bir babadan mustariptiler. Bu hastalar için benlik ve içselleştirilmiş anne arasında hiç alan yoktu. Bu yüzden de bir diğeriyle bağımsız bir ilişkinin gelişimi mümkün olamamıştı. Bu ruhsal çıkmazın çözümü bedenın manipölasyonu ve böylelikle de benliğı tümgüçlölüğüne ve kendi yeterliliğine ikna ve temin eden düşünme bırakmaktır.

Bu ruhsal pozisyon “fallik” olarak da nitelendirilebilir çünkü burada kendine tamamen yetme durumu söz konusudur ve bu da diğeriğine bir saldırı anlamına gelir.

Bebeğin ilk alma yaşantısı sadece besleme ilişkisinde değil aynı zamanda annenin bebeğin bedeniyle ilişkisinde de kendini gösterir. Guignard’a göre (2008) bebek ilk başta bedenini bebeğine vermiş ve onu emzirmiş olan annesinin (ki buna “anneler anne” demiştir) onu sevilen ve beğenilen olarak hissettirebileceğini ancak ona **her zaman** böyle hissettiremeyeceğini “kabul etmelidir”. Son noktada **annenin** arzusu bebek tarafından doyurulamaz. “Cinsel anne’nin farkına varmak benlikle annesel nesne arasında acı verici bir mesafe oluşturur.

Hem anne hem de bebek nesneye olan bağımlılık ve ondan ayrışmanın yarattığı kaygılarla baş etmeyi öğrenmelidir. Bu anne-bebek arasında her şey nispeten pürüzsüz bir biçimde ilerlediğinde bile oldukça zordur. Hele bu ilişkide komplikasyonlar olduğunda bu ruhsal süreçte sapkınlaşmalar görülür. Nesneye bağımlı bir alışverişlilik durumundan ziyade nesne üzerinde kazanılan bir zafer ön plana çıkar.

Bu hastalardaki annenin izlerini ve verilmiş olma yaşantısını tanımayı reddediş kendini benliğin bedensel kökenlerini tanımayı ve böylelikle annesel bedenle olan kaçınılmaz bağı ve anne babanın gerçekliğini reddetme olarak gösterir. Burada kişinin bedeniyle ilişkisi annesel nesneye olan ilişkisini inkâr eder: tıpkı anneye olan bağımlılığa ait tüm izler eş yansıdığı gibi bedenin gerçekliği de es geçilir.

Klein haseti duygusal yaşantımızın tam merkezine oturtmuş ve hasetin memeyle ilk ilişkisini nasıl şekillendirdiğinden bahsetmiştir. Memenin zenginliklerini nasıl açgözlü bir biçimde içinde tuttuğunu ve bebeği doyumsuz kıldığını anlatır. Bu bencil memeye duyulan haset iyi bir içsel nesne inşa etmede zorluklara yol açar. Klein’in odak noktası “birincil

haset”tir. Burada iyi nesneye iyi olduğu için saldırılır. İyi nesneden ayrı olmak dayanılmazdır ve hasete yol açar. Yoksun bırakıcı nesne de tıpkı iyi nesne gibi sahip olduğu zenginlikleri geri tuttuğu için hasete yol açar.

Klein’a göre hasetin en ilkel şekli diğerinin bedeninin imkânlarına duyulan hasettir çünkü benlik bunlardan yoksundur. Bedenin besleyebilme kapasitesine duyulan haset sonraları yerini annenin babanın penisinden haz alma kapasitesine ve yaratabilme kapasitesine duyulan hasete bırakacaktır. Hem kız hem de erkek çocuklar annenin bedenine ve bu bedenin sahip olduklarına haset etmekle birlikte burada temel bir fark vardır. Kız çocuk cinsiyeti sebebiyle bir gün annenin kadınlığa ait özelliklerine sahip olabileceği düşüncesiyle rahatlayabilir. Erkek çocuk ise annesi gibi yaşam verme kapasitesinin bedeni yüzünden imkânsız olduğunu kabul etmek zorundadır.

Kız çocuğun narsisistik aşağılanması bu bağlamda erkek çocuğundakine göre daha az haşın gibi görünse de hem kız hem de erkek çocuk o anda ve orada yaşam verememenin fiziksel imkânsızlığı ile karşı karşıyadırlar. Bu anlamda her ikisi de iktidarsızlıklarıyla başa çıkmak zorundadırlar. Kadın, erkeğin tersine, her zaman potansiyel bir annedir; paylaşılan bir bedensellik onun için her zaman mümkündür. Ancak kız çocuk ileride bebek doğurabilecek olsa bile, tıpkı erkek çocukta olduğu gibi, kendini doğuramayacağı gerçeğini asla es geçemez. Beden çocuğa “verilmiştir”. Bedeni değiştirmeye ilgili tüm girişimler bedeni diğerinin değil, kendi isteklerimiz doğrultusunda şekillendirme ihtiyacına işaret eder.

Alessandra Lama kendini yaratma düşlemini Fransız beden sanatçısı Orlan’ın çalışmalarıyla destekler. Mirelle Port olarak doğmuş olan Orlan (sonra ismini değiştirmişti) Dijon’daki Ecole des Beaux-Arts’da profesördür. Video, gösteri, dijital imgeler ve heykelleri kullanan bir multimedya artistidir. Sanatı “carnal sanat” olarak adlandırılır. Orlan bedeni ve imgesi üzerinde deneyler; eti temsili imge için bir tuval oluşturur. Çalışmalarında hem yapan hem de modeldir. Kırk yıla uzanan bir süre içerisinde çalışmaları kimliğin doğasını bedenin değiştirelerek kullanılması çerçevesinde incelenir. Bu kendini doğurmasıyla başlar (ismini değiştirmek ve bir dizi plastik cerrahiyle bedenini değiştirmek), kendi ölçü birimini oluşturmayla (ölçü olarak kendi beden uzunluğunu kullanarak) devam eder. Bazı çalışmalarında dijital değişikliklerle yüzünün imgesini çarpıtılmış Afrika heykelleriyle şekillendi-

rerek yeni bir imge yaratır. Sanatında beden imgesi ve temsiliyle, yani aynanın gördüğüyle, meşguldür. Ortaya koyduğu aynayla bir söyleşidir; böylelikle de kendini “21. yüzyılın Nergisi” olarak ortaya koymaktadır.

Durand, Orlan’ın “her şeyi kendilik ve sadece kendilik prensibi üzerine kurarak yeniden keşfettiğini ve yeniden rollendirdiğinden bahseder. Orlan’ın kendisi “kendini bir heykel gibi oymak” fikrini şöyle açıklar: “Bu bir çeşit kendini yeniden şekillendirmek, şeklini bozmakla yeniden şekillendirmek arasındaki gidiş geliş, genler yoluyla otomatik olarak miras olarak kalanı-dayatılanı, kaçınılmazı-Kabul etmemek, aksine kafesin demirlerini aralayıp açmaya çalışmak...”

Bedeni bir kafes olarak görmek, bir gardiyan fikrini de beraberinde getirir. Bedenin kontrolü bu gardiyanın elindedir. Orlan bedeni değiştirme yoluyla bu kafesten firar edilebileceğini söylemektedir. Burada bedensel sınırlamalar yok gibidir; her şey mümkündür. Orlan’a göre acı bile (bir bedenin içinde olduğumuzu bize hatırlatan en temel bedensel duyumlardan biri) artık kontrol edilebilir ve es geçilebilir (anestezi sayesinde). Öyle ki artık bize verilmiş olan bedeni değiştirme yolunda önümüzde hiçbir engel kalmamıştır.

Orlan “ben hem bir kadın hem de bir erkeğim” diyerek başka fiziksel verilere ve sınırlara da benzer bir biçimde meydan okur. Orlan cinsel sınırları bile bu şekilde yerle bir etmektedir.

Ancak Orlan’ın en kışkırtıcı ve en iyi bilinen çalışmaları hiç şüphesiz ki kozmetik ameliyat gösterileridir. Orlan’ın ameliyatının gerçekleştiği ameliyat odası esasen Orlan’ın sanat atölyesidir; sanat çalışmaları, kan çizimleri, Orlan’ın et parçalarını, barındıran reliquaries, (shrouds), fotoğraflarını ve filmlerini. Her ameliyat videoya çekilmişti ve uydu bağlantılarıyla canlı olarak dünyanın dört bir yanındaki seyircilere naklen yayınlanır.

Ameliyat gösterileri titizlikle kurgulanmıştır. Paco Robane ve Issey Miyake gibi ünlü tasarımcılar Orlan’ın ameliyatlarında giymesi için kostümler tasarlamışlardır. O ameliyat masasında her şeyin farkında bir şekilde yatarken (sadece lokal anestezi kullanılır) şiirler okunur, müzik çalınır. Lokal anestezinin kullanımı bedenin duyumsayabileceği herhangi bir acı hissini, dolayısıyla da korkuyu ortadan kaldırır. Bunun yerine abject vücutla karşı karşıya gelen ve bunu Orlan’ın yerine bunu hazmetmeye çalışan seyircilerdir. Orlan ise tümünden bir özgürlük hareketi olarak gördüğü bu hareketlere “istekle” katılmaktadır. **Tümmevcüdiyet** serisinden imgeler onu

ameliyat masasında neşter yüzünü keserken gülerken ve gülümserken gösterir. Bu sırada seyirci onun yerine rahatsız ve saldırılmış hissetmektedir.

Orlan kozmetik ameliyatı süsleme veya gençleştirme amaçları dışında kullanan ilk sanatçıdır. Orlan'ın çalışmalarını diğerlerinden ayıran onun günümüz güzellik normlarına göre kendini daha güzel göstermeye çalışması değildir. Aksine, ameliyatlardan birinde alına iki silikon bombe koydurmuş, buda ona gözle görülür bir tuhaflik katmıştır. Onun yapmak istediği farklıdır: onu çeken şey **değişimin (transformasyonun) sürecidir**. Bedenini tekrar tekrar değiştirmek için ameliyatlara girip çıkarken amacı kendi sözleriyle “doğuştan olanla, inexorable olanla, programlanmış olanla, doğayla, DNA'yla ve Tanrı'yla mücadele”dir. Bunun güzellikle veya kişinin “uymasını” sağlayacak bir fiziksel şekil kazanmasıyla hiçbir alakası yoktur. Orlan'ın çalışmaları karşılıklı bağımlılık gerçeğine karşı (ki bunun ilk örnekleri bebeğin rahim içindeki durumu ve anneye olan ilk bağımlılığıdır) bir mücadeledir.

Ince (2000) kaçınılmaz olarak şu soruyu getirmiştir: Orlan kendi kendisinin annesi mi olmaktadır yoksa annesi olmayan bir kız çocuk mu doğurmaktadır. Her halükarda açık olan nesneye olan her türlü bağımlılık es geçilmiştir. Kendini doğurma temasını düşünecek olursak Orlan'ın tam 9 ameliyat geçirmiş olması kayda değerdir. Orlan'ın çeşitli röportajlarda paylaştığı kişisel bir detay da ameliyatları gösteriye dönüştürme fikrinin 1978'de geçirdiği acil bir dış gebelik ameliyatı sırasında aklına geldiğidir. Lemma burada yaşamı tehdit edebilecek bir yaşantının ve hamileliğin acı verici kaybının işlenemediği, bunun yerine anında bağımlılık ve kaybın muzaffer bir edayla yadsındığı heyecan verici bir gösteriye dönüştürüldüğü yorumunu yapar.

Röportajlarda Orlan annesiyle zor ilişkisinden de bahsetmiştir. “Her zaman çok uzaktık. Benimle ilgilenmesini sağlamak için “hastayım” demem gerekirdi.” Bu ikircikli ilişki Orlan'ın çalışmalarında ona yaşam veren bedenden kendini ayırmaya çalıştıkça bir alt tema olarak kendini gösterir. Saint Orlan'ın Yeniden Doğuşu adlı çalışmasında (1990-1993 arasındaki ameliyat gösterileri ve sergiler) Orlan yapmaya çalıştığını şöyle anlatmıştır. “Kabuğu kırıyorum, mermeri kırıyorum, perdeleri çekip açıyorum ve gerçekten de kökleriyle tamamen bağlantısız, **kendimi doğurduğum** yeni bir imge yaratıyorum.”

Güzel görünmek ve bazı estetik ideallere uymaya çalışma hiç şüphesiz kozmetik ameliyatların artışında önemli bir rol oynamıştır. Ancak Orlan'ın çalışmaları bazı insanların sözde güzellik arayışlarının arkasına sakladıkları temel (bilinçdışı) motivasyonunu ortaya çıkarmaktadır. Bu temel motivasyon anneye ait bedende bir yabancı varoluş olarak hüküm süren tüm izleri silmek (geri alma düşlemi) veya nesneye olan bağımlılığı yadsıyarak hasedi es geçmek ve onu yaratılan bir **hayali** bedenle ikame etmektir.

Ameliyatla değiştirilen beden gerçek olduğu kadar düşlemlenen bir bedendir de. Cerrahlar et üstünde ameliyat yaparlar ama aslında temel olarak şekillendirdikleri bedenle ilgili düşlemlerdir.

Yeterince iyi annenin işlevlerinden biri de çocukta kendisiyle ilgili çirkinlikleri görerek ve kabul ederek çocuğun da bunları tolere edebilmesini sağlamaktır.

Lemma'ya göre bir grup hasta ulaşılmaz veya na-müsait bir içsel nesneyle meşguldür. Burada **“tek yönlü bir ayna anne”** vardır. Anne opaktır ve onu okumak zordur. Ulaşılmaz olduğu düşünülen bir anneyle sürekli bir alışveriş içinde olmak annenin benliğe ne hissettiğini bilmemenin getirdiği işkence çektiren bir belirsizliğe sebep olur. Diğerinin baktığında ne “gördüğü” ile ilgili emin olmaya duyulan ihtiyaç diğerinin sevgi dolu bakışını garantileyecek ideal bedeni yaratma arzusu uyandırabilir.

Bu hastalarla aktarımda anne üzerinde güzel veya çekici hiçbir gerçek izlenim yaratamadıklarını görmek mümkündür. Hatta bu hastalarda **“ölü anneyle”** ilişki içinde olma yaşantısı söz konusu olabilir. Bazı vakalarda, Green'in de bahsettiği gibi belli bir zaman sonra anne mevcut olsa da olmasa da **“ölü”** olarak algılanır. Geri gelse de onunla bir ilişki mümkün olmayacaktır.

Herkesin çekirdeğinde annenin içini bilmeye duyulan bir özlem vardır. Bu anne ayrı bir varlık olması sebebiyle hiçbir zaman tam olarak anlaşılamaz ve sahip olunamaz.

Meltzer daha başından itibaren acı verici bir emin olamama halini hepimizde varolduğundan bahseder. Görememekle ve bilememekle ve bizde ne görüldüğünü de bilememekle başa çıkmanın yollarını buluruz. Ancak eğer bu tecrübe opak, tek taraflı bir ayna olan anneyle pekiştiriliyorsa, Meltzer'in deyimiyle annenin bilinmeyen, **“enigmatik içi”** bebeğe annenin ona baktığında ne gördüğüyle ilgili işkence dolu bir şüpheye düşürecektir.

Anne ne kadar ulaşılmaz ve belirsiz olursa diğerinin ne gördüğü ile ilgili tüm şüpheleri silmek için duyulan arzu da o kadar yoğun olur. “Yeni bir burun” beğenen, seven bir bakışı garanti edecek bir yalan gibidir.

İkinci bir hasta grubu ise aktarımda daha çarpıtılmış, saldırgan bir nesneyle, “**çarpıtan ayna anneye**” meşguldürler. Bu hastaların öyküsünde bebeğin bedeni sadece istenmeyen değildir, aynı zamanda anneden gelen yansımalarla çok açıktır. Anne bebeğine bakarken kendindeki bir çirkinliği (kabul edilmezliği) görür ancak bu çirkinliği bebeğinde konumlandırır ve bebeğin bedeniyle “çirkin” veya “kötü” bir şey olarak ilişkiye girer. Anne bakışını kendindeki “çirkin”, istenmeyen kısımları yansıtmak için kullanır ve sonrasında da bebeği ideallerine uymadığı için yargılar. Artık “çirkinlik ve kötülük **bebektedir** ve bu özellikler şiddetle eleştirilir. Bu saldırganlık sadece annenin yansımaları şeklinde değil, annenin bebeğe ait “çirkin hisleri” ile ilgili yansıtılmalarını karşılamaındaki başarısızlık şeklinde de kendini gösterebilir. Bu sembolik düşüncenin gelişiminde temel bir eksiklik yaratır ve bu hazmedilmeyen yansıtımlar somut bir şekilde bedene yerleşirler.

Bu durumda hasta bedenini benliğine çirkinliğini tüm dünyaya teşhir eden bir zalim olarak hisseder. Sevilmeyen beden kısmı ortadan kaldırıldığında veya yeniden şekillendirildiğinde bu zalim de öldürülmüş olur-bu kişinin “benliğinde ikamet eden” diğerinden ayrılmanın tek yoludur. (Fonagy-Target, 2007) Burada hastanın şiddetinden bahsedebiliriz; şiddet nefret edilen beden kısmıyla özdeşleşmiş olan nefret edilen “diğerine” yöneltilmiştir.

Bir diğer hasta grubunda ise aktarım hastanın bedeniyle ve görünüşüyle çok narsisistik bir biçimde bağlantı kuran bir anneyi işaret eder. Bu meşguliyet bazen cinsel tınılar taşır ve ayrışma girişimlerini engeller. Burada Joyce Mc. Dougall’ın belirttiği gibi “iki kişi için tek beden” vardır. Bu hastalar bedenlerini kendilerine ait olarak değil, annenin “malı” olarak yaşantılarlar.

Sözlerimi kozmetik ameliyatların bir başka özelliğine, yaşlanma ve ölümle uzlaşmaya çalışmadaki sağladığı çözümlere değinmek istiyorum. Yaşlanmanın izlerini silerek bu müdahalelerin hepimiz için kabullenilmesi çok güç olan kaçınılmaz geçiciliğimizin çözümlenmesine engel olan bir savunma olduğu şüphe götürmezdir. Bunun ruhsal bedeli yüksektir çünkü benliğin en savunmasız kısmı olan ve en çok ihtiyaç duyulan kısmı

es geçilerek nesneye olan herhangi bir bağımlılık yok sayılmış ve “mükemmel”, zamansız bir durum korunmaya çalışılmış olur. Güzellik arayışı bu şekilde kayıp ve suçluluğa karşı bir sığınak haline gelebilir.

Ancak hiçbirimiz olumsuz değiliz. Sahip olduğumuz beden bize ödünçtür ve hiçbir zaman tam olarak bize ait değildir aslında. Beden değiştirmek ameliyatlarıyla ne kadar kontrol edilmeye çalışılırsa çalışılsın, son gülen hep bedendir: o yaşam döngüsü içinde yavaş yavaş kendi kendini değiştirir. Bedenin kısıtlamalarının ölümün-bilincinde olmak dayanılması zor bir şeydir ve bu bilince karşı hep birlikte hem bireysel olarak hem de topluca savunmaları kurumsallaştırmak belki de en kolaydır.

Kaynakça

- Birksted-Breen, D. (1996) “Phallus, Penis and Mental Space”, *International Journal of Psychoanalysis* 77: 649-657.
- Durand, R. (2004) “Texts for Orlan”, R. Durand and E. Heartney (ed) *Orlan: Carnal Art*, Flammarion, Paris.
- Fonagy, P. ve Target, M. (2007) “The Rooting of the Mind in the Body: New Links Between Attachment Theory and Psychoanalytic Thought”, *Journal of American Psychoanalytic Association* 55(2): 411-456
- Freud, S. (1914) “On Narcissism”, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Hogarth, Londra, (S.E.) 14.
- Freud, S. (1919) *The Uncanny*. S.E.17.
- Glasser, M. (1979) “Some Aspects of the Role of Aggression in the Perversions”, I. Rosen (ed) *The Pathology and treatment of Sexual Deviations*, Oxford University Press, Oxford.
- Gren, A. (1983) “The Dead Mother”, A. Gren (1986) *On Private Madness*, Hogarth, Londra.
- Guignard, S. (2008) “Envy in Western Society: Today and Tomorrow”, P. Roth ve A. Lemma (eds) *Envy and Gratitude Revisited*, Karnac, Londra.
- Ince, K. (2000) *Orlan: Millennial Female*, Berg, Oxford.
- Klein, M. (1932) *The Psychoanalysis of Children*, Hogarth, Londra.
- Klein, M. (1946) “Notes on Some Schizoid Mechanisms”. M. Klein, *Envy and Gratitude and Other Works, 1946-1963*. Hogarth, Londra.
- Klein, M. (1957) *Envy and Gratitude and Other Works*, Virago, Londra.
- Kristeva, J. (1982) *Powers of Horror: An Essay on Abjection*, çev. L.S. Roudiez. Columbia University Press, New York.
- Lemma, A. (2005) “The Many Faces of Lying”, *International Journal of Psychoanalysis* 86: 737-757.
- McDougall, J. (1989) *Theatres of the Body*, Free Association Books, Londra.
- McDougall, J. (1995) *The Many Faces of Eros*, Free Association Books, Londra.
- Meltzer, D. (1988) *The Apprehension of Beauty*, Strath tay, Clunie Press, İskoçya.

nergis facebook'ta: yeni kendilik temsilleri ve narsisizm

MELTEM AHISKA*

Wim Wenders'in *Dünyanın Sonuna Kadar* adlı filmini hatırlar mısınız? 1991 senesinde gösterime giren bu filmde teknolojilerin dünyayı ve insanlar arasındaki ilişkileri nasıl dönüştürdüğü konu alınmıştı. Film, bilimkurgu olmasına karşın aslında çok da uzak bir gelecekte değil, 1999 yılında geçiyordu, bir nükleer patlama tehdidinin dünyayı korkuya boğduğu bir zamanda. Film, gelecekten bahsederken aslında bugünün dünyasıyla benzerlikleri de çağrıştırmaktaydı.

Filmde kurgulanan dünya, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan ve paranoyanın hâkim olduğu, ancak bir yandan da yeni imkânların belirttiği bir dünyadır. Örneğin yepyeni görsellik teknolojileri geliştirilmiştir, sadece görüntüleri değil beyin dalgalarını da kaydeden bir video kamera gibi. Bu sayede görme duyusunu yitirmiş insanlar bile görebilecektir. Filmin erkek kahramanı Sam, aslında babasının kendi laboratuvarında geliştirdiği bu teknolojik aygıtın yardımı ile artık gözleri görmeyen annesine gösterebilmek için dünyanın çeşitli yerlerinden görüntüleri kayda almak amacıyla yola çıkmıştır. Bu yolculuk sırasında Claire ile tanışmış, aralarında duygusal bir ilişki oluşmuştur. Bu bağlamda teknoloji, dünyayla ilişkiyi kuran ve hatta mümkün kılan bir araç olarak öne çıkmaktadır. Oysa Sam ve Claire uzun bir yolculuğun sonunda anne ile babanın yaşadığı Avustralya'daki araştırma merkezine vardıklarında aynı teknoloji, yıkım ve ölüm getirecektir. Anne bu aygıt sayesinde uzun yıllar sonra ilk kez bazı görüntüleri algılar ama gördüklerini görmeye dayanamayarak ölür. Babayla oğulun arası açılır, sevgililer birbirinden uzaklaşır. Filmin en etkileyici bölümü, nükleer patlamaların

* Boğaziçi Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

gerçekleştiği sırada araştırma merkezinde mahsur kalan ve dünyadaki olaylardan haber alamayan bu insanların bu teknolojik aygıt sayesinde rüyalarını kaydetmeleri ve bu görüntüleri seyretmeye bağımlı hale gelmeleri idi. Artık dünyanın sorunlarına tümünden kayıtsızlaşmış, ne yaşanan dehşetin ortak deneyimiyle ne de birbirleriyle ilgilenir olmuşlardır. Sadece kendi bilinçdışlarına karşılık gelen görüntülerin esiridirler. Kaydedilen imgeler vardır ama imgeleri yorumlayacak ve ilişkilendirecek dil ortadan kalkmıştır. Dilin yitimiyle birlikte bir başkasının varlığı da yok olur. Film, korkularına ve saplantılarına esir olan bu insanlar için sonunda tek bir çıkış yolu sunar: birbirlerine birbirlerinin hikâyelerini anlatmak. Örneğin o sırada araştırma merkezinde olan Gene, nükleer patlamalarla etkisiz hale gelen bilgisayarını içinde yarım kalan romanıyla birlikte çöpe atacak ve çöplükten eski bir daktilo bulup Claire'in hikâyesini yazmaya başlayacaktır. Claire ise bir başkasının yazdığı kendi hikâyesini okuyarak yavaş yavaş bağımlılığından kurtulup iyileşecektir. Bu çözüm yolu, yazı ve bağışlama arasında ilişki kuran Kristeva'nın söyledikleriyle de benzerlik taşımaktadır kanımca. Şöyle der Kristeva: "Psikanalistler için yorumlama bir bağışlamadır aynı zamanda. Hastamızın, baş ağrısı, güçsüzlük, kırılganlık gibi depresif hallerine son vermek için tüm yaşananlara anlam yüklememiz gerekiyor. Çünkü ancak yaşanan şeyleri anlamlandırarak onları silmelerini engelleyebilir ve hayatı yeniden başlatabiliriz. Edebiyat ve psikanaliz bunu yapabilir."¹

Wim Wenders'in yirmi yıl önceki filminin bugüne dair önemli bir kehanet barındırdığını vurgulamak istiyorum. Kendi bilinçdışına esir olma, bundan saplantılı bir haz alma temasını işleyerek, bugün giderek yaygınlaşan yeni teknolojik sosyallik ağlarında ortaya çıkan kendini fetişleştirme, başkasını şeyleştirme ve dilsizleşme tehlikelerine dikkat çektiği düşünülebilir. Bu bağlantıdan hareketle, yeni sosyallik ağlarından en önemlilerinden birisi olan Facebook, burada ortaya çıkan yeni kendilik temsilleri ve narsisizmden söz edeceğim.

Facebook, bugün üzerinde en çok konuşulan, üzerine filmler, şarkılar yapılan, en çok üye barındıran teknolojik sosyallik ağı. 2004 yılında ABD'de Harvard Üniversitesi'nden bir öğrencinin Harvardlılar arasında

¹ "Mutlak aşk yoktur, sonsuz arkadaşlık vardır", Julia Kristeva ile söyleşi, *Radikal*, 12 Haziran 2010.

bağlantı kurmak üzere geliştirdiği bu sosyal ağ teknolojisi ve formatı kısa zamanda dünyanın başka birçok yerine yayıldı. 2010 yılı itibariyle Facebook'un dünya üzerinde 500 milyonun üzerinde kullanıcısı olduğu ve bu kullanıcıların 200 milyonunun her gün Facebook'a girdiği ve günde yaklaşık 55 dakikasını bu ortamda geçirdiği saptanmış durumda. Türkiye ise Facebook yöneticilerine göre gözde ülkelerin başında geliyor. 2010 yılında dünyadaki Facebook kullanımında ABD ve İngiltere'den sonra bir süredir elde tuttuğu üçüncülüğü Endonezya'ya kaptırarak dördüncü sıraya yerleşse de, Türkiye'de Facebook toplam 22.6 milyon kullanıcısıyla dikkate değer bir olgu olarak ortaya çıkıyor. Bu konuda yapılmış 2009 tarihli bir araştırmaya² bakarsak Türkiye'de Facebook kullanımına ilişkin kısaca şunları söylemek mümkün: Kullanıcı profili, daha çok 18-30 yaş grubunda yer alan, yüksek eğitim düzeyine sahip, bilişim teknolojilerine sahiplik düzeyi yüksek olan, İstanbul'da yaşayan kişilerden oluşmaktadır. Bu kişilerin yarıya yakını kadın, yarıdan biraz fazlası da erkektir. Bu kişilerin Facebook'u kullanma amaçları arasında, arkadaşlarla iletişim kurmak, eski arkadaşları/tanıdıkları bulmak ve videoları/fotoları paylaşmak öne çıkmaktadır. Facebook'ta arkadaşlarla kurulan iletişim önemli bir yer tutar, bu konuda Türkiye'ye özgü olan ilginç bir veri ise, Türkiye'deki Facebook kullanıcılarının dünya ortalamasının üzerinde arkadaş sayısına sahip olmasıdır. Yani, dünya istatistiklerinde bir kullanıcının ortalama arkadaş sayısı 120 civarındayken, Türkiye'de bu rakam 200'ün üzerine çıkmaktadır. Araştırma, bu durumu "Türkiye toplumunda sosyal ilişkilere ve arkadaşlığa verilen önemin bir işareti olarak" yorumlar. Benzer bir biçimde Türkiyeli gazetecilere konuşan Facebook Teknoloji şirketinin genel müdürü Bret Taylor, Türkiye'deki Facebook kullanımının kendileri için ne kadar şaşırtıcı ve önemli olduğunu söylerken, "oldukça sosyal bir ülke olmalısınız. Bu çok ilgi çekici bir durum" demiştir.³

Türkiye'de Facebook'un bu denli ilgi çekmesini yorumlayabilmek için elbette Türkiye toplumu ile ilgili daha derinlikli bir analiz yapmak gerekecektir. Ancak yine de daha genel bir düzlemde şu sorulabilir: Gerçekten gelişmiş bir sosyalliği mi gösteriyor Facebook'a olan bu

² "Türkiye'de Facebook Kullanımı Araştırması", Dr. Gülüm Şener, İstanbul Bilim Üniversitesi, Psikoloji Bölümü yarı-zamanlı öğretim üyesi.

³ <http://www.destegi.com/facebook-kullanimi-dunya-siralamasi/>

ilgi? Başka birçok soru da geliyor akla. Facebook ile kamusalılık, sosyallik, arkadaşlık, aşk ve de konumuz açısından en önemlisi, kendilik nasıl farklılaşıyor, nasıl yeni bir şekil alıyor? Bunun narsisizmle bağı nasıl kurulabilir? Bu sorular psikolojiyle sosyolojinin kesiştiği bir noktada sorulduğunda anlamlı olacaktır, yoksa ne yeni teknolojileri düşman ilan ederek bunun karşısında toplumun genel değerlerinin tehlikeye düştüğünü iddia eden muhafazakâr bir tutum, ne de bilişsel teknolojilerin kullanımı dâhil, salt bireysel özgürlüklere övgüler düzen liberal bir tavır bizi pek de bir yere götürmez kanımca. O zaman, Facebook ile gündeme gelen yeni temsil biçimlerine bakmak ve bunların hangi yeni toplumsal ve bireysel dinamiklerin 'septomları' olduğu üzerine kafa yormak anlamlı olabilir. Kabaca 4 ana tema etrafında düşünmeye başlayabiliriz:

1. Gözetleme ve gözetlenme ilişkisi
2. Sanal dünya ile gerçek dünya ilişkisi
3. Facebook'ta kendiliğin ortaya konuş şekilleri
4. Bu bağlamda arkadaşlık ve aşk gibi kişilerarası ilişkilerin ve sosyallığın anlamı

Kanadalı yazar Hal Niedzviecki, dilimize *Dikizleme Günlüğü*⁴ olarak çevrilen kitabında sadece Facebook, Myspace gibi teknolojik sosyal paylaşım ağlarında değil, televizyonlardaki "reality show"lardan, sayıları hızla artan anı kitaplarına ve belgesellere kadar uzanan geniş bir iletişim alanına damgasını vuran "dikizleme" eğilimini çarpıcı örneklerle ortaya koyuyor. Başkalarının hayatını dikizleme, gözetleme ya da röntgencilik sadece bu çağa özgü değil elbette. Örneğin modern romanın ortaya çıkışını mahrem hayatı kamusal alanda ifşa etmenin ve başkalarının mahrem hayatını dikizlemenin getirdiği hazla ilişkilendirerek yorumlayan birçok düşünür vardır. Bu aynı zamanda kadını bir merak ve haz olarak da nitelendirilmiş, kitle kültürünün kadınsılaşması teması etrafında tartışılmıştır. Örneğin Türkiye bağlamında Nurdan Gürbilek, "Erkek yazar, Kadın okur" adlı makalesinde⁵, özellikle roman okumaya meraklı kadınların başkalarının hayatını gözetlemesi ve okuduklarına fazlaca kapılarak bunun üzerinden arzular üretmesi temasının

⁴ *Dikizleme Günlüğü*, Ayrıntı, 2009.

⁵ *Kör Ayna Kayıp Şark* içinde, Metis Yayınları, 2004.

Türkiye’de çoğunlukla erkek aydınlar tarafından nasıl sorunsallaştırıldığını ele almıştır. Sonuçta, roman, radyo, televizyon gibi tüm iletişimsel biçimlerin esasen başkalarının hayatını gözetleme, dinleme, bilme isteği üzerine kurulduğu söylenebilir. Dedikodunun bir nevi kitleselleştirilmiş modern biçimleridir bunlar.

Ancak çağımıza damgasını vuran herhalde bu gözetleme ilişkisinin teknikleştirilmiş dolaysızlık iddiası olmalı. Yani dolayımılayan ve yorumlayan bir dilin yerine geçen doğrudan, şeffaf ve sınırsız bir gerçeklik fantezisi. Walter Benjamin “Hikâye Anlatıcısı” adlı makalesinde⁶ enformasyonun, kaybolup giden hikâyeden farklı olarak, kendi açıklama paketiyle ve tüketilmeye hazır bir ürün olarak sunulmasından söz etmişti. Enformasyon, dili deneyimlerin hikâye edildiği ve yorumlandığı bir alan olmaktan çıkarp “nesnel” bir araca dönüştürür. Paylaşılabilen, yeniden üretilebilen çoğul anlamlarını düzleyip, aynen bir meta gibi paketleyerek dili tahakkümün emrine verir. Bugünün iletişim dünyasından gelen örneklerde ise kullanılan dilin, ilişki, bağlanma ve anlam yaratma potansiyeli doğrudanlık etkisi yaratacak teknikler altında neredeyse tümüyle pasifleştirilmiştir. Örneğin “Biri Bizi Gözetliyor” gibi televizyon programlarında, seyirci birebir “gerçek” yaşamı gözetlediğini düşünür, hem de en sıradan detaylarıyla. Görülen şey sıradanlığıyla o anda, beklemeden, üzerinde düşünülmeden, yorumlanmadan tüketilmekte ve haz vermektedir. Sayıları giderek artan çoğu belgeselde de benzer bir dil kipinin yaygınlaştığını görürüz. Örneğin 2006 yapımı *The Bridge* adlı belgesel filmde yönetmen, kamerasını San Francisco’daki Golden Gate köprüsüne yerleştirir ve atlayarak intihar edenleri belgeler. Böylece intihara karar vermiş bu insanların köprüden atlamadan önce ve atlarken neler yaptıklarını adım adım takip edebiliriz. Ama bir eleştirmenin dediği gibi, bu belgeselde o kişilerin kim olduğunu, neden intihar ettiklerini anlamamıza olanak yoktur. Belki de, der eleştirmen, kamera olayın öznesine o kadar yaklaşıyor ki gerçekte onu göremez oluyoruz. Ve temsil kuramlarının şu önemli sorusunu ekler: “Acaba arada kamera varken dünyayı olduğu gibi görmemiz mümkün mü?”⁷

Peki nedir bu sıradan ve dolaysızlık iddiasıyla bu denli yakınımıza gelenin tüketilmesindeki haz? “Sıradan insanlar” için meşhurların ya

⁶ *Son Bakışta Aşk* içinde, Metis Yayınları, 1993.

⁷ Aktaran Hal Niedzwiecki, *Dikizleme Günlüğü*, s.22.

da “sıradışı insanlar”ın hayatını seyretmekte onlar gibi olma arzusunun olduğu, ya da tam tersine üst kesimden insanların alt sınıfların hayatını gözetleyerek aşağılama ve büyüklenme üzerinden elde ettikleri bir tatmin olduğu söylenebilir. Ama “sıradan” insanların “sıradan” insanları (çoğu zaman küçük düşürülmüş, aşağılanmış, alaya alınmış, acı çekerken, hatta ölmekteyken gösterilen, yani “kendisi gibi”) insanları seyretmesi nasıl bir haz kaynağıdır? Bu noktada, sınıfsal farkları yok sayarak harmanlayan, Roland Barthes’ın söylediği gibi⁸ burjuvaziyi isimsizleştirerek burjuva arzularını sanki bunları gerçekleştirmek mümkünmüş gibi toplumun bütününe yayan bir “kitle kültürü”nün etkisini düşünmek anlamlı olabilir. Bu “kültür”, yanılsama üzerine dayalı bir arzu kışkırtırken bir yandan da arzu patolojikleştirmiş, yeniye özenmenin hemen yanı başında bunun imkânsızlığından beslenen sinik bir duyguyla kişilerin güçsüzlüğe ve yıkıma yatırım yapmasını “normal” hale getirmiştir. Yani kişi, başkalarıyla bir *bağ* kurarak toplum içindeki konumunu anlamak ve bu zeminde harekete geçmek yerine, kendi güçsüzlüğünü şeyleştirmeye ve onun imgesine bağımlı hale gelmeye eğilim gösterir. İmgeler gerçeğin yerini alır. Rahatlatıcı bir yanı vardır bu yer değiştirmenin: “Bunun sorumlusu siz değilsiniz. İmgelere boğulmuşsunuz, imgeler sizi alıp götürüyor, sizin yerinize geçiyor, hayal alemindesiniz. Halüsinasyonla kendinden geçme: artık ne zevk ile gerçeklik, ne de doğru ile yanlış arasında bir sınır var.”⁹

Kristeva’nın melankolik özne üzerine söyledikleri de bu bağlamda yeniden düşünülebilir. Melankolideki ölüm dürtüsüyle depresyon arasında yakın bir bağ kuran Kristeva’ya göre depresyon, narsisizmin arka yüzüdür, ancak narsisist kendi imgesinin yansımaya hayran olmakla meşgulken kendini yıkıma doğru savuran bu arka yüzün farkına varamaz.¹⁰ Acının ve kayıp duygusunun bir başkasıyla paylaşılmasını sağlayan sembolik dil imkânsızlaşmıştır. Yıkıcı dürtünün ya da ölüm dürtüsünün ben ile nesne arasındaki ayrımı olanaksız kılarak melankolik özneyi kurduğunu tartışan Kristeva’ya göre, “melankolik özne, bir

⁸ Roland Barthes, *Çağdaş Söylenceler*, Hürriyet Vakfı, 1990.

⁹ Julia Kristeva, *Ruhun Yeni Hastalıkları*, Ayrıntı, 2007, s.17.

¹⁰ Julia Kristeva, *Black Sun: Depression and Melancholia*, Columbia University Press, 1980, s.5.

nesnenin değil, asla yitirilmemesi gereken ölümcül bir Şeyin mutlak efendisi olan olumsuz Narsist'tir."¹¹

Gözetleme ya da dikizlemenin günümüz iktidar biçiminin gözetleme teknolojileriyle iç içe geçtiği düşünülürse, gözetleyen kim, gözetlenen kim sorularını yanıtlamak daha da zorlaşacaktır. Bugün öyle bir görsellik rejimi yaratıldı ki artık her şey gözetim altında. Sadece televizyon programlarında, belgesellerde değil, cep telefonları, fotoğraf makineleri, video kameralarıyla yaşananları her saniye kayıt altına almanın sıradanlaştığı bu dünyada görme ve görülme insanların duyularından ve deneyimlerinden giderek bağımsızlaşan ayrı bir Şey, bir düzenek haline geliyor. Bu çağda görsellik üzerine düşünen felsefeci Paul Virilio'nun durumu tarifleyen kavramı oldukça çarpıcı: *the vision machine*, görme makinesi.¹² Bugünün görsellik rejimi üzerine yazan Camiel van Winkel de görünmenin varolmanın yegâne koşulu haline geldiği bu aşırı-görselleşmiş düzende görselliğin, kişisel görme eylemi ile ilgisinin kalmadığını savunuyor.¹³ Winkel'e göre görme ve görülme arasında kurulan klasik ikilik sona ermiştir; hâlâ bakılan bir şey olabilir, ama artık görmeyi gerçekleştiren kimse yoktur. Görülme düzeneği, görmenin öznesini yutmuştur. Bir başka yazarın, Allen Feldman'ın dediği gibi, kişinin görme duyusu görsellik rejiminin bir eklentisi, bir aleti, bir otomatı haline gelmiştir.¹⁴ Bu noktada sıradan ama manidar bir hikâyeye kulak vermek ilginç olabilir. Yeğenim 5 yaşındayken yuvadaki öğretmen onlara hamburger yemenin çok kötü olduğunu söylüyor ve ekliyor, her yerde gözüm var benim, sizi görürüm. Bunun üzerine, yeğenim alışveriş merkezlerine girerken oldukça kaygılı bir hale geliyor, çünkü etrafa yerleştirilmiş güvenlik kameralarından öğretmenin kendisini gözetleyebileceğini düşünüyor. Çok da haksız sayılmaz, kameraların gözü pek de tekin değil. Kendimizi bu soyutlaşmış, teknikleşmiş bakışın içinde şekillendirmek, deyim yerindeyse bu malzemeyle imal etmek, modern iktidar rejimi içinde yaratılan öznelliğin en önemli dinamiklerinden biri.

¹¹ Ruhun Yeni Hastalıkları, s. 44

¹² Paul Virilio, *The Vision Machine*, Indiana University Press, 1994.

¹³ Camiel van Winkel, "The Regime of Visibility", Open 2005, n.8. (*In*)visibility.

¹⁴ Allen Feldman, "Violence and vision: The Prosthetics and Aesthetics of Terror", *States of Violence* içinde, der. F. Coronil, J. Skurski, University of Michigan Press, 2006, s. 432.

Ancak bir başkası tarafından görülmenin benliğe verdiği dolayimli, gerilimli ve arzu uyandırıcı onay, görme makinesinin belirsizliği ve kayıtsızlığı içinde işlemektedir artık. Benjamin'in dediği gibi, "aygıt insanın suretini çıkarır, onun bakışına cevap vermeden. Oysa bakışta, bakılandan bir karşılık görme beklentisi vardır."¹⁵ Tam da bu beklentinin iptali görme-görülme ilişkisinde özne ile nesneyi farksızlaştırır. Bu bağlamda gözetlemek de gözetlenmenin bir versiyonu haline gelir. Aynı anda haz ve kaygı üreterek.

Türkiye'de Facebook kullanımı üzerine yapılan araştırma Facebook'u kullanma amaçlarının başında, arkadaşları "gözetlemek" isteğinin geldiğini ortaya koyuyor. Dolayısıyla, birinci sırada arkadaşların fotoğraflarına bakmak, ikinci sırada da arkadaşların profillerine bakmak Facebook kullanımının ana nedenleri olarak sayılıyor. Facebook'un politik amaçlarla ya da iş amacıyla kullanılması düşünüldüğünün aksine son sıralarda yer almakta.¹⁶ Varolan arkadaşları izlemek, yeni arkadaşlar edinmekten yine daha önemli olarak görülmektedir. Facebook bu anlamda gözetleme kültürünün şekil bulduğu sanal bir alandır. Ancak sanal alan ile gerçek dünya arasındaki ilişki basit bir yer değiştirme olarak, yani sanal dünyanın gerçek dünyayı ikame ettiği şeklinde düşünülmemelidir. Tam da gözetleme-gözetlenme ilişkisini anlayabilmek açısından sanal dünya ile gerçek dünyanın birbiriyle nasıl ilişkilendiği önemlidir. Örneğin sanal dünya, gerçek dünyada tükenen kamusal alanın yerine geçebilir mi? Ya da tam tersine sanal dünya, gerçek dünyada kaybolan yakınlığı, aşkı ya da arkadaşlığı ikame edebilir mi? Kanımca Facebook gibi sanal mekânlar basitçe ne kamusal ne de mahrem alanların karşılığı olarak görülebilir. İnsanların iletişimsel ağlar içinde şekillenen yeni özellikleriyle varolan iktidar teknolojilerini hem maddi hem de manevi olarak nasıl yeniden üretmeye ve onaylamaya hizmet edebileceği önemli bir konudur. Bu tartışma çok daha

¹⁵ Son Bakışta Aşk, s. 148.

¹⁶ Özellikle geçtiğimiz dönemde Arap ülkelerindeki devrimci kalkışmalarda internetin ve Facebook gibi sosyalik ağlarının muhalefetin örgütlenmesindeki rolü üzerinde epey duruldu. Facebook'un politik alanda kullanımı ayrı bir değerlendirmeyi gerektiriyor. Jodi Dean, iletişimsel kapitalizmden söz ederken yeni iletişim teknolojilerinin politikasızlaştırıcı yanlarını vurgulayarak, bu alanlardaki mücadeleyi önemli görmekle birlikte yeni teknolojilerin doğurduğu düşlemlerden uzak durma gereğini de hatırlatıyor. Jodi Dean, "Communicative Capitalism: Circulation and the Foreclosure of Politics" *Cultural Politics*, (1) 1: 51-74, 2005.

geniş boyutlu olarak yapılabilir, yine de Facebook gibi sanal alanlarda ifşa edilen kişisel bilgilerin, pazarlama ve reklam şirketleri tarafından kullanılmasına dikkat çekebiliriz. Güvenli olduğu iddia edilen ve mahremiyetin güvenceye alınması için çeşitli tekniklerin geliştirildiği Facebook'ta bile bu türden skandallara tanık olduk. Burada tartışmamız açısından önemli olan, kendi bilgilerini Facebook'ta ifşa eden bir kişinin bir yandan da bu ortam sayesinde nasıl kodlanmış bir nesneye, yani pazarlama piyasasında basit bir sayıya, eğilime, sonuçta da bir istatistiğe dönüştürülebileceğidir. Niedzwiecki piyasanın manipülasyonu soruna ek olarak, hukuk, meslek yaşamı gibi alanlarda Facebook'ta ifşa edilen bilgilerin nasıl kişinin aleyhine kullanıldığını gösteren çok sayıda olaydan söz eder. Örneğin içkili araba kullanırken kaza yaptıktan ve genç bir kadının ağır bir şekilde yaralanmasına yol açtıktan sonra kaçan 20 yaşlarındaki genç adam, olayın hemen ertesinde eğlence olsun diye çubuklu mahkum elbisesi giyerek gittiği bir partide eğlenirken çektiği fotoğrafları Facebook'a koyar. Her şey bir oyun gibidir, haz ve eğlence sonsuz gibi görünür. Bir insanı yaralamanın suçluluğu bir imgeler gösterisine dönüşerek hafiflemiştir, ama Facebook'taki bu fotoğraflar mahkemede genç adamın aleyhine kullanılacak ve ağır bir cezaya çarptırılmasına yol açacaktır. Bu olayda ve benzerlerinde kişi kendini ifşa ederek sadece arkadaşları tarafından değil otorite tarafından da gözetlenmeye davetiye çıkarmakta, hem de adeta kendi yıkımına yatırım yapmaktadır. Sanal alan, gerçeklikten hiç de kopuk değildir aslında. Sadece günümüzün iletişimsel öznesi bu ilişkiyi ya da gerçekliği kabul etmekte zorlanmaktadır.

Tüm bunlar ışığında kendilik temsiline geri dönersek, Facebook'ta ortaya konan kendilik temsiline en önemli özelliğinin, göstergelerle varlığın özdeş olduğunu kabul eden yanılsama olduğunu düşünüyorum. Facebook'ta kendimizi, fotoğraflarımız, tercihlerimiz, beğenilerimiz, eğilimlerimiz ve statümüzü bildiren verilerle temsil edip işte "ben" buyum deriz. Aynen küçük bir çocuğun sen kimsin sorusuna "ben" diye cevap vermesi gibi. Oysa kendiliğin her zaman bir bölünmenin, bir belirsizliğin, bir imkânsızlığın kurgusu olduğunu söyleyen psikanalist teorilere ek olarak, dil de bize kendiliğin tek yüzeyle ve tek zamanlı olmadığını sezdirecektir. Örneğin İspanyolcada kendim demek için *mi misma*, yani benzerim demek zorunda kalırsınız. Kendilik, kendine

özdeş olamayacağına göre arada her zaman bir başkasının belirsiz yankısı vardır. İşte sanal dünyanın cilalanmış ve tek zamanlı yüzeyindeki göstergelerde tam da bu yankı yutulup gider. Kendimi “ben” e tabi kılarım, onları da “onlara”. Daha doğrusu kendimi özne ile nesnenin ilişkisinin anlamsızlaştığı Şeye tabi kılarım. Yaşanmış zaman yok olur, çocukluk arkadaşları, eski sevgililer, hepsi aynı sayfada aynı anda yan yana belirir, bana eklenir. Yaşanmış zaman anlamını ve anlamlandırılma şansını yitirir.

Mitolojideki Narkissos hikâyesi de yankının reddedilmesi değil miydi? Hikâyenin bir versiyonuna göre Hera, Zeus’un kendisini bir orman perisi ile aldattığından şüphelenir, suçlunun da orman perilerinden biri olan Ekho olduğuna inanır. Hera, Ekho’yu cezalandırmak için onun konuşma yeteneğini yok eder. Ekho artık sadece başkalarının söylediği son sözleri tekrarlayabilecektir. Cezalandırılmış Ekho ormanda üzgün üzgün dolaşırken, yakışıklı bir avcının yaklaştığını görür. Narkissos’dur bu. Narkissos orman içinde tam da seçemediği bu gölgeye seslenir: “Orda kim var?” “Var” diye bir cevap gelir avcıyı çok beğenmiş olan Ekho’dan. Narkissos ise Ekho’nun aşk dolu yankısına cevap vermez ve ondan uzaklaşır. Ekho üzüntüsünden dağlara kaçır ve orada bir mağarada ölür. Sonrasında, bildiğimiz gibi Narkissos su içmek için eğildiği pınardaki kendi görüntüsüne çaresizce âşık olacaktır. Aslında Ekho’nun öcünü almak için Afrodit’in verdiği bir cezadır bu. Şöyle der Afrodit: “bir başkasını sevemeyen kendini sevmeye mahkûm olsun”. Kendi imgesine bir türlü ulaşamayan Narkissos aşkından ölür ve bu sona acıyan tanrılar Narkissos’un ölüsünü pınar başında yaşayacak bir Nergis çiçeğine dönüştürürler. Ekho’nun ise dağlarda yankısı sürüp gidiyor.

Bu mitolojik hikâyede, yankıda ses bulan bir ötekinin arzusu yerine kendi imgesini tercih etmek ve ona âşık olmak narsisizmin anlamları açısından oldukça manidar. Yine de bu mitolojik hikâyede kendi imgesine duyulan aşkın sonunun hüsrarla biten bir mahkûmiyet olduğu da ortada. Facebook örneğinde ise sanki hikâye başkalaşıyor. Gelişen teknoloji sayesinde nihayet kendi imgemize kavuşmak, onu sahiplenmek, bu imgeyi sürekli olarak tasarlayıp geliştirmek, kendimize bir artı değer, bir statü olarak katmak mümkün görünüyor. Sanki Narkissos’un paradoksu çözüldü ve imkânsızlıklar aşıldı. “Yıllar sonra rastladım çocukluk sevgilime, o aşına bakışlar içimi deldi yine... gelmez o günler,

dönmez o günler”, diyen eski şarkının tersine, her şey geri geliyor, her şeye nüfuz ediliyor, her şey “benim” oluyor. Anında ve orada. Ama kendi imgesine âşık olmanın, dahası bu imgeye sahip olmanın bugün hiçbir cezası yok mu? Bence en büyük ceza, içinde kendini kaybedebildiğin, içinde yeniden doğabildiğin, başka bir kendiliğin izlerini bulabildiğin, *yeninin* yaratılabildiği aşkın ve arkadaşlığın can çekişiyor olması. Kendini bir fetiş haline getirdiğinde başkaları da cansız bir şeye dönüşüyor. Facebook'ta kullanılan ve ötekini duygularını ifade eden, örneğin “Like” gibi sistem tarafından kodlanmış yankıda ise Ekho'nun aşkını hissetmek epey zor. Özne, bir başkasıyla karşılaşmada yeniden ve yeniden yaratılan dili kaybederken, ötekini tehdit edici bir rakibe indirgeyerek yıkıcı dürtüye teslim olabiliyor.¹⁷

Hal Niedzwiecki'nin *Dikizleme Günlüğü* kitabından bir başka hikâyeyle bitirmek istiyorum. Niedzwiecki kitabını yazarken bir deney yapmaya karar verir. Aslında kendini o sırada epey yalnız hissediyordur, çoğu arkadaşıyla ilişkisi kesilmiş, aile ve iş hayatının döngüsü içinde sıkışıp kalmıştır. Facebook'ta ise 700 arkadaşı vardır. Sonunda Facebook arkadaşlarına bir çağrı yapar, onları yaşadığı kentte bir barda buluşmaya davet eder, ilk içkileri de kendisinin ödeyeceğini belirtmeyi ihmal etmeden. Aynı mesajı Twitter'a da koyar. Davete 3 seçenekle cevap vermek mümkündür, “gelemeyeceğim”, “belki gelirim” ve “geliyorum”. 15 kişi geleceğini belirtir, 60 kişi “belki” der, birkaç yüz kişi gelemeyeceğini belirtir, bir kısmı ise yanıt bile vermez. Niedzwiecki çeşitli hesaplamaların sonunda 23 kişinin geleceğini tahmin ederek barda bu kadar kişi için yer ayırır. O gün o saatte yeni giysilerini giyip, parfümünü sıkıp bara gider ve beklemeye başlar. Sonuçta kaç kişi gelmiş dersiniz? Sadece 1 kişi. Yazar, bu duruma o kadar bozulur ki, Facebook sayfasında arkadaşlarına sitem eder. Bir sürü insanın mazeretleri arasında bir kişinin söylediği cevap son derece düşündürücüdür: “Seninle tanışmak seni ‘gerçek’ bir insan yapacaktı; aramızda duygusal

¹⁷ Yakın zamanda ABD'de Utah Valley Üniversitesi'nde Facebook ile ilgili yapılan bir araştırmada Facebook'ta daha fazla zaman geçirmekle depresyon arasında doğrudan bir bağlantı olduğu iddia ediliyor. Bu araştırmaya göre daha fazla Facebook kullananlar, “arkadaşlarının” kendilerinden daha iyi bir hayata sahip olduğunu düşünerek bunalıma giriyorlar. <http://edition.cnn.com/2012/05/18/tech/social-media/facebook-deactivation-ireport/index.html>

bir bağ kurulacaktı. Ancak duygusal bağlar, bir paket halinde gelir. İçinde suçluluk duygusu barındırır.”¹⁸

Bu örneklerde, narsisizmin bir ben sevgisinden çok yaratılmış, fetişleştirilmiş bir bene, bir Şeye bağımlılık olduğunu düşünmek mümkün. Suçluluk duygularından, korkulardan kaçınmanın, daha doğrusu onlar yokmuş gibi yaşamanın bir yolu. Ancak Wim Wenders’in *Dünyanın Sonuna Kadar* filminde olduğu gibi son derece tahrip edici ve öldürücü bir bağımlılık. Bugünün dünyasında bu bağımlılıktan kurtulmak, birbirimizi tanımak, hikâyelerini duymak, bunları yorumlamak için nasıl bir yer bulacağız? Sadece nasıl bir ilişki değil, nasıl bir yer? Bu aynı zamanda yaşamın sürdürülmesine ilişkin son derece politik bir soru. Kristeva’nın dediği gibi eğer yorumlama bağışlamaksa, bugün herkesin bağışlanmaya ihtiyacı var.

¹⁸ Dikizleme Günlüğü, s.288.

